

genootschap

voor

128

1991/3-4

geschiedenis

handelingen

BIJDRAGEN

- R. DEGRYSE, *De oudste houten kranen in de Vlaamse en andere havens (13de-16de eeuw) - (deel 2)* 153-187
- D. DALLE, *De Nieuwpoortse vloot in 1778-1783* 189-212
- A. VERHULST, *De Brugse Burg : archeologische gegevens en historische bronnen. Naar aanleiding van het boek "De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern"* 213-223

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- A. SCHOUTEET, *Documenten betreffende de Brugse schilder Ambrosius Benson* 225-231
- L. DEVLIEGHER, *Oude gevelankers te Nieuwpoort in de 17de en 18de eeuw* 233-242

BOEKBESPREKINGEN

- K. PARMENTIER, *Priesters en gelovigen* (K. Priem) 243-244
- C. VAN DE STEENE, *Satan en zijn trawanten* (K. Priem) 244-246
- E. THOEN, *Landbouweconomie en bevolking* (J. Mertens) 246-248
- Het H. Bloed te Brugge* (L. Devliegheer) 248-249
- D. WOLFTHAL, *The beginnings of Netherlandish canvas-painting* (L. Devliegheer) 250-251

- KRONIEK** 253-266
-

- BOEKENSCHOUW** 267-332
-

DE OUDSTE HOUTEN KRANEN IN DE VLAAMSE EN ANDERE HAVENS (13de-16de eeuw)

R. DEGRYSE

(*Tweede deel. Het eerste deel zie Handelingen jg. 1991 (1-2), p. 5-46*)

5. De kraan te Antwerpen

Van de "crane" te Antwerpen wordt voor het eerst melding gemaakt in een scheidsrechterlijke uitspraak van 22 november 1263 betreffende de aankoop door het kapittel van de O.-L.-Vrouwekerk van vaten wijn in de haven. Telkens zo'n aankoop voor de eigen behoeften van deze kerkelijke gemeenschap nodig zou zijn, mocht dit voortaan vrij gebeuren, op voorwaarde evenwel aan het kraanpersoneel voor de geleverde arbeid een loon te betalen. In verband met dat personeel heeft de oorkonde het over de "servientes seu operarii" van het "instrumentum quod vulgariter crane dicitur". Aan hen was voor hun prestaties met het toestel door eenieder die er gebruik van maakte, een salaris verschuldigd¹⁴³.

We mogen aannemen dat de gemeente vanaf de oprichting van het toestel voor het gebruik ervan kraanrecht hief. Het was te betalen door degenen die vrachten deden lossen of laden. De opbrengst was voor de stad. Dat blijkt onder meer uit de stadsrekening over het boekjaar 1324-1325, een van de weinige rekeningen van die aard die van vóór de Spaanse furie bewaard bleven¹⁴⁴. De toestand te

143. "Ad extrahendum autem vina de aqua, que ipsis canonicis ibidem emere contigerit, pacatum erit ipsis canonicis ex nostro arbitrio instrumentum quod vulgariter crane dicitur seu appellatur et servientes seu operarii ad hoc officium deputati mediante salario suo seu precio, parati erunt eisdem sine contradictione tanquam burgensibus ville Antwerpiensis". F.H. Mertens en K.L. Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*. Antwerpen, 1845-1853, dl. I, pp. 574-575, bijlage 3 : sententie van de hertogin Aleidis, waardoor aan de kanunniken verboden werd tavernen of wijnhuizen uit te baten of door anderen te laten houden.

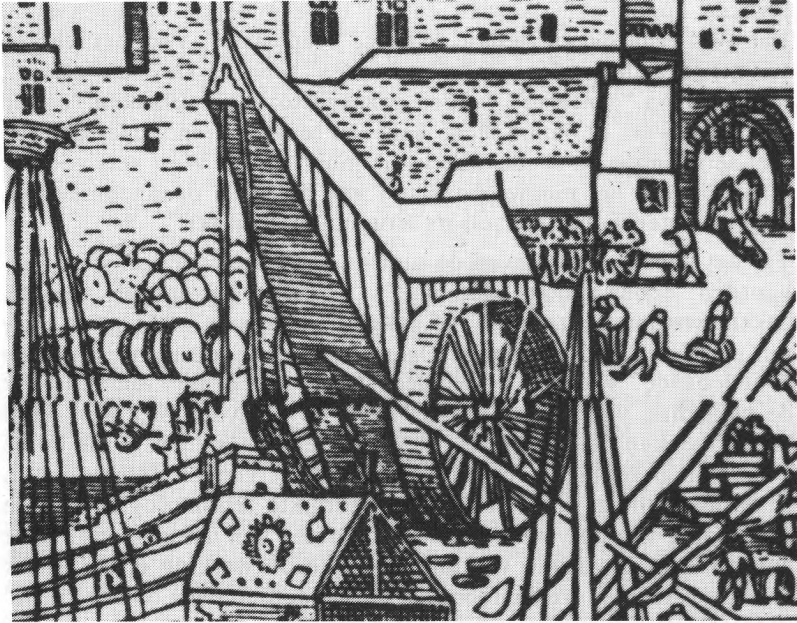
144. "Item, ontfanen van heren Willeme van den Eechove (schepene) van den crane 1000 lib. ende van verdierne diere op waren gheleecht, ter stat deel 100 ende 74 lib.". F.H. Mertens, *Oudste rekening der stad Antwerpen (1324)*, in *Codex diplomaticus Neerlandicus van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 2de serie, 4de dl, 1ste afd., jg. 1857, p. 3.

Antwerpen inzake de uitbating van de kraan was nochtans niet dezelfde als te Brugge. De stad baatte weliswaar het toestel direct of indirect uit, maar dan door middel van de heffing van een kraangeld geïnd door een kraanmeester, die een ambtenaar was of meestal een pachter. In dit laatste geval werd de kraanuitbating door de gemeente telkens voor de duur van één of meerdere jaren, over het algemeen drie jaar, aan de meest biedende kandidaat-pachter toevertrouwd. De kraanarbeid zelf, d.i. het werk in en om de kraan en het vervoer van de goederen, o.a. van de wijnvaten naar wijnkelders, werd geleverd door "craenkinderen". Deze gingen eigenlijk als schroders tewerk. Verbonden als ze waren aan de kraan en dus niet afhankelijk van de pachters ervan, werden ze vergoed met een loon en in bepaalde gevallen met een gedeelte van het geïnde kraangeld. Er werd dan ook van oudsher voor de heffing van het kraangeld gesteund op een door de stad uitgevaardigd en opgelegd tarief, dat op tijd en stond aangepast zou worden, o.a. in 1369.

Gezien het ontbreken van bijna al de oude stadsrekeningen, zoals vermeld, vernemen we zeer weinig over het onderhoud van en de herstellingen aan de kraan. In 1369 was het toestel zodanig vervallen dat het dringend hersteld diende te worden. Hetzelfde gold voor de Werf, waarop het zich bevond. Dank zij nieuwe geldmiddelen kon de gemeente twee jaar later tot de vernieuwing overgaan. Bijzonderheden daarover vernemen we echter niet, tenzij dat ook de infrastructuur op de Werf erbij betrokken was¹⁴⁵. We mogen veronderstellen dat vanaf 1370 het toestel opnieuw in werking was.

De gerestaureerde kraan bleef tot 1400 of 1401 goed functioneren, tot in laatstgenoemd jaar haar onderstel diende vernieuwd te worden. De werken daartoe, na aankoop van het benodigde materiaal, werden in de loop van 1401 uitgevoerd. Bijzonderheden daarover staan in de stadsrekening van dat jaar, die wel bewaard gebleven is. De standaard van het toestel was totaal "veroudd ende zeer ghearghet". Daarom gaven de schepenen meester Janne Pynnaerde, "der stat

145. "Projecta hic videre est plurima, quorum unum primarumque, quod wervam vocant, ab antiquo est, ut diximus, ubi moles quaedam ingenioso artificio onera et merces etiam maximi ponderis levi manu e navibus sublatis in littus reponens, quam aut factam aut refactam anno 1369, docere videtur indiculus illo anno portarii et vectilagium modos praescribens". I.B. Gramaye, *Antverpiae Antiquitates*. Brussel, 1610, p. 30. - F. Prims, *Geschiedenis van Antwerpen*, nieuwe uitgave, Brussel, 1977-1985, dl. III, p. 57.

Afb. 6. De draaibare houten havenkraan te Antwerpen, 1515. Anoniem meester. Redegezicht. Houtsnede getiteld "Antverpia Mercatorum Emporium", detail. Stad Antwerpen, Museum Plantin-Moretus en Prentenkabinet. Verzameling Stedelijk Prentenkabinet, cat. nr. VI/ON. Copyright.

meester van tymmeringhen", last "een ander hout daer toe te zoekene, dat orborlec ware eenen standaert af te makene". Genoemde timmerman en zijn gezellen vonden en kochten een geschikte boom in het dorp Rijmenam. Na het "overhout" afgehouden te hebben, werd de stam daar "verslaghen" en gevierkant. De aldus verkregen ruwe standerd samen met het "fasseelhout" van de takkebossen werd per vaartuig naar Antwerpen gevoerd en daar op de Werf gelost door de "craanmeesters" en "haren gheselschapen" met behulp van de toen nog steeds werkende kraan. Vervolgens werkten de meester timmerman en zes van zijn gezellen tot 32 of meer dagen aan het ineensteken van het nieuwe onderstel met zijn toebehoorten, namelijk twee "platen", twee "aensaten", vier "afsaten", vier "grote houten satele" of "satelhouten" en andere stukken hout dienende voor de zetel. Het plaatsen van het nieuwe onderstel, bestaande uit zetel en standerd, was niet eenvoudig. De kraan moest door middel van

krikken opgevijseld worden en het oude onderstel weggenomen. Dat werd gedaan door Heinric de Bloc, "scepemaker". Voor het schoren van het gevaarte werden vier "molenroeden" gebruikt. De oude "platen", "afzaten" en "aensaten" werden gezaagd tot dikke planken "omme d'nieuwe werc al omme mede beneden te omstuttene, daer d'eerde niet aen comme en soude". Een stuk muur van de Werf was voor de plaatsing van het nieuwe onderstel van de kraan opengebroken en diende achteraf door metselaars terug dicht gemaakt.

Tot het ijzerwerk, waarvan de nieuwe standaard voorzien werd, behoorden "eenen groten bantbout", "eenen treft bout of 't hoet", haken, krammen, "caneven" of kaken, "spoerysers", 145 grote ijzeren nagels en andere nagels. Daarnaast benuttigde men 32 voeten "windebande" voor het omwinden van de as van de kraan en voor de bekleding van diens "steert". Aan "de poleyde" of katrol werd "een ketenken" aangebracht. Eén van de twee stenen, waar de as van de kraan op lag werd door een nieuwe vervangen. Interessant in deze opsomming is niet alleen de gebruikte terminologie voor de aanduiding van de verschillende onderdelen van het gevaarte, maar ook de erbij gevoegde verklaring inzake de werking ervan. Meer bepaald vernemen we daardoor dat de standaard draaide op een "hoet" in metaal¹⁴⁶.

De werken aan de kraan in 1401 beletten niet dat de pacht van het kraangeld dat jaar normaal doorging. Dit was ook zo de eerstvolgende jaren, zoals blijkt uit de betrokken stadsrekening en die van 1403-1404¹⁴⁷.

Van 1357 tot 1406 stond de stad Antwerpen onder de heerschappij van de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, en daarna van de Bourgondische hertogen, dit in het kader van de regeling van de

146. Brussel, ARA, RK nr. 30887, *stadsrekening boekjaar november 1400 - november 1401*, f° 84° en 89°.

147. De pachtperiodes liepen toen over drie Jaar. Aldus hadden Janne van Gaver en zijn gezellen de kraan uitgebaat van einde 1396 tot 1399. Daarna gebeurde de uitbating door Wouter Fierens en zijn gezellen van einde 1399 tot einde 1401, voor zover nagegaan kon worden. Einde 1403 waren het Adem de Cuyper en zijn gezellen, die de kraan voor een periode van drie jaar pachtten. Ibidem, nr. 30886, f° 2v°, nr. 30887, f° 2v° en nr. 30888, f° 2v° - Antwerpen, Stadsarchief, *fonds Fotografische af-drukken* nrs. 1, 2 en 3. Zelfde stadsrekeningen, boekjaren 1393-1399, 1400-1401 en 1403-1404. - Met de "ghesellen" van de pachter werden diens vennoten of medepachters bedoeld.

successiekwestie in Brabant. De geleidelijke opgang van Antwerpen als haven en handelsplaats na de terugkeer in 1406 aan het hertogdom Brabant, kwam goed tot uiting in de verschillende maatregelen die door de stad ten overstaan van de rechten en de plichten van de pachter van de kraan of de kraanmeester getroffen werden. Zo legde een stedelijke verordening van 8 november 1423 aan laatstgenoemde het verbod op buiten de jaarlijkse marktijd andere vervoermiddelen te gebruiken dan sleden, zowel voor het transport van zware vrachten als voor wijn, wol, koper, tin, was of aluin. Voor het overige was er nog het vervoer van lichtere vrachten door middel van speciale vervoermiddelen als kruiwagens en wagens op rollen. Dit was dan uitsluitend het werk van de begeleiders van die goederen¹⁴⁸.

Daar de bedrijvigheid in en om de kraan steeds meer uitbreiding nam, vaardigde de stad in 1445 of één van de volgende jaren voor de kooplieden en de kraankinderen een nieuw tarief uit. Dit gold voor de heffing van het kraangeld en bevatte aanvullende onderrichtingen voor de kraanmeester-pachter zelf. Deze tariefwet sloeg op de verschillende soorten grote of kleinere stenen zoals molenstenen, slijpstenen, zerken, molenstandaarden en molenassen, zakken wol, lasten huiden, honig of as en "laghelen", vaten of pijpen Rijnlandse wijn en vaten olie. De door de kraan gemanipuleerde vaten wijn mochten alleen met sleden, getrokken door paarden, vervoerd of door middel van bomen weggedragen worden. De kraanmeester moest daarom alle dagen twee sleden, elk bespannen met drie paarden, ter beschikking houden van de kooplui. Daarenboven moest hij er ook voor zorgen dat gedurende de jaarlijkse marktperiode minstens zes of zelfs meer "rolwagens", die hij samen met de kraan gepacht had, klaar zouden staan om door de kooplui te worden gebruikt. Niemand mocht echter zonder zijn toelating pakgoed naar wagens of schepen laten vervoeren. Hij had het recht half kraangeld te eisen van degenen die op eigen kosten en "angst" met sleden van herbergiers pakken langs de straten naar een schip of een wagen deden wegbrengen. Dat was overigens ook zo voor het vervoer op eigen kost en "angst" van wijn, as en andere goederen. Verder hadden de kraankinderen recht op half kraangeld voor het manipuleren van pakken Engelse waren of grote zerken¹⁴⁹.

148. Antwerpen, SA, *Privilegiekamer*, nr. 4001, Ambachtsboek f° 70. - F. Prims, o.c., dl. IV, p. 282.

149. *Ibidem*.

Het monopolistisch karakter van de kraanuitbating blijkt ook uit het privilege dat de Engelse kooplui te Antwerpen in augustus 1446 van Filips de Goede verkregen. Ze verwierven toen het voorrecht om bij hun aankomst in de haven het eerst, vóór de andere vreemdelingen, aan de Werf hun schepen door middel van de kraan te laten lossen, wat alleen daar en met dit toestel mocht gebeuren¹⁵⁰. Als gevolg van de groeiende drukte in de Antwerpse haven zou het voor de aangekomen vaartuigen, die gelost moesten worden, steeds moeilijker worden om aan de Werf onder de kraan aan te meren. In 1460 werd dan ook door een stedelijke ordonnantie aan de schippers, die daar zouden aanmeren en voor wie niet gelost of geladen moest worden, opgelegd terstond de plaats te ruimen voor de vaartuigen waar wel voor gewerkt diende te worden. Ze zouden daartoe uitdrukkelijk door de kraanmeesters aangemaand worden. Feitelijk kwam deze verordening neer op de vernieuwing en versterking van een reeds vroeger uitgevaardigde ordonnantie¹⁵¹.

Over de onderhoudswerken aan de kraan, waaronder de vernieuwing van de wielen, de windas, de as en de zetel vernemen we tot lang na 1500 niets. Volgens Lanceloot van Ursel, een latere burgemeester, zou de uitbating van het toestel op het einde van de 15de eeuw nu eens in handen van een pachter, dan weer direct in die van de gemeente geweest zijn. De opbrengst ervan bedroeg in 1500 140 pond Brabants¹⁵².

Hoe de kraan er eigenlijk uitzag kunnen we terugvinden in de oudste iconografie van de Antwerpse haven. Op de oudst bekende kaart van de benedenloop van de Schelde vanaf Rupelmonde tot aan de zee (ca. 1505), is de Antwerpse agglomeratie met de Werf en de houten kraan te zien en dit in perspectief vanuit het westen. De

150. G. Schanz, *Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters*, Leipzig, 1880-1881, dl. II, p. 165. - O. De Smedt, *De Engelsche natie te Antwerpen in de XVIe eeuw*, Antwerpen, 1950-1954, dl. II, p. 306. - M.R. Thielemans, *Bourgogne et Angleterres (1435-1467)*, Brussel, 1966, pp. 272-276, voetnoten.

151. Antwerpen, SA, Pk 89, Clementeynboek 21v°, uitgave *Antwerps Archievenblad*, 1ste reeks, dl. 25, p. 273, stedelijke ordonnantie van 22 september 1394. - *Ibidem*, Pk. 913, Gebodboek A bis, 41v°, stedelijke ordonnantie van 31 mei 1460. - G. Asaert, *De Antwerpse scheepvaart in de XVde eeuw (1394-1480)*, Brussel, 1973, p. 127.

152. F. Prims, *o.c.*, dl. IV, p. 282, naar de gegevens voorkomend in een verloren memoriaal.

Afb. 7. Het draaien van de kraan aan de staart door een kraankind. Detail van een anoniem gezicht op Antwerpen, ca. 1532. Amsterdam, Rijksmuseum-Stichting OB 4318.

kraan zelf staat er duidelijk op afgebeeld. Het was een toestel met uitwendige wielen functionerend op dezelfde wijze als de kranen te Damme, Brugge en Nieuwpoort¹⁵³. Ook op twee verschillende hout-snedes uit het jaar 1515 van de rede gezien van op het Vlaams Hoofd, is telkens de afbeelding van de Antwerpse houten kraan te zien¹⁵⁴. In het Nationaal Scheepvaartmuseum te Antwerpen is er dan nog het schilderij van een onbekende meester, eveneens met voorstelling van de stedelijke agglomeratie in panoramisch perspectief. Daarop gaat de aandacht vooral naar het centrale gedeelte, namelijk de Werf met de kraan gevat tussen allerlei schepen op de rede. Van wanneer het tafereel juist dateert weet men niet met zekerheid, maar het moet uit de periode 1518-1540 zijn, meer bepaald ca. 1522¹⁵⁵. Zoals in andere havenplaatsen met een houten kraan, was men zich te Antwerpen blijkbaar wel bewust van het nut en het belang van het toestel en ging men er fier op dit te hebben.

De drukte aan de Werf en de kraan bracht de stad er geleidelijk toe de verplichting alleen met de kraan te lossen te milderen, wat dus op een verzwakking van het kraanmonopolie neerkwam. De kraankinderen konden het talrijke zware werk niet steeds aan zodat zeer dikwijls allerlei goederen, die een snel transport vereisten, op de kaai bleven staan met al de gevolgen van dien. Voor deze tekortkomingen en ook voor misbruik werd eveneens de kraanmeester aansprakelijk gesteld. Dit blijkt uit verschillende klachten die geuit werden in 1505, met als gevolg enkele nieuwe stedelijke verorde-

153. Brussel, ARA, *fonds Kaarten Plannen*, mns. nr. 351 - F. Suykens, G. Asaert, e.a., *Antwerp, a port for all seasons*, Antwerpen, 1985, p. 44.

154. Antwerpen, Stedelijk Prentenkabinet, houtsneede "Antverpia Mercatorum Emporium", gedateerd 1515, enig bewaard exemplaar. O. Buysens, in *Mededelingen van de Academie van Marine van België*, dl. VI, Antwerpen, 1952, pp. 172 en 196. - Londen, British Museum en Hamburg, Stadsbibliotheek. Houtsneede voorkomend in "Loeflickens Sanck" van Benedictus de Opitiis, Antwerpen, Jan de Gheet, 1515. - A.J.J. Delen, *Iconografie van Antwerpen*, Brussel, 1930, p. 70 platen 10 en 11.

155. Antwerpen, Nat. Scheepvaartmuseum Steen, nr. A.S. 58.18 - *Katalogus van de tentoonstelling Schelde en Antwerpen, Getuigenissen van een opgang*, Gemeentekrediet van België, 1966, p. 42, nr. 8, schilderij van een anoniem meester. - A.J.J. Delen, *Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Beschrijvende catalogus, dl. I, Oude meesters*, Antwerpen, 1948, pp. 174-175, nr. 633. - R. Degryse, *De Palestinaschepen van Dierick van Paesschen (1511-1521)*, in *Mededelingen van de Marine Academie*, dl. XXIII, 1973-1975, pp. 24-25.

ningen die de kooplui toelieten zelf voor het vervoer van vrachten als wijn, olie en siroop te zorgen. De kraanmeester diende van dat ogenblik af meer trekpaarden ter beschikking te stellen aan de kooplui. Deze mochten voortaan ook zelf paarden huren en de onkosten daarvoor van het door hen verschuldigde kraangeld aftrekken. Dit was althans één van de bepalingen in een stedelijke ordonnantie van 1510¹⁵⁶. De Engelse kooplui, de zogenaamde Merchants Adventurers, stelden in het vervolg nog meer eisen. In 1518 verkregen ze van de stad een voordeliger kraangeldtarief, gesteund op een vrije marge. Ze hadden meer bepaald geen kraangeld meer te betalen voor aan wal gebrachte natte of droge goederen tot een gewicht van 500 pond, die zonder hulp van de kraan gemanipuleerd konden worden¹⁵⁷. Toch bleven ze klagen over het te hoge kraangeld, o.a. dit op het lood. Ontevreden bleven ze ook over het gebrek aan kraanaccomodatie aan de Werf, waar soms tot dertig schepen hun beurt voor bediening door één enkele hijskraan moesten afwachten. In 1537 gaf de stad hen dan maar de toelating om hun goederen op eigen kracht te laten lossen en laden zonder kraangeld verschuldigd te zijn, en dit zolang er geen twee nieuwe kranen of andere "tamelycke" hijstoestellen ter hunner beschikking zouden worden gesteld¹⁵⁸. Het is best mogelijk dat de stad op deze eis inging, maar dan alleen door het plaatsen van enkele wippen nabij de houten kraan op de Werf, doch daarover vernemen we niets. Wel werd vanaf 1538 aan de grote schepen voorrang verleend bij het gebruik van de kraan aan de Werf¹⁵⁹. Eerst een tiental jaren later nam de stad het initiatief tot de oprichting van een nieuwe houten kraan, maar dan in de buurt van het klooster van Sint-Michiels, niet ver van de scheepstimmerwerven van de Sint-Jansvliet¹⁶⁰.

156. F. Suykens, G. Asaert, e.a., *o.c.*, p. 144.

157. G. Schanz, *o.c.*, dl. II, nr. 23. - O. De Smedt, *o.c.*, dl. II, p. 307.

158. G. Schanz, *o.c.*, dl. II, nr. 36. - O. De Smedt, *o.c.*, dl. II, pp. 308-309 - F. Prims, *o.c.*, dl. V, p. 222.

159. R. Häpke, *Niederländische Akten und Urkunden zur Geschichte der Hanse*, Munich-Leipzig, 1913, nr. 318.

160. De "nyeuwen craen aen Sinte Michiels cloister" wordt in een tarief van omstreeks 1550 uitdrukkelijk vermeld. Antwerpen, SA, *fonds Kraankinderen*, nr. A 4504, tiende document, niet gedateerd. G. Asaert, *o.c.*, p. 353-354.

Niettegenstaande de onbetwistbare aantasting van het kraanmonopolie door de Engelse en andere kooplui of schippers, evenals door de "cordewaghencruyders" met hun "rolwagens", kon de stad in november 1546 toch nog de kraanuitbating verpachten en wel aan de genoemde Jan van Velthem. Deze vertrouwde blijkbaar op de toezegging van de Antwerpse rentmeesters om op een geschikte plaats aan de Werf een nieuwe kraan te laten oprichten, die voor 24 juni 1547 moest klaar zijn en dit "ten lancxten". Van de werkelijke verwezenlijking van dat plan kon evenwel eerst een jaar later gesproken worden¹⁶¹. Het nieuwe toestel, staande nabij de Werfpoort, was van een nagenoeg volledig nieuw concept. Het kon niet meer draaien op een as, maar had wel met twee tredwielen een dubbele bediening, namelijk een aan de rivierzijde en een aan de landzijde. De wielen zelf bevonden zich in het kraangebouw, dat volledig gesloten was, alhoewel nog steeds opgetrokken in hout¹⁶². De oude kraan had evenwel nog niet afgedaan. Na verloop van zijn driejaarlijkse pacht ging Jan van Velthem in november 1549 een nieuwe pachtovereenkomst aan en dit voor de twee toestellen. Ditmaal verliep blijkbaar niet alles naar wens vermits de Antwerpse magistraat hem in april 1551 zijn pacht ontnam. Toch bediende hij "op rekening" nog de nieuwe kraan en wellicht ook de oude tot begin 1553.

Ongetwijfeld was deze regeling het gevolg van de concurrentie, die hij vanwege de "cruydwaghencruyders" had ondervonden. Deze losten en vervoerden alles wat ze maar konden "verporren", waaronder zelfs tonnen, vaten en balen, zodat voor de kraan, volgens Jan van Velthem, alleen maar de manipulatie van "molensteen, groote voederen wijns ende desgelycken, dat nyet te verporrene"

161. "Voirts is warachtich dan den voirgeruerden nyeuwen craen, den welcken hadde behoirdt gehadt gemaect ende gestelt te wezene van tusschen Martini XLVI ende sint Jansmesse daer naer, eerst gemaect ende gestelt werdt meer dan een jaer daernaer". Ibidem, zevende stuk, los document, "doleantie" van de kraanmeester Jan van Velthem van 1553.

162. A. Himler, *Zware lastkranen, historische evolutie, deel I tot ca. 1900*, in *Hinterland*, Driemaandelijks tijdschrift, nr. XXX Antwerpen, 1981 (aug.-sept.), pp. 43-51. Op pagina 45, tekening van twee doorsneden van de dubbele kraan, voorstellende de werking van de twee wielen. Niet gedateerd, maar vermoedelijk dagtekenend van 1810, datum van het bestek van de afbraak van het toestel. - Idem, proefwerk over "Ergonomie in kraancabines", Provinciaal Veiligheidsinstituut te Antwerpen, onuitgegeven.

Afb. 8. De draaibare havenkraan te Antwerpen in werking, 1515. Anoniem meester. Redegezicht. Houtsnede (in : Benedictus de Opiitii, *Loeflicken Sanck*, Antwerpen, Jan de Gheet, 1515). Stad Antwerpen, Museum Plantin-Moretus en Prentenkabinet. Verzameling Museum Plantin-Moretus. Copyright.

was, overbleef¹⁶³. Genoemde kraanmeester had nochtans op een bepaald ogenblik aan de magistraat voorgesteld het aantal kraankinderen van veertien op twintig te brengen en hun werkterrein beter te verdelen, zodat het schroden uitgebreid zou kunnen worden. Zijn voorstel hield in dat drie van deze kraanlui zouden “verwaren den craen by Sinte Michiels cloister, omme aldaer te lossene uyten schepe ende weder ‘t schepe te doene alle goet den crane aengaende”, drie andere zouden “bewaren de sledden metten coopliden goeden daer op wesende”, nog zes andere zouden “bewaren den Werf aen de Werfpoorte ende beyde de cranen” om er voor de kooplui het lossen laadwerk te verrichten en “te helpene sleddene” en de acht resterende zouden “schuldig sijn bynnen der stadt te werkene ende te kelderen oft in packhuysen te legghene alle de goeden, die by den anderen craenkinderen aenghevuert” zouden worden¹⁶⁴. Zover we konden nagaan werd door de magistraat niet op het voorstel ingegaan. Dit kwam blijkbaar omdat de oude kraan op de Werf buiten werking zou worden gesteld, zodat dan voortaan alleen nog de twee pas opgerichte toestellen zouden blijven functioneren.

Na afloop van zijn kraanmeesterambt diende Jan van Velthem bij de magistraat een “doleantie” of memoriaal in, waarin hij wees op de grote verliezen, die hij bij de heffing van het kraangeld geleden had en op de onkosten door hem gedaan voor de vernieuwing van de “craenstal”, het onderhoud van de paarden enz. Door de concurrentie van degenen die met rolwagens goederen vervoerden en ook wegens de toepassing van het gunsttarief op het lood waarvan de Engelsens toen sinds kort genoten, zou hij veel inkomen verloren hebben. Het antwoord van de magistraat was dat hij gedurende zijn pachtperiode jaarlijks toch zeker “geproffiteert” had van zowat 1000 carolus gulden¹⁶⁵.

De nieuwe dubbele kraan op de Werf, links van het vroegere afgedankte toestel, is te zien op drie gravures resp. daterend van 1563, 1564 en 1567. Op laatstgenoemde gravure is meer rechts en dus

163. “Doleantie” van Jan van Velthem van 1553, zie noot 161.

164. Antwerpen, SA, *fonds Kraankinderen*, nr. A 4504, zesde document, memoriaal van Jan van Velthem van 16 maart 1551.

165. Ibidem, zevende stuk, doleantie van Jan van Velthem van 1553. Zie ook noot 161.

noordwaarts in de buurt van de vooruitspringende stadsmuur aan de Oude Berderenwerf een kleine ronde stenen toren te zien met bovenaan een soort ingebouwde kraan¹⁶⁶. Waarvoor dit laatste toestel eigenlijk diende weten we niet, maar het kan slechts tijdelijk bestaan hebben. De naam "stenen kraan" ging trouwens over op de kaai, waarop het gebouw stond¹⁶⁷. Volgens Floris Prims en andere historici zouden er te Antwerpen na de verwijdering van het oude middeleeuwse toestel nooit meer dan twee havenkranen gefunctioneerd hebben¹⁶⁸. De Engels kooplui vroegen in 1565 aan de magistraat het openstellen van een nieuwe kaai met een nieuwe kraan voor het lossen van wijn. Dit om het werk van de twee bestaande toestellen sneller te laten verlopen. Maar tot meer dan de aanvraag kwam het niet¹⁶⁹. Dergelijke kwestie kan zich misschien toen ook gesteld hebben voor de Oosterlingen of Duitse kooplui en de Spanjaarden¹⁷⁰. Deze laatsten gebruikten in hun bevrachtingsdocumenten dikwijls de uitdrukking "à la crane" als plaats van bestemming te Antwerpen¹⁷¹.

Dat er werkelijk geen kranen bijkwamen is ook af te leiden uit het aantal te werk gestelde kraankinderen, dat slechts weinig aangroeide, nl. tot 18 in 1584¹⁷². Vanaf het kraanmeesterschap van Jan van Velthem bleef inderdaad tot 1793 in het Antwerpse stadsarchief een overvloedige documentatie betreffende de kraanuitbating bewaard, waaronder tarieven van het kraangeld, eedformules voor de kraankinderen, relementen van de verpachting enz.¹⁷³. Daarin staan wel geen bijzon-

166. *Die nieuwe cronijcke van Brabant*, Antwerpen, 1965, p. 443 : houtsnede, ijsvermaak op de Schelde voor de stad, door B. Van de Putte. - Antwerpen, Museum Plantijn-Moretus, ets, ijsvermaak, 1564, waarschijnlijk van de hand van J. Hoefnagel. - Antwerpen, Stedelijk Prentenkabinet, stadsplan van 1567, getekend door F. Hogenberg. - A.J.J. Delen, *Iconografie, o.c.*, pp. 77 en 78 en platen 37 en 40. Suykens, *o.c.*, p. 97, ets van 1567. - E. Sabbe, *Anvers, métropole de l'Occident. Collection Notre Passé*, reeks VI, nr. 5, Brussel, 1952, pp. 31-32.

167. A. Himler, *Proefwerk, o.c.*, p. 14. - F. Suykens, G. Asaert, e.a., *o.c.*, p. 145 : het "rood craenken".

168. O. De Smedt, *o.c.*, dl. II, p. 303. - F. Prims, *nieuwe uitgave, o.c.*, dl. V, p. 222.

169. O. De Smedt, *o.c.*, dl. II, p. 309.

170. Ibidem. - Antwerpen, SA, *fonds Kraankinderen*, nr. 4504, "Informatie van den rechte van den craene jeghen de Oisterlingen", stuk van 26 februari 1562.

171. L. Voet, *De Gouden Eeuw van Antwerpen*, Antwerpen, 1974, p. 326.

172. Volgens zekere belastinglijsten. Ibidem, p. 326.

173. Antwerpen, SA, *fonds Kraankinderen*, nrs. 4503-4507.

derheden over het onderhoud en de opbrengst van de twee in gebruik zijnde kranen zelf. Deze opbrengst vinden we, na aftrek van de onkosten van onderhoud en andere uitgaven, jaarlijks genoteerd in de stadsrekeningen vanaf het boekjaar 1576-1577. Meestal gaat het om een gunstige balans. In het tegenovergestelde geval vereffende de stad het nadelig saldo¹⁷⁴. De twee kranen waarvan de uitbating kan gevolgd worden, blijken na 1800 erg in verval te zijn geraakt. In de Napoleontische periode werden ze dan ook afgebroken. Voor de dubbele kraan op de Werf gebeurde dit in 1811 en voor het toestel bij Sint-Michiels reeds enkele jaren voordien¹⁷⁵.

In het bekken van de Schelde waren er naast Antwerpen nog verschillende andere zee- of rivierhavens die reeds vroeg over een houten kraan aan hun kaaien beschikten. De kraan in de stad **Mechelen** was blijkbaar niet veel jonger dan die te Antwerpen, want reeds in 1311 en 1312 wordt er in de oudste van de overgebleven stadsrekeningen gewag van gemaakt¹⁷⁶. In 1322 vaardigde de Mechelse magistraat tot regeling van de heffing van de stedelijke accijnzen, een ordonnantie van de kraan uit. Deze legde de schroders het verbod op met een gewone windas of een ander soort takel de vrachten te hijsen of te lossen. Wat evenwel met beide handen uit de schepen gelost kon worden was aan de heffing van het kraangeld niet onderworpen. De stad verbond zich tegenover de schroders om minstens om de twee jaar, als het nodig mocht blijken, "2 goede hoefftabele" of tabellen en twee wippen of hefbomen te leveren, maar niet om het "smoutghelt" voor de aankoop van het smeer voor het toestel te bekostigen. Wie de kraan pachtte nam de verplichting op zich ook te schroden. Voor het overige heeft de ordonnantie het over het tarief van het kraangeld voor vrachten als vaten wijn of smeer, molenstenen, slijpstenen, zerken, zware stenen, standaarden, assen, houten balken, koper en balen laken. Deze verordening is blijkbaar

174. H. Van Der Wee, *The growth of the Antwerp market and the European economy 14th-16th centuries*, Leuven, 1963, dl. I, pp. 60 en 522. Op pagina 524 statistische lijst van de opbrengst van het kraangeld, boekjaren 1576-1600. Aanzuivering van het nadelig saldo in 1576-1577, 1586-1587 en 1595-1596.

175. Zie noot 162. - Mertens en Torfs, *o.c.*, dl. IV, p. 174, noot 2.

176. "Segheren ende sine cnape van craene, van voerne, van den bote ter draghene". H. JOOSSEN, *De oudste stadsrekening van Mechelen (1311-1312)*, Mechelen, 1982, f° 167v°. Moeilijk leesbare passage in de tekst.

Afb. 9. De dubbele niet draaibare havenkraan met gesloten kraanhuis te Antwerpen in 1644. Het toestel werd in 1548 opgericht en in 1811 afgebroken. Ets gemaakt door J. Linnig (19de eeuw), naar een schilderij van Bonaventura Peeters. Detail. Stad Antwerpen, Museum Plantin-Moretus en Prentenkabinet. Verzameling Stedelijk Prentenkabinet, cat. nr. M II/L. 366-368. Copyright.

de oudste van die aard die voor een havenstad met een kraan be-
waard bleef¹⁷⁷.

Te **Gent** bevond de oudste houten havenkraan zich aan de huidige
Kraanlei. Ze werd vanaf 1364 door de stad aan een pachter en zijn
vennoten in uitbating gegeven, wat er misschien op wijst dat ze
toen pas was opgericht¹⁷⁸. De gemeente bekostigde op tijd en stond
ook de vernieuwing van de wippen en repen of kabels van de kraan,
dit o.a. in 1400¹⁷⁹. Te oordelen naar een afbeelding op het oudste
zicht van Gent, daterend van 1534, was de kraan een groot toestel
van het traditionele type¹⁸⁰. De Gilde of het ambacht van de Gents
kraankinderen voerde in de 17de eeuw in zijn toorts een getrouwe
maquette ervan¹⁸¹. Een soortgelijk verkleind model werd in de 19de
eeuw van de 18de-eeuwse kraan van Oostende gemaakt¹⁸². Te Ant-
werpen in het Nationaal Scheepvaartmuseum is voor het overige
een weergave in het klein te zien van de Werf met de middeleeuwse
houten kraan¹⁸³.

6. De kranen te Middelburg en op Walcheren

Een havenstad die al vroeg een houten wijnkraan bezat was Middel-
burg op het eiland Walcheren in Zeeland. Weliswaar is er slechts
eerst in 1365 van zulk toestel sprake, maar toen werd het al bestemp-
peld als oud en was het dringend aan vernieuwing toe. Dat jaar
werden niet alleen sommige van zijn onderdelen, waaronder de wie-

177. H. Joossen, *De accijnzen te Mechelen in de middeleeuwen*, in *Handelingen van de Mechelse kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst*, dl. 39, 1934, p. 94 en pp. 119-120, art. 32 : "Dit es d ordenansche van den crane".

178. A. Van Werveke, *Gentse stads- en baljuwsrekenigen (1351-1364)*, Brussel, 1970, p. 663, rekening over de periode augustus 1364 - september 1365 : "ontfaen den pacht van den crane van 13 maenden". Wat "an de crane gheleit" was, werd er in mindering op de ontvangst gebracht.

179. Gent, SA, *Jaarregister van de Keure, boekjaar 1400-1401*, dl. I, nr. 421, f° 19v°.

180. G. Asaert, *De Antwerpse scheepvaart, o.c.*, p. 133 en noot 129.

181. Gent, Bijlokemuseum.

182. Oostende, Heemkundig Museum "De Plate".

183. A. Himler, *Zware lastkranen, o.c.*, dl. I, p. 43, foto van het betreffende diorama.

len met de erbij horende “velghen”, door nieuwe vervangen en een nieuwe “vorst” of nok aangebracht, maar bovendien ging men toen ook over tot het “versettene” of verplaatsen van het ganse gevaarte naar een andere standplaats¹⁸⁴. Vanaf het daaropvolgende boekjaar bracht de “portraen” dan ook opnieuw een inkomen op¹⁸⁵. De stad bekostigde verder de uitgaven voor het onderhoud van het opgekalefaterde toestel. Dit gebeurde o.m. in 1411 of 1412, toen “die wiele van der crane als ontween waren” en “ontstacht een van den anderen” met als gevolg “dat men den craene niet besighen en mochte”. De toen uitgevoerde herstellingen en het tijdelijk buiten gebruik stellen van het toestel beletten niet dat er voor het boekjaar 1411-1412 een nagenoeg normale opbrengst inzake de kraanuitbating kon genoteerd worden¹⁸⁶. Dat was ook zo voor 1438 toen het gevaarte nogmaals gedeeltelijk of volledig vernieuwd werd¹⁸⁷. Meer bijzonderheden over de uitgevoerde herstellingen zelf vernemen we niet, daar de originelen van de stadsrekeningen samen met de andere archivalia in 1940 als gevolg van oorlogsfeiten zijn verloren gegaan. Dank zij de ontleding van genoemde rekeningen die voordien door W.S. Unger werden gepubliceerd onder de vorm van tabellen van de jaarlijkse inkomsten en uitgaven van de stad, kunnen we tot in de 16de eeuw per boekjaar de opbrengst van de kraanuitbating volgen.

In oktober 1451 stuurde de stad een afgevaardigde naar Brugge om er “te vernemen van die ordinantie van der crane”¹⁸⁸. Blijkbaar was het toen nodig de tot dan toe te Middelburg bestaande reglementering inzake de kraanuitbating en de tarifiering van het kraangeld op

184. W.S. Unger, *Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in den landscheerlijken tijd. Rijks-geschiedkundige Publikatiën*, 's Gravenhage, 1923-1931, dl. II, pp. 139, 152 en 155, burgemeestersrekening over het boekjaar maart 1365-maart 1366.

185. *Ibidem*, p. 163, rekening over het boekjaar 1366-1367. - *Ibidem*, p. 524, tabel van de stedelijke ontvangsten, boekjaren 1376-1377, 1380-1381, 1392 en 1396-1397.

186. *Ibidem*, p. 528-529, tabel van de inkomsten en uitgaven over het boekjaar 1411-1412, en noot 9 op p. 529, passage uit de rekening.

187. *Ibidem*, p. 540, tabel van de ontvangsten over de boekjaren 1438-1441. - H.M. Kesteloo, *De stadsrekeningen van Middelburg*, Middelburg, 1881-1891, dl. I, p. 19-20.

188. W.S. Unger, *Bronnen, o.c.*, dl. II, p. 339. Kwartiermeestersrekening over het jaar 1451.

bepaalde punten aan te passen. Deze kwestie stelde zich nogmaals enkele jaren later toen de hanzekooplui er bij de stad op aandrongen om een “redelyke ende mogelyke ordenansye” in verband met het gebruik van de kraan uit te vaardigen¹⁸⁹. De stad stemde daarmee in en van omstreeks die tijd dagtekende een nieuwe stedelijke verordening tot regeling van de kraanuitbating. Het stuk somde in de eerste plaats een reeks aanvullende bepalingen op inzake het tarief van het kraangeld op de verschillende soorten vaten of pijpen met wijn, olie, honig en staal, als op ander “craengoet” als pakken lijnwaad, wol of was, tonnen koper, stukken lood of ijzer enz. Daarbij werd voor de vaten wijn een onderscheid gemaakt tussen het “opcommen” en het “afgaan” op basis van een verschillend tarief. Het reglement had het ook over de regeling van de gebeurlijke geschillen tussen de “craenmeester” en de kooplui in verband met de voet van het kraangeld voor “sarcken, muelesteen, slijpsteen, asschen, standaerde van muelen ende ander zwaer sticken”. Aan genoemde kraanmeester werd de verplichting opgelegd de wijnkooplui “te besorghen alzo veel craenkinderen, peerden ende sleden als van noode tot de crane ende wippe”, teneinde te voorkomen dat de vaten drank ‘s nachts op de kade zouden blijven staan. In de onkosten daarvoor zou de stad zo nodig bijspringen. Uit het stuk leren we verder dat de kraanmeester, als huurder of pachter, diende in te staan voor de levering aan de kraan van al de “reeptouwen”, maar “sonder houdt ende yser”, en dat de “craenkinderen” van de kooplui “boven huer gewoonlick loon” geen drinkgeld mochten eisen¹⁹⁰. Over het juiste aantal van deze “craenluyden” of schroders worden we niet ingelicht¹⁹¹.

In 1474 zou volgens de verdwenen stadsrekening van dat jaar een heel nieuwe kraan in gebruik genomen zijn. Ditmaal kennen we de standplaats, namelijk op de Dam aan de haven van de toen nog niet ommuurde stad¹⁹². Na de omwalling van de agglomeratie in 1526 en

189. Ibidem, dl. III, p. 118-119 : klachten van de kooplieden der Hanze aan de regering van Middelburg. Stuk van omstreeks 1460, artikels 5 en 6.

190. Ibidem, dl. II, pp. 59-65, nr. 118, ordonnantie op de verhuring van de stadsmiddelen, 2de helft 15de eeuw, art. 9 : “van der crane” en art. 10 “t ongelt van den afganck van der crane”.

191. H.M. Kesteloo, *o.c.*, dl. II, p. 21.

192. P.W. Sijnke, *De stadskranen van Middelburg*, in *Zeeuws Tijdschrift*, nr. 32, jg. 1982, pp. 92-94.

de ommuring in 1548 kwam het toestel buiten de Dampoort te liggen. Tussen 1532 en 1535 was er bovendien een directe verbinding tussen Middelburg en de Oosterschelde nabij de voorhaven Arnemuiden aangelegd, waardoor de stad minder afhankelijk moest worden van laatstgenoemde plaats. Deze nieuwe toestand is te zien op de merkwaardige tekening “Zelandiae Descriptio” van ca. 1550, toegeschreven aan Antoon van den Wijngaerde en voorstellende in panorama of in profiel, de steden en havens van Walcheren, waaronder Middelburg en Arnemuiden¹⁹³. De mensen van Middelburg waren erg gesteld op hun stapelrechten en kraanmonopolie die ze maar steeds opnieuw tegen de concurrentie van de naburige havenplaatsen Vlissingen, Arnemuiden en Veere te verdedigen hadden. Naast de mededinging van Arnemuiden was er vooral die van Veere waar de heer van de stad, de bekende Hendrik van Borsele, een havenkraan had laten oprichten en in werking stellen. Dit blijkt uit een klacht van Middelburg tussen 1465 en 1469¹⁹⁴. Wel kon in 1526 belet worden dat zoiets ook gebeurde te Vlissingen, waarvan het geslacht van Borsele eveneens heer was¹⁹⁵. In 1535, toen Jan van Trasignies, heer van Arnemuiden, in zijn geschil met Middelburg betreffende zijn voornemen om in zijn heerlijkheid “eenighe wippe ofte craene te stellen”, van hogehand gelijk had gekregen, was het nogmaals dringend nodig daartegen in te grijpen. In april van het volgende jaar betoogde Middelburg terecht dat de oprichting van een dergelijk hijstoestel “omme te moghen lossen uyten grooten hulcken ofte andere scepen soude wesen ten grooten achterdeele ende in prejudicie der voirscreven stadt” en ook in het bijzonder tot “vergheefs van der schoender havene nu onlanx ghemaect”¹⁹⁶. Het blijkt wel dat de wip of kraan van de

193. J. Van Beylen, *Zelandiae Descriptio, een merkwaardige tekening van het eiland Walcheren*, in *Mededelingen van de Marine Academie van België*, boek X, 1956-1957, Antwerpen, z.d., pp. 81-114. Zie pp. 87-91.

194. W.S. Unger, *Bronnen, o.c.*, dl. III, p. 125, nr. 257, klacht van de lieden van Middelburg over het initiatief van de heer van Veere, te dateren tussen 1465 en 1469. - Z.W. Sneller, *Walcheren in de vijftiende eeuw*, in *Utrechtse Bijdragen voor de Letterkunde en Geschiedenis*, dl. X. Utrecht, 1917, p. 39 en vgl.

195. W.S. Unger, *Bronnen, o.c.*, dl. II, p. 456, nr. 310, uittreksels uit de kwartiermeestersrekening, boekjaar augustus 1525-juli 1526: stappen gedaan te Mechelen om “te beletten dat op Vlissynghe gheene crane gestelt en werde”.

196. *Ibidem*, dl. I, p. 631, nr. 665, stuk van vóór 27 juli 1536 met verwijzing naar de sententie van 24 december 1535, waardoor aan de heer van Arnemuiden toelating werd verleend een wip op de dijk te Mortiere op te richten. Vernietiging van dat besluit. - *Ibidem*, noot 2, betreffende hetzelfde geschil.

heer van Arnemuiden prompt door de mensen van Middelburg werd neergehaald. De zaak werd verder met de raadslieden van keizer Karel V besproken. De stelling van Middelburg luidde dat iedere andere "opslag" dan met de stadskraan verboden was. Van de op-richting van de kraan te Arnemuiden kwam er dan ook niets terecht¹⁹⁷.

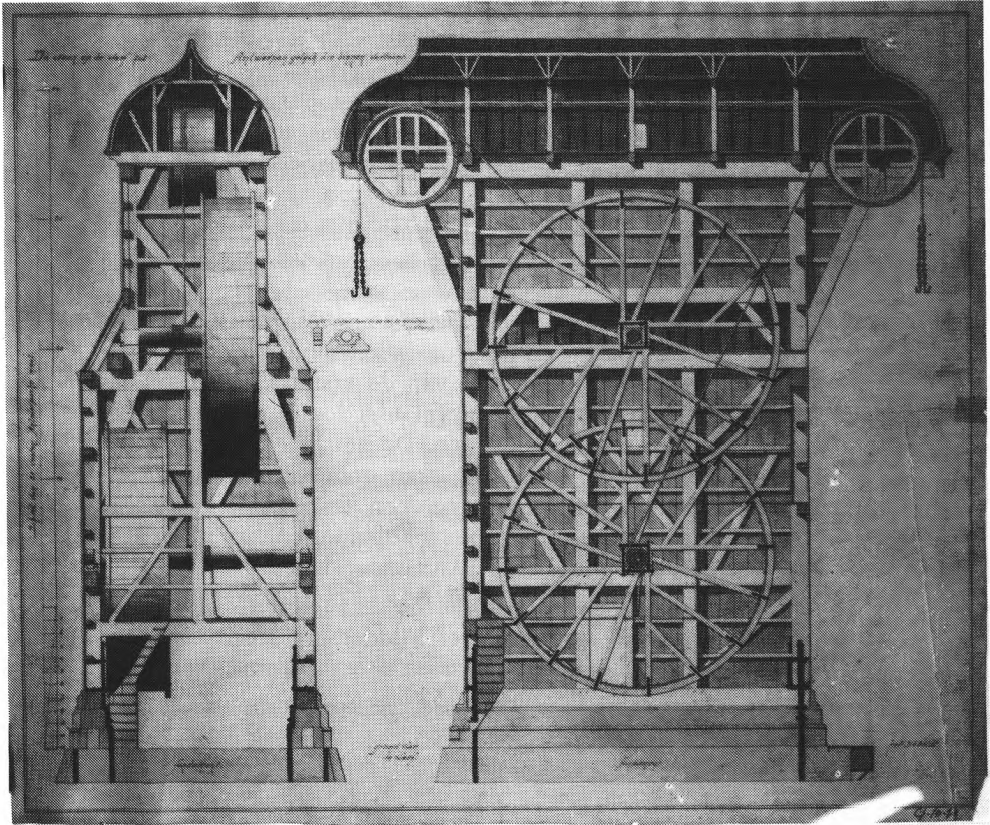
Een doorslaggevend argument dat de stad voor en na 1535 telkens opnieuw naar voor bracht als het erop aankwam haar voorrang op de andere havens van Walcheren inzake de ontlading van wijn- en andere schepen te bevestigen, was de verplichting voor de schippers bij hun aankomst in de Walcherse wateren eerst te gaan aanleggen "ter naester craene". Hiermee werd de Middelburgse kraan bedoeld, vooral voor de vaartuigen aankomende uit het Westen, waaronder die van de wijnvloot vanuit La Rochelle¹⁹⁸. Op deze wijze verwierf de stad dank zij haar kraanmonopolie zoveel als de wettelijke erkenning van haar voorrang op Vlissingen en Veere voor wat de verstapeling van de aangevoerde wijn betreft. Dit was evenwel niet hetzelfde als het voorrecht van een wijnstapel zoals die te Dordrecht. Dit bleek in 1540 toen de Wet te Mechelen meer te weten wou komen over het verzoek door Zierikzee aan de centrale regering om toelating in eigen haven ladingen wijn te mogen aanvoeren of door vreemde kooplui te laten importeren "zonder onder de krane van Middelburch" te moeten komen. Men liet vanuit Mechelen verstaan dat in verband met deze zaak de keizer er niet aan dacht "te Middelburch te maken een stapel van wynen gelijk te Dordrecht"¹⁹⁹.

In 1546 werden door de Middelburgse Wet aanvullende bepalingen betreffende het gebruik van de kraan uitgevaardigd. Wie met zijn vaartuigen geladen met wijn, olie of ander "craengoet" als eerste

197. P.W. Sijnke, *o.c.* p. 93. - J.H. De Stoppelaar, *Inventaris van het Oud Archief der stad Middelburg*, 3de afdeling, pp. 174-177, nrs. 1600-1609.

198. W.S. Unger, *Bronnen, o.c.*, dl. III, pp. 324-325, nr. 503 : Bevestiging door keizer Karel V, op verzoek van Middelburg, van het in 1508 uitgevaardigde voorschrift dat alle vrachten vreemde wijn, in Zeeland aangevoerd, ter naester krane dienden te worden "gegaugiert" en gemeten, stuk van 25 juni 1524. - *Ibidem*, dl. I, pp. 580-581, nr. 653, stuk te dateren tussen november 1530 en mei 1531. - *Ibidem*, dl. III, pp. 378-379, nr. 568, stuk van 27 november 1538. - W.S. Unger, *Middelburg als handelsstad (13de-16de eeuw)* in *Archief van het Zeeuws Genootschap*, dl. I, Middelburg, 1935, pp. 62-63.

199. W.S. Unger, *Bronnen, o.c.*, dl. III, p. 393, nr. 583, brief van 21 oktober 1540.

Afb. 10. Doorsnede en plan van de dubbele kraan te Antwerpen, kort voor haar afbraak. Het tredwiel aan de waterzijde bevond zich beneden, dat aan de landzijde meer naar boven. Er konden niet meer dan twee kraankinderen tegelijk in een wiel op de treden lopen. Het hijsvermogen was niet hoger dan ongeveer een ton. Inkt-tekening op linnen van omstreeks 1810. A. Himler, *Zware lastkranen*, dl. 1, p. 45. - Stad Antwerpen, Havenbedrijf, Technische Dienst, Fotoarchief nr. 2651/ P XXXVII. Copyright.

verscheen, kwam ook het eerst voor ontlading in aanmerking. Indien hij niet kon wachten mocht de betrokken schipper of koopman met zijn eigen "takele ofte wippe" zijn lading lossen, maar dan op zijn "zelfs cost ende last". Verder bepaalde de ordonnantie dat al wat door de schippers aldus gelost werd, geregistreerd diende te worden. Dergelijke registratie gold ook voor diegenen die ladingen wijn of ander "craengoet" in hun vaartuigen insloegen. Voor alle handelingen inzake laden of lossen was overigens de toelating van de kraanmeester of diens "gecommitteerde" vereist. Dat was ook zo voor het schroden van wijn, olie, honig, lood, termentijn of ander "craengoet" door de kraankinderen of andere arbeiders²⁰⁰. Korte tijd nadien stond de Wet aan de kraanmeester toe de kooplui van Andalouzië niet meer te laten bedienen, zolang die hun achterstallige schulden aan kraangeld niet hadden betaald, niettegenstaande hun eis dat er "ordre, regle ende politye gestelt zoude worden op tgouvernement van der craene". Deze eis ging toen blijkbaar niet meer op²⁰¹.

In 1552 was er iets aan de hand met het stedelijk "officie" van kraankind. Dat jaar kregen de kraanmeesters inderdaad van de Wet toelating voor het "verlaten" of ontslaan van enkele "craenkinderen tot ses toe", indien daartoe voldoende redenen waren en dit kon geschieden zonder dat de bediening van de kooplui er onder zou lijden²⁰². Dit gegeven laat ons evenwel niet toe het juiste aantal kraankinderen in die tijd te berekenen. De ontslagen blijken eerst nadien in de loop van de volgende jaren door verzaking van de kraankinderen zelf te hebben plaats gegrepen. Dezen oefenden soms tegelijk onder de vorm van officies verschillende functies uit, waardoor de te bedienen koopman nadeel kon ondervinden²⁰³.

Niettegenstaande zijn voorrang inzake het "gaugieren" van de uit het westen aangevoerde wijnen, bleef Middelburg steeds beducht voor de concurrentie van de andere Zeeuwse havens, vooral Vlissingen. De Wet gaf tenslotte in december 1559 aan de kraanmeester of

200. Ibidem, pp. 553-554, nr. 646, ordonnantie van 11 oktober 1546.

201. Ibidem, p. 559, nr. 650, besluit van de wet van 28 mei 1547.

202. Ibidem, p. 637, nr. 695, besluit van de wet van 28 mei 1552.

203. Ibidem, p. 815, nr. 869, besluit van de wet van 7 juli 1571, betreffende de aanstelling van zes nieuwe kraankinderen met verbod tot cumul van verschillende stedelijke officies.

beter aan diens “gecommitteerde” of gemachtigde de opdracht, na onderzoek ter plaatse en vaststelling van de identiteit van de aangekomen schepen en schippers, te Vlissingen, Rammekens en Vlacke of elders door de waterbaljuw de vaartuigen, geladen met wijn te laten arresteren voor zover het zou gaan om “het recht van de naeste craen”²⁰⁴. In 1567 toen het markiezaat Veere op het punt stond verkocht te worden, wat tevens met de verkoop van Vlissingen gepaard moest gaan, besliste de Wet van Middelburg zo nodig met koning Filips II in contact te treden ten einde te beletten dat aan laatstgenoemde haven “eenige rechten van crane” gegund zouden worden²⁰⁵.

Dat de kooplui te Middelburg een steeds betere bediening kregen en dus bleven komen, blijkt uit nieuwe reglementeringen uitgevaardigd in 1563 en 1567 in verband met het schroden of slepen van de vaten wijn, waarbij zowel de kraankinderen als de “sleslepers” en de “waghenaeren” van de stad betrokken waren²⁰⁶. In 1571 besliste de Wet dat de “zes craenkinderen, die haar officie gerenontiert” hadden, zouden worden vervangen en dit door zes andere personen, de bekwaamste die men zou vinden en die geen andere stedelijke functie zouden mogen uitoefenen²⁰⁷. Het aantal kraankinderen moet dus meer dan zes bedragen hebben. Waarschijnlijk waren er een twaalfstal²⁰⁸.

In 1572 was er de opstand van Holland en Zeeland onder de leiding van Willem van Oranje tegen de regering van Filips II, wat voor Middelburg op politiek en economisch gebied belangrijke gevolgen had. De wijnhandel werd er na de scheuring van de Nederlanden van ondergeschikt belang²⁰⁹. Na 1572 werd weliswaar de kraanuitbating voortgezet, maar daarover vernemen we niet zeer veel. In 1629 werd

204. Ibidem, p. 723, nr. 768, instructies voor de kraanmeester “in t stuck van der aancompste van de westerschen wynen” uitgevaardigd op 2 december 1559. - Ibidem, p. 724, nr. 769, commissie en instructies voor de gevolmachtigde van de kraanmeester van 2 december 1559.

205. Ibidem, dl. I, p. 658, nr. 697, beraadslaging van de wet van Middelburg en verslag ervan gedaan op 21 januari 1567.

206. Ibidem, dl. III, pp. 752-754, nr. 806, ordonnantie van 24 november 1563. - Ibidem, p. 777, nr. 842, ordonnantie ten behoeve van de “sleslepers” en “bierwerckers” van 6 september 1567.

207. Zie noot 203.

208. P.S. Sijnke, *o.c.*, p. 93.

209. W.S. Unger, *Geschiedenis van Middelburg*, Middelburg, 1954, p. 22.

het aantal kraankinderen van negen op twaalf gebracht, waaronder elk jaar twee tot "kraanvaders" of meestergasten dienden te worden verkozen²¹⁰. De kraan aan de Noorddampoort bleef lang in gebruik, maar geraakte op de duur toch versleten en nog moeilijk te hantieren, vooral wat haar draaibaarheid betrof. In 1733 dacht de stad eraan haar door een nieuw houten toestel te vervangen en ze liet zich met het oog daarop te Dordrecht en te Antwerpen voorlichten over de daar bestaande en werkende kranen. In 1744 kwam men ertoe de oude kraan definitief af te schrijven, maar pas twee jaar later zou die worden afgebroken.

Reeds in november 1746 kon een nieuwgebouwd toestel in gebruik genomen worden. Zoals het op een afbeelding ervan te zien is, was het een niet draaibare kraan in een houten kraanhuis op een stenen onderbouw met inwendig de tredwielen. Helemaal boven, waar zich de schijven en het dak bevonden, deed het toestel aan dit van Antwerpen denken. De nieuwe Middelburgse kraan op de Dam had soms tot negen man nodig om goed gehanteerd te worden en kon lasten tot zowat 13.000 pond optillen en verplaatsen. Het totaal aantal kraankinderen bedroeg toen nog steeds twaalf en dit zou zo blijven tot na 1800. Daarna liep het terug tot acht en in 1840 tot zeven.

In 1861 oordeelde de stad dat de kraan op de Dam te ouderwets en te omslachtig was en vervangen moest worden door een nieuw en moderner toestel in ijzer. Datzelfde jaar reeds kwam deze eerste ijzeren kraan te Middelburg klaar, maar dan niet meer op de Dam doch op een andere meer geschikte plaats aan de haven. Het jaar daarna werd hij definitief in werking gesteld, zodat het afgedankte houten toestel afgebroken kon worden²¹¹. In 1712 was er voor de de Gilde van de korenmeesters, kolen- en kalkdraggers en turfkruiers op de toenmalige "nieuwe kaije" een kleine kraan opgericht. Deze "kleen of draeykraan" wordt nog in 1792 uitdrukkelijk vermeld, maar wanneer zij verdwenen is, weten we niet²¹².

210. Middelburg, SA, *Aanwinsten 1978*, nr. 1, uittreksels uit de Registers ten Rade, dl. II, p. 554. - P.W. Sijnke, *o.c.*, p. 94.

211. P.W. Sijnke, *o.c.*, pp. 93 en 94.

212. *Ibidem.* - *Zeelands Chronyk Almanach Verkort*, Middelburg, 1792, p. 164.

Een andere kraan op Walcheren, maar dan één pas opgericht omstreeks 1465 was deze te Veere. Dit toestel met uitwendige wielen staat duidelijk afgebeeld op het overzichtelijke plan van die stad op de reeds besproken tekening "Zelandiae Descriptio" van ca. 1550. Dit toestel werd waarschijnlijk naderhand door een nieuw vervangen. Dit is althans af te leiden uit een beschrijving van Veere daterend van 1696 daar waar te lezen staat over het "Kraanhooft" : "alwaer jegenwoordig staet een schoone en toegesloten krane"²¹³. Volgens deze omschrijving behoorde het toenmalig toestel tot het type van het kraanhuis met inwendige wielen, wat het blijkbaar naderhand ook bleef.

Besluit

Het oudste type van houten haven- of wijnkraan in de middeleeuwen blijkt ontleend te zijn aan het hijstoestel met wielen dat in gebruik was op de bouwerven van kerken en andere grote gebouwen, maar dan met toevoeging van elementen ontleend aan de toenmalige standerdmolen, zoals de as, de zetel en de staart. Oorspronkelijk, in de 13de eeuw, waren er nog maar weinig exemplaren van dat type, o.a. te Antwerpen, Damme en Brugge. Het aantal houten havenkranen groeide in de 14de en vooral in de 15de eeuw, om tenslotte in de 16de eeuw vrij groot te worden. Intussen was er wel een zekere variatie in de vorm en de constructie van het kraanhuis ingetreden. Naast het traditionele type in hout met uitwendige tredwielen aan weerszijden van het kraanhuis, verschenen nog twee andere vormen : de gesloten kraan met inwendige wielen en niet meer draaibaar en de kraan met een draaibare kap op een onderbouw in steen.

Deze verschillende types verspreiden zich in de 16de eeuw langs de kusten van de Atlantische Oceaan, de Noordzee en de Baltische Zee en wel van Lissabon in Portugal tot Danzig in het Poolse gebied

213. J. Van Beylen, *Zelandiae Descriptio, o.c.*, pp. 85-86. - M. Smallegange, *Nieuw cronijck van Zeeland*, Middelburg, 1696, pp. 85-86.

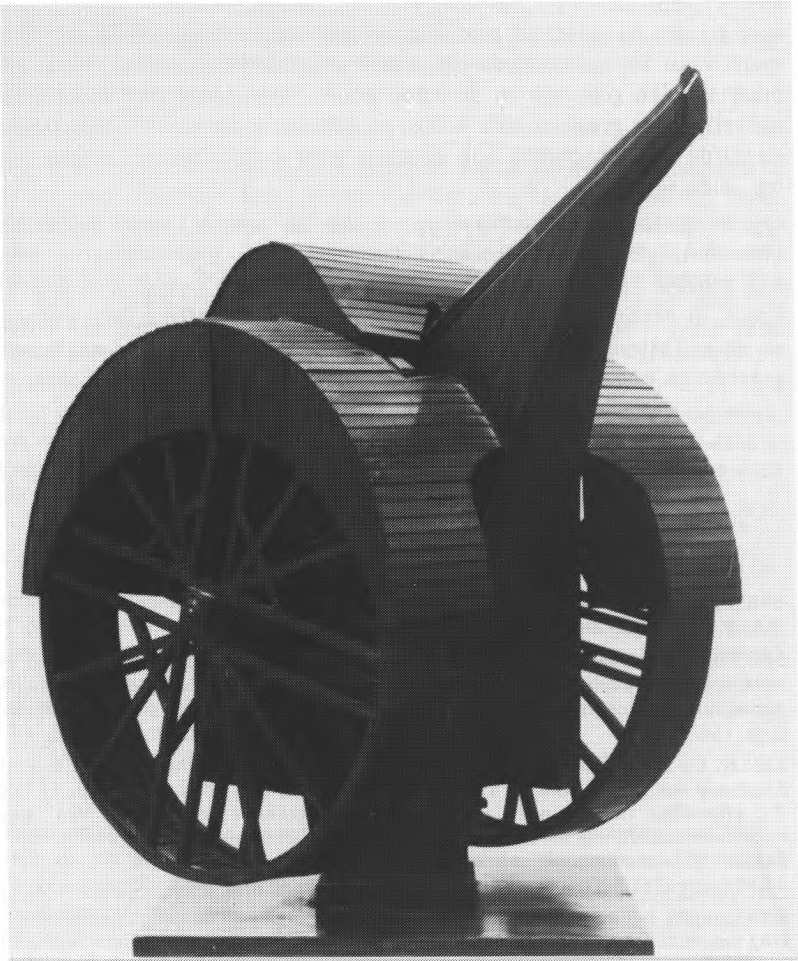
van de Duitse Ridderorde²¹⁴. In het bekken van de Rijn, van Brielle tot Straatsburg treffen we in de meeste zee- of rivierhavens ook één of andere kraan van deze types aan, o.a. te Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem, Nijmegen, Düsseldorf, Keulen, Frankfurt-am-Main en Trier. Te Dordrecht zou het eerste toestel van die aard dateren van 1336²¹⁵. Hamburg, de voorname hanzehaven, bezat eveneens een stadskraan²¹⁶. Engelse havens waar zich een kraan bevond waren o.a. Bristol, Southampton, Londen en Great Yarmouth²¹⁷. Alleen in

214. K. Pagel, *Die Hanse. Neu bearbeitet von Fr. Naab*, Braunschweig, 1983, p. 171: afbeelding van de haven van Lissabon met de draaibare kraan. Kopergravure uit de 16de eeuw. - Ibidem, p. 225 : afbeelding van de "Krantor" of oude stadspoort van die naam aan de kaai van de rivier Mottlau. De twee poorttorens staan elk aan een zijde van de in 1444 opgerichte houten niet draaibare kraan. Dat toestel bevat inwendig twee grote tredwielen. Het werd in 1945 samen met de poort zwaar geteisterd, maar sedertdien grondig hersteld. Vóór 1444 was er te Danzig reeds een houten havenkraan.

215. Brielle bezat reeds in de eerste helft van de 15de eeuw een kraan, zoals blijkt uit zijn oudste keuren. - Rotterdam stond in 1473 aan een aannemer-investeerder toe aan de vest nabij de Moriaensteeg een kraan op te richten en zolang hij en zijn zoon leefden voor eigen profijt uit te baten. - Amsterdam, Haarlem, Utrecht, Groningen en Deventer hadden in de 16de eeuw ook elk een eigen havenkraan. - De eerst kraan te Trier, waar er nog twee gerestaureerde toestellen van het ronde stenen gesloten type met kap staan, zou van 1413 dateren. - Te Andernach aan de Rijn nabij Keulen stond er lang een oude kraan. Te Keulen zelf waren er eertijds twee kranen, zoals trouwens ook te Frankfurt am Main. Tussen Dusseldorf en Straatsburg telde men in het totaal niet minder dan een dertigtal kraanstandplaatsen. - H. Brugmans en C.H. Peters, *De Nederlandse stedenbouw*, Leiden, z.d., dl. II, pp. 325-326. - F. Van Tyghem, o.c., dl. I, p. 230. - M. Matheus, *Hafenkrane. Zur Geschichte einer Mittelalterlichen Maschine am Rhein und seinen Nebenflüssen von Straszburg bis Düsseldorf*, Trier, 1985, passim. - R. Koch (ed.), *Brücke zwischen den Völkern. Zur Geschichte den Frankfurter Messe*, dl. III. - P. Stahl, (ed.) *Ausstellungskatalog*, Frankfurt, 1991, pp. 275-278. - Documentatie bezorgd door A. Vandewalle.

216. K. Pagel en F. Naab, o.c. p. 217 : afbeelding op een miniatuur in het manuscript van het Hamburger Stadsrecht (1497). Hamburg, Staatsarchiv - De kraan te Lüneburg aan de Elbe nabij Hamburg bestond reeds omstreeks 1330. Hij werd in beweging gebracht door een enkel groot tredwiel. F. Van Tyghem, o.c., dl. I, p. 230.

217. In de Engelse havens waar zich een kraan bevond, werd de heffing van het kraangeld "cranage" geheten. - P. Studer, *The port books of Southampton, 1426-1430*, nr. 95 en passim. De volgende rekeningen van de waterbaljuw, die te Southampton de "port books" bijhield, lopen vanaf het boekjaar 1433-1434. - *Handlist of the Archives of Great Yarmouth Corporation of date before 1835*. Inventaris van de archieven van de stad en de haven, opgesteld in 1965. Vanaf het boekjaar 1444-1445 vermelding in de havenrekeningen van de opbrengst van de "cranage". - G. Asaert, *Westeuropese scheepvaart in de middeleeuwen*, Bussum, 1974, pp. 133-134.

Afb. 11. Model van een houten havenkraan, 18de of 19de eeuw. Stad Oostende, Museum voor Schone Kunsten en Heemkundig Museum "De Plate". Nationaal Scheepvaartmuseum, Iconografische verzameling, cat. nr. 73.73.47.

Frankrijk wordt er in de 15de en 16de eeuw nog geen gewag gemaakt van grote havenkranen, althans voor zover we konden nagaan. Dat wil niet zeggen dat er in belangrijke Franse havens als Bordeaux, La Rochelle, Nantes en Rouen toen alleen maar eenvoudige hijs-toestellen als wippen, hefbomen en galgen zonder tredwielen in gebruik zouden geweest zijn. De Fransen kenden toch ook de kraan met wielen van op de bouwerven van de kathedralen²¹⁸. Wat er ook van zij, de havenkraan met tredwielen bleef verder tot in de 19de eeuw voor zware vrachten het meest gebruikte hijstoestel. Te Oostende werden pas laat in de 18de eeuw twee dergelijke toestellen, namelijk een groot en een klein, in gebruik genomen²¹⁹. Omstreeks dezelfde tijd beschikte ook Brussel over een draaibare kraan van het oude model²²⁰.

Op te merken valt tenslotte dat tussen de verschillende stedelijke verordeningen en reglementen betreffende de kraanuitbating heel wat punten van overeenkomst bestonden. Zowat overal kan ook de kraan in verband gebracht worden met de plaatselijke havenarbeid en de activiteit van het ambachtswezen²²¹. Vanaf de 13de eeuw was geleidelijk een wereld van de kraan ontstaan.

218. F. Van Tyghem, *o.c.*, pp. 222-229.

219. De eerste draaiende kraan te Oostende werd in 1777 in gebruik genomen. In 1778 volgde de plaatsing van een tweede kleiner toestel van die aard. J.J. Bowens, *Nauwkeurige beschrijving der oude en beroemde zee stad Oostende*, Brugge, 1792, dl. II, p. 154.

220. R. De Bock, *Uit onze iconografische afdeling*, in *Mededelingen van de Marine Academie van België*, boek X, 1956-1957, Antwerpen, z.d., pp. 21-34. Op p. 33 foto X : afbeelding van een naamloos schilderij voorstellende de ontlading van vaten wijn door middel van de draaibare kraan aan de Sinte-Kathelijnedok te Brussel. - Kranen bevonden zich ook langs het kanaal van Willebroek.

221. Zie de voetnoten 65, 66 en 162. Met dank aan de heer A. Vandewalle voor de verwijzingen, het aanbrengen van inhoudelijke gegevens en de redactionele bijwerking van onze tekst. Onze dank gaat ook naar de heer A. Himler, technisch ingenieur van het Havenbedrijf te Antwerpen, auteur van verschillende studies over de Antwerpse havenkranen en hun geschiedenis, waaronder : *De Antwerpse haven in de 16de eeuw*, in *Antwerpsche Tijdinghen*, jg. 10, nr. 4, dec. 1989, p. 132.

Corrigendum : in deel 1, p. 10, r. 8 : 1367 moet zijn 1267.

BIJLAGEN

1.

Omschrijving van het bestek inzake de verbouwing van de kraan te Brugge en opsomming van de betalingen aan de timmerman-aannemer en aan de smid.

- Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening over het boekjaar 2 september 1391 - 2 september 1392*, uittreksels.

f° 43 v° :

Doe zo was vorwoorde ghemaect bi tresoriers jeghen Jacoppe van Coppenhole als van den crane te makene in der manieren als hier naer volghet. Eerst met eenen nieuwen standaerde met 2 nieuwen cruushouten, met 4 nieuwen wertels der up staende, met eenen nieuwen zetele an der standaert. Ende met eenen nieuwen asse boven met nieuwe scaerstilen ende met twee nieuwen wieren boven verdeckt, omme droghe der up te ghane, al up sinen cost van houte, van ysere ende van metale, hem te baten blivende t ysere ende metael ende t hout datter nu an es, daen of dat hi hadde bi vorwoorden 37 lb. grote. Somme 444 lb.

Item, ghegheven meester Jacoppe vorseit bi beveilne van borchmeesters, van overwerke ghedaen an den vorseiden crane boven vorwoorden dats te wetene van eenen nieuwen steenbalke, van cruushouten, van zijdstijlen ende van andren werke, 13 lb. gr. Somme 156 lb.

f° 94 v° :

Item, ghegheven Jan Forette van eene coperinne scive te ghietene weghende 71 pond, daen of zo was hem ghelevert d houde scive, weghende 60 pond. Ende 2 coperinne pannen, daer de asse van den crane in draeyt, wegende 62 pond. Ende hadde van den tsestich ponden te verghietene van elken ponde 3 grote. Ende van den 73 ponden van elken ponde 5 grote, daer compt up 45 s. 5 d. gr. Somme 27 lb. 5 s.

2.

Opsomming van de uitgaven voor de uitvoering en levering van ijzerwerk bij de bouw van de nieuwe havenkraan te Nieuwpoort. Uittreksel uit de stadsrekening van Nieuwpoort over het boekjaar 1 februari 1424 - 31 januari 1425, (n.s.).

- Brugge, Rijksarchief, *fonds Oud Archief Nieuwpoort*, nr. 3518, f° 18v°-19v°. - Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamer*, nr. 36727, dubbel, zelfde folio's. Uittreksel uit de rubriek "ander uitgheven ende dat van yserwerke".

De oudste houten kranen in de Vlaamse en andere havens

Diederic den Heere van 22 bouten ende ledsele metten slotele gheoorboort an den ondersetel te crane, weghende 344 pond yzers te 18 d. t pond, beloopt ende betaeld 25 lb. 16 s.

Item, Diederic vorseid van 2 langhe ledselen, 2 roeden dicke, 8 bouten metten sloten, 2 dobbel banden boven ten uphende van den crane ende een lanc bout, 2 roeden dicke daer de sciven up lopen, weghende 372 pond yzers, ten vorseide prise, beloopt 27 lb. 18 s.

Item, den selven van 36 bouten ledselen metten sloten, weghende 424 pond, ten selven prise, beloopt 32 lb. 6 s.

Item, van platen ten asse ten vorseide crane, weghende 178 pond, ten vorseide prise, beloopt 13 lb. 7 s.

Item, van 4 windelinghe over de plate van den asse ten crane, 34 voete lanc, te 2 s. de voet, beloopt 3 lb. 8 s.

Item, van 32 ledselen an de speken van den wiele ten crane, te 6 s. stic, beloopt 9 lb. 12 s.

Item, noch omme t selve van 48 ledsele, te 9 s. stic beloopt 21 lb. 12 s.

Item, noch in t ghelike ende omme t selve van 16 langhe ledsele, te 14 s. stic, beloopt 11 lb. 4 s.

Item, noch van 4 ledsele, daer de windase in lopen, te 16 s. stic, beloopt 3 lb. 4 s.

Item, van 48 bouten metten sloten in den setel ten crane boven ende beneden, te 5 s. stic, beloopt 12 lb.

Item, van 2 haken binnen in den crane 4 s.

Item, van een ketene metten bouten ende slotele, daer de wielen mede houden, 28 s.

Item, van 2 haken daer de repen an hanghen ten crane, 39 pond weghende, te 18 d. t pond beloopt 58 s. 6 d.

Item, omme t beslach van den windase, daer de repen up lopen 26 s.

Item, van 3 paer lechten, 1 rinc ende crammen daer toe dienende 34 s.

Item, van 6450 lanche naghelen ten oorbore van den vorseide crane, te 4 s.
t hondert, beloopt 12 lb. 18 s.

Item, van 7650 middelnaghelen gheoorboort ten vorseide crane ende an den
tuun ende beloken, daer de vorseide crane in ghewrocht was, te 8 s. t
hondert, beloopt 30 lb. 12 s.

Item, van 150 dobbele naghelen verdaen ten vorseide crane ende werke, te
16 s. t hondert, beloopt 1 lb. 4 s.

Item, van 600 lukenaghelen ten vorseide werke, te 3 s. t hondert beloopt
18 s.

Item, omme t selve van 1600 bande naghelen, te 9 s. t hondert, beloopt
7 lb. 4 s.

Item, van 3 ringhelen metten banden, crammen ende sloten, ghesteld up de
caye in t nieuwe werc omme scepen an te mersene, weghende 242 pond, te
18 d. t pond beloopt 18 lb. 3 s.

3.

Opsomming van de uitgaven gedaan voor de vernieuwing van de standaard en het daarbij horende ijzerwerk van de kraan te Antwerpen. Uittreksel uit de stadsrekening van Antwerpen over het boekjaar 11 november 1400 - 11 november 1401.

- Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamer* nr. 30887, f° 84r°
- 84v°, rubriek "dit es cost ende uitgheven, die men dit jaer
ghedaen heeft ane de stad van metselrien ende van tymmeringhen".
De indeling a-g staat niet in de tekst. De afkorting gr. vl(m)s.
staat voor "groeten Vlaemsch", d.i. Vlaamse groten.

- a) Item, want de standaert van den crame eroudt ende zeer ghearghet was,
dat men meester Janne Pynnaerde der stat meester van tymmeringhen

De oudste houten kranen in de Vlaamse en andere havens

last gaf een ander hout daer toe zoekene dat orborlec ware eenen standaert af te makene, d welke hout hi vant staende te Rymenam ende cochte jehghens den joncheere van Scoenhoven omme 41 s. gr. vlms.

Item, de vorseide meester Jan en sine ghesellen, die t vorseid hout velden, d overhout af hieuwen ende maecten te fasselhouthe den standaert daer verslaghen ende viercanten ende op haer selfs cost te water leverden ende in t scip daden, hadden daer af 35 s. 4 d. gr. vlms

Item, de scipman gheheten Alwillens Quaet, die den standaert ende d overhout met sinen scepe t Antwerpen ane den werf brochte, hadde daer af 9 s. gr. vlms.

Item, van den vorseiden standaerde opten werf te windene metten crane ende voert te vertreckene ten lande waert ane, daer men tymmeren ende maken soude, daer af de cranemeesters met haren gheselcapen 7 s. gr. vlms.

Item, van den overhouten dat te berringhen ghemaect was in der stat kelnare onder der scepenhuys te voerne van op den werf daer ane Willem Wynegheems met sinen waghene 17 vaerde ende hadde van elker vaert 2 gr., quam 2 s. 10 d. gr.

Comt t samen den cost van desen standaerde tot opten werf liggende ende van den overhouten in der stat kelnare gheleeght 4 lb. 15 s. 2 d. gr.

- b) Item, want ten vorseiden standaerde siin moesten 2 nieuwe platen, 4 aensaten ende 4 afsaten, mids dat d oude verarghert waren ende 4 grote houten ten satele, hier af cochte meester Jan Pynnaert de vorseide twee platen, eene aensaten ende eenen afzaten jehghens Janne van ouden te Lyere t Antwerpen ghelevert te sine omme 45 s. 2d. gr. vls.

Item, d ander 3 afzaten, 3 aensaten ende 4 satelhouten costen jehghens Heinric van der Haghe t Antwerpen in de meere liggende 2 lb. gr. vls.

Item, dat meester Jan Pynnaert vorseid jehghens den vorseide Heinrike van der Haghe noch cochte grote blocke onder de platen te legghene ende oec grote houten, die al onder neffens d afzaten in d erde gheset siin, omme borden ende dicke planken ane te slane, d eerde mede af te scuttene, coste 16 s. gr. vls.

Dit comt t samen van den desen platen, afzaten ende aenzaten van den vorseiden stelhouten ende anderen houten 5 lb. 14 d. gr.

- c) Item, van den vorseiden nieuwen standaerde, platen, afzaten, aenzaten ende van den zetele met dat daer behoort te makene ende te tymmerene

ende oec van den ouden standaerde uut te doene met sinen toebehoerten
ende den nieuwen met sinen toebehoerten weder in te doene, hier ane
wrochten tymmerliede meester Jan Pynnaert vorseid 32 1/2 daghe, hadde
elcs daghs 8 gr. vlms, dat quam 21 s. 8 d. gr. vls.

Item, Jan Loef, tymmerman, 25 daghe. Item, Jan Feys 22 daghe ende
Jan van der Eyke 5 1/2 daghe. Commen t samen de dage van desen
drien tymmerlieden 53 1/2 daghe ende sii hadden sdaghs elc 7 gr., dat
quam 31 s. 1/2 d. gr. vls.

Item, Daniis Wiils, tymmerman, 14 daghe, hadde sdaghs 5 1/2, dat
quam 6 s. 5 d. gr.

Ende Andries van der Elst, tymmerman 31 1/2 daghe, hadde elcs daeghs
4 gr., dat quam 10 s. 10 d. gr. vlms.

Commen t samen de daghueren van den tymmerlieden
3 lb. 10 s. 1/2 d. gr. vls.

- d) Item, Heinric de Bloc, scepmaker, die met sinen visen ende met sinen
gheselscape dat hi daer toe nam ende behoufde, t huys ende de wiele
van den crane met allen opwant, soe dat men een anderen standaert uute
doen mochte ende (sic) scoerde alsoe dat staende bleef den nieuwen
standaert weder in te doene, daer hi af hadde voer sine visen ende
arbeyt 10 s. 6 d. gr. vlms.

Item, 4 molenroeden, die men daertoe liverde den crane mede te scoerne
ende op te houden staende tote dicmaels dat den nieuwen standaert met
sinen oplaten ende anderen werke in gheset was, costen 2 s. gr.

Item, dan men d oude platen, d oude afzaten ende aensaten zaghen dede
ende dicke planken daer af sniden omme d nieuwe werc al omme mede
beneden te omstuttene daer d eerde niet aen commen ende soude, hier
over saghenden ende over t setelhout Bertel van der Putte ende siin
gheselle 14 1/2 daghe ende sii hadden s daghs elc van hen 6 gr., dat
quam 14 s. 6 d. gr. vls.

Comt t samen dit partseel 27 s. gr.

- e) Item, want van der eenre ouder platen d een einde in den muer van der
werve ghemetst ende ghesloeten was, daer omme men een deel van der
muere op scorpen moeste ende breken eer men se uut creech ende d een
nieuwe plate metten eenen eynde daer weder in leyde ende daer boven
weder toe metste ende sloet met stenen, hier ane wrochte, onderbroken
ende metsen Jacop Wellens metsers 6 daghe, hadde s daghs 7 1/2 gr.,
dat quam 3 s. 9 d. gr.

De oudste houten kranen in de Vlaamse en andere havens

- Item, Heine Haghen, die hem diende 4 daghe, hadde s daghs 4 gr., dat quam 16 gr.
- Item, 6 voete tafelmets, daer d nieuwe ende van der platen mede ghesloten es, coste de voet te Gieliis Huysmans 2 gr., dat quam 12 gr.
- Item, de quarele, die men daer vermetste, kosten te Joes Swanaerts 11 gr.
- Item, 5 sacke calx, coste elken sac te Aerts van Ranst 3 1/2 gr. dat quam 17 1/2 gr.
- Item, want d een steen van den tweeën, daer de asse van den crane op leeght, veroudt ende versleten was, dat men eenen nieuwen blauwen steen daer toe weder cochte ende maken dede, coste te Joes Caloets 3 s. gr. vlms.
- Comt t samen 11 s. 5 1/2 d. gr. vlms.
- f) Item, van den yserwercke, dat men ane den vorseiden crane verbescht heeft, eenen groten bantboute omme den standaert, enen treft boutte op t hoet van den standaerde, daer de crane op draeyt, ende eenen haec ane de worminne, woeghen t samen 77 lb. Item, 100 ende 45 grote yseren naghele gheerboert te scoer naghelen ende anders, daer mer behoufde ende 4 spoerysers woeghen t samen 90 1/2 lb. Item, 2 caneven ende eenen cramme, woeghen met haren naghelen 10 1/2 lb. Comt t samen dit pont werc 179 lb. Hier af coste t pont jeghen meester Faese den smit 1 gr. vls., dat quam 14 s. 11 d. gr. vlms.
- Item, 32 voete windebande, die omtrent d asse ghewonden sijn ende omtrent den steert van den crane, coste elc voet metten naghelen daer toe ghinghen jeghen meester Faese vorseid 4 enghelen, dat quam 3 s. 6d. gr. enghelen vlms
- Item, van ouden bouten ende crammen te vermakene ende van dat ane de polleyde ghebrac een ketenken ende eenen slotel te makene, hadde meester Faes 13 gr. vlms.
- Item, van naghelen, die meester Faes leverde, daer d afzaten van den crane mede op scut siine ende anders daer ane verbesicht, yerst 205 naghele coste t hondert 20 gr., dat quam 3 s. 5 d. gr.
- Item, 50 naghele t hondert 12 gr., quam 6 gr.
- Item, 100 naghele, coste 6 gr.
- Item, noch 300 naghele t hondert van 4 gr., quam 12 gr.

Dit comt altesamen van desen yserwerke ane den crane verbesicht

25 s. 1 d. gr. 16 miten vlms

- g) Item, van den afzaten, aenzaten, setelhoute ende andre houte dat jehens Heinrike van der Haghe in de mere ghecocht was, op den werf te voerne ende oec van den stellinchoute ende visen, daer de crane mede opgheset was, op den werf te haelne ende weder wech te voerne, hier anne mede Willem Wiinegheems mit sinen waghene 36 vaerde, hadde van elker vaert 2 gr., dat quam 6 s. gr.

Item, van den steenen, calke ende zavele, dat daer vermetst was, te mennen, daer ane mende Gieliis van den winkele vive buyten vaerde met sier kerren, hadde van der vaert 1 gr. Item, de selve Gieliis 3 binnen vaerde, hadde daer af van der vaert 1/2 gr. quamen beede 5 1/2 gr.

Comt t samen

6 s. 5 1/2 gr. vlms.

DE NIEUWPOORTSE VLOOT IN 1778-1783

G. DALLE°

De Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1775-1783) had een onverwachte weerslag op de sterkte van de vloot in de Oostenrijkse Nederlanden. Op 28 december 1773 bestormden extremistische Amerikanen in de haven van Boston de Engelse theeschepen en wierpen de lading overboord. Het moederland reageerde, het charter van Massachusetts waarop de autonomie van de kolonie steunde werd opgeheven. Boston kreeg een militaire bezetting en haar handel werd lamgelegd. Deze gebeurtenissen leidden tot de opstand van de kolonisten en, op 4 juli 1776, tot de onafhankelijkheidsverklaring van de U.S.A. Frankrijk steunde de Amerikanen en sloot in 1778 een handels- en vriendschapsverdrag met de Unie. Het Britse kabinet riep zijn ambassadeur uit Versailles terug. Engeland was in oorlog met Frankrijk. Een Franse vloot van twaalf schepen en vier fregatten verliet de haven van Toulon voor Amerika, een andere vloot maakte zich klaar voor een aanval op Engeland. Engeland reageerde en blokkeerde de Franse havens, kapers enterden de vaartuigen én van de oorlogvoerende landen én van de neutrale mogendheden. Normale zeehandel was onmogelijk geworden. Op 19 april 1783 stelde de Vrede van Versailles een einde aan de oorlog : Engeland erkende de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten van Amerika.

Om de aanslagen op de neutrale handel af te weren had Catharina de Grote toenadering gezocht tot Denemarken en Zweden (28 februari en 10 maart 1780). Pruisen, Oostenrijk, de Beide Siciliën en de Verenigde Provinciën sloten zich aan bij de Liga van gewapende neutraliteit. De Liga aanvaardde het principe dat de neutrale vlag de lading dekt. Sinds het toetreden van Jozef II tot de Liga aanvaardde ook Engeland het principe¹.

° Dr. geschiedenis, ere-leraar; H. Boulognestraat 8, app. 3, 8670 Koksijde.

1. H. Van Houtte, *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'ancien régime*, Gent, 1920, p. 349.

Het toetreden van Oostenrijk tot de Liga was de voortzetting van de neutraliteitspolitiek die Maria Theresia sinds 1756 voerde. Tijdens de Zevenjarige oorlog (1756-1763) had zij een strikte neutraliteit voorgeschreven en waren de Vlaamse havens toegankelijk voor zowel de koopvaardijvloot als voor de oorlogsvloot van de oorlogvoerende staten². Deze houding werd in augustus 1778 bevestigd³.

Vreemde handelaars en zeelui zagen in de neutraliteit van de Vlaamse havens hun kans : “Op 16 oktober 1778 zijn alhier (Nieuwpoort) komen gevaren alle de Duinkerke chaloupen en schepen uut oorzaeke dat den oorlog was ontstaan tussen Engeland en Frankrijk. Deze chaloupen kwamen alhier om de vrije keizerlijke brieven, om te kunnen varen waar het hun beliefte... Op 4 maart 1779 zijn alhier gekomen het restant der schepen en chaloupen van Duinkerke, alsook enige uit Boulogne en Saint-Valéry, alle om naer Island te gaen en om de vrije brieven te bekomen”⁴. Reeds op 31 maart 1778 had Pieter Carbon uit Duinkerke het voorbeeld gegeven; hij kwam op genoemde datum in het bezit van een zeebrief afgeleverd door de stad Nieuwpoort, waarin vermeld wordt dat hij inwoner van de stad is⁵. Dominicus Frans Vuibert uit Duinkerke volgde zijn voorbeeld op 1.8.1778⁶. Andere buitenlanders lieten zich eerst als poorter van Veurne of van Lo inschrijven en werden achteraf poorter van Nieuwpoort. In de poortersboeken van Veurne noteerden wij 883 buitenlanders die zich in 1778-1783 als poorter en “ceurbroeder” van de stad en kasselrij Veurne lieten inschrijven⁷. 86 hiervan werden achteraf poorter van Nieuwpoort.

2. R.A.B. (= Rijksarchief te Brugge), *Nieuwpoort*, nr. 4824, “Instruction pour le major de Nieuport sur la manière dont vous aurez a vous conduire dans les circonstances à l’occasion de la guerre entre les couronnes de France et d’Angleterre, dd. 03.08.1756, art. 1. L’impératrice aiant résolu d’observer une exacte neutralité, la fréquentation des ports de S.M. doit être également libre aux navires des sujets des deux puissances belligérantes, soit marchands soit armés en guerre”.

NB. R.A.B., *Nieuwpoort* verder als *Nieuwpoort* aangeduid.

3. Noot in rand van de in noot 2 genoemde “Instruction”.

4. J.B. Rybens en Th. De Roo, *Beschrijving der stad en de haven van Nieuwpoort in het graefschap Vlaenderen, benevens alle de merkeerdigheden er in begrepen voorgevallen zoo binnen deze stad als in de omliggende plaetsen ende landen ca. 1770-1876*, uitgave Bachten de Kupe, 2 dln., 1966, dl.I, p. 28.

5. *Nieuwpoort*, nr. 179.

6. *Ibidem*.

7. S.A.V.(eurne), nrs. 269 en 270. Zie ook bijlage.

TABEL 1. Inschrijvingen als poorter van Veurne

	1778	1779	1780	1781	1782	1783	Totaal
Fransen	8	30	108	231	363	7	747
Niet Fransen	3	7	5	34	79	8	136
	11	37	113	265	442	15	883
Naar Nieuwpoort	2	5	21	43	14	1	86

Uit bovenstaande tabel blijkt dat 85% van de buitenlanders die zich als poorter en "ceurbroeder" van de stad en kasselrij Veurne lieten inschrijven Fransen waren; 90% ervan kwamen uit de kustdepartementen Le Nord (34%), Seine Inférieure (17%), Calvados (14%), Pas de Calais (9%), Gironde (6%), Somme (4%), Loire-Atlantique (3%), Manche (2%), Bouches du Rhône (1%). Ook de niet-Fransen waren in hoofdzaak kustbewoners of bewoners van op of in de nabijheid van grote rivieren gelegen steden. De buitenlanders die achteraf poorter van Nieuwpoort werden waren afkomstig uit Frankrijk (81%), de Britse eilanden (10%), Nederland (7%) en Noorwegen (2%). De overschrijving naar Nieuwpoort gebeurde nog dezelfde dag (47%), na twee dagen (11%), na een week (2%), na een maand (9%), na meer dan een maand (31%).

Het zich eerst als poorter van Veurne of Lo laten inschrijven vergemakkelijkte ongetwijfeld het verwerven van het poorterschap van Nieuwpoort. De hierboven genoemde 86 buitenlanders vonden wij te Nieuwpoort terug als kapitein van een schip. De andere buitenlanders waren handelaars en zakenlui en bleven poorter van Veurne. Uit bewaard gebleven notarisakten⁸ weten we dat ze er een kamer huurden de dag van hun inschrijving als poorter van Veurne. Andere buitenlanders hadden vooraleer poorter van Nieuwpoort te worden, zich als poorter van Lo laten inschrijven; nog andere werden zonder omweg poorter van Nieuwpoort⁹. Het totaal aantal buitenlanders

8. R.A.B. *Notariaat kasselrij Veurne*, nr. 556 notaris Fr. Em. Carton, nr. 617A notaris Nic. Odeyn.

9. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van de burgemeester aan zijn zoon, 5.4.1779.

waarvan we met zekerheid weten dat ze als kapitein voeren in dienst van een Nieuwpoorts reder, bedroeg 120¹⁰.

Ook onder de reders waren een paar buitenlanders : de Fransen J.M. Massuriez en J. Delbaere vader, die op 5 april 1779 reeds meer dan een jaar in Nieuwpoort verbleven¹¹; J. Delbaere, zoon, die pas in 1779 voor de eerste keer vermeld wordt; Frans Coddevin, die op 11 juni 1779 poorter werd van Veurne¹² en de Engelsman Raphaël Vandyck uit Scarborough. Laatstgenoemde werd op 28 februari 1782 als poorter van Veurne en op 20 juli daarna als poorter van Nieuwpoort ingeschreven¹³.

Berekeningen steunend op de gegevens vermeld in de bewaard gebleven zeebrieven geven een idee over de sterkte van de Nieuwpoortse vloot in 1778-1783¹⁴:

TABEL 2. Koopvaardijvloot¹⁵

	1778	1779	1780	1781	1782	1783
barkantijn	90(1)	358(3)	882(7)	1314(8)	3018(27)	675(6)
sloepschepen	-	-	295(4)	880(14)	1805(33)	290(4)
smakken	-	-	-	590(6)	296(6)	142(4)
galliot	-	-	-	454(3)	200(2)	-
bomschip	-	-	-	116(3)	128(4)	24(1)
kotter	-	-	-	312(1)	507(7)	192(2)
logger	-	-	-	90(1)	100(2)	-
poenschip	20(1)	20(1)	20	81(3)	158(4)	36(1)
brik	-	-	-	40(1)	135(2)	-
fregat	-	-	-	-	280(1)	-
tjalk	-	-	-	88(1)	88(1)	-
korvet	-	-	-	40(1)	128(3)	40(1)
gaffelschip	-	-	-	-	130(1)	40(1)
binlander	118(3)	118(3)	118(3)	174(4)	146(3)	90(2)
	228(5)	496(7)	1315(15)	4179(46)	7119(96)	1529(22)

10. Zie bijlage.

11. *Nieuwpoort*, nr. 269.

12. S.A.V. nr. 269.

13. *Ibidem*.

14. De zeebrieven vermelden de naam van het schip, de tonnemaat (uitgedrukt in "vat"), de eigenaar van het schip en de naam van de kapitein (schipper). Ze zijn bewaard in *Nieuwpoort*, nrs. 4858, 4859, 4860. (zie ook 4857 : lijsten van afgeleverde zeebrieven).

15. Tonnemaat en (tussen haakjes) het aantal schepen.

TABEL 3. Vissersvloot¹⁵

	1778	1779	1780	1781	1782	1783
sloepen	1522(44)	1481(45)	1282(35)	2297	1820(45)	436(12)
hoekers	184(3)	1314(15)	1766(20)	2127(25)	1937(23)	412(5)
Totaal	1706(47)	2795(58)	3048(55)	4424(86)	3757(68)	848(17)
Index	100	164	179	259	220	50

Op te merken valt dat de hoekers (doggers) zowel voor de kabeljauwvangst als voor het vervoer van goederen gebruikt worden. De invloed van de toetreding van Jozef II tot de Liga van gewapende neutraliteit, einde 1780, op de ontwikkeling van de handelsvloot is duidelijk merkbaar.

TABEL 4. Koopvaardijvloot en vissersvloot

	1778	1779	1780	1781	1782	1783
	50	3291	4363(70)	8603(132)	10876(164)	2377(39)
Index	100	170	226	504	638	123

Uit de hierboven meegedeelde tabellen blijkt dat de Nieuwpoortse handelsvloot tussen 1778 en 1782, ongeveer 31 keer groter werd. De verpachting van de rechten op de "inkommende en uytvaerende schepen ter haeven" over de jaren 1779-1783¹⁶ weerspiegelen evenwel geen uitzonderlijke havenactiviteit :

16. *Nieuwpoort*, nrs. 3863-3867, stadsrekeningen 1779-1783.

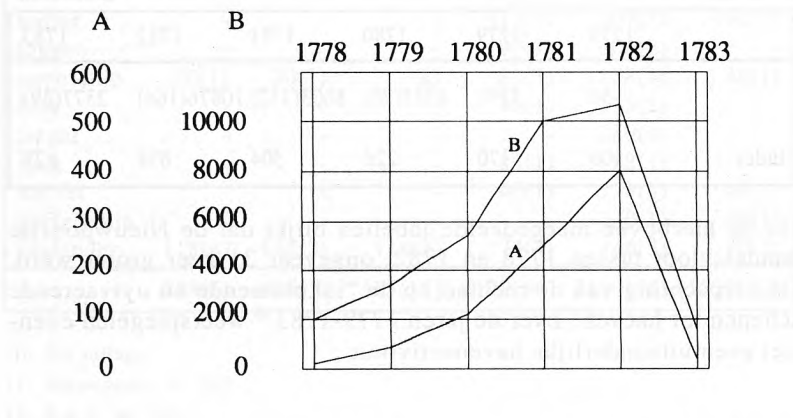
TABEL 5. Opbrengst van de verpachting van de rechten op de in- en uitvarende schepen

	opbrengst	a. ¹⁷	b.	c.
1779	387 g. 15 st. 6 d.	100	100	100
1780	632 g. 13 st. 6 d.	163	151	334
1781	455 g. 10 st. 5 d.	117	229	702
1782	431 g. 12 st. 6 d.	111	198	1456
1783	329 g. 2 st. 2 d.	85	42	139

De vissersvloot was in 1781 2,6 keer groter geworden; in 1782 liep de sterkte van de vissersvloot terug tot twee keer de sterkte van 1778.

Zoals uit navolgende grafiek blijkt, evolueerde de sterkte van de Nieuwpoortse vloot ongeveer parallel met het aantal buitenlanders dat zich als poorter van Veurne had laten inschrijven.

GRAFIEK

Gealarmeerd door de verzwakking van de sterkte van de vloot vanaf 1782 verplichtte Jozef II op 12 december 1782 de aangifte van alle

17. Indices : a. totale opbrengst; b. opbrengst vissersvloot; c. opbrengst koopvaardijvloot.

schepen¹⁸. De bewaard gebleven aangiften vermelden de bouwplaats van het schip, de naam van de schipper en in enkele gevallen de naam van de verkoper en de ligging van het schip.

TABEL 6. Schepen op 12 dec. 1782

	aantal	%
Oostenrijkse Nederlanden	37	27
Fransen	42	30
Engelsen	44	31
Nederlanders	16	12

Uit bovenstaande tabel blijkt dat meer dan twee derden van de Nieuwpoortse vloot samengesteld was uit in het buitenland gebouwde schepen, die onder het bevel stonden van een buitenlands schipper en dat op het ogenblik van de aangifte, 82% van de vloot in een buitenlandse haven lag, op weg was naar het buitenland of aan het vissen was.

Toen Engeland op 19 januari 1783 vrede sloot met Amerika, Frankrijk, Holland en Spanje “vertrokken de Duinkerke vissers naar hun stad, toch was onze visserij sterk vermeerderd”, schrijft Rybens¹⁹. Dit laatste wordt *niet* bevestigd door onze bronnen. Een spoor van massale verkoop van boten vonden we niet, ook niet in de bewaard gebleven akten van de notarissen Frans-Louis-Joseph-Bernard De Brauwer en Judocus-Frans De Corte²⁰. Mag hieruit afgeleid worden dat de aankopen vermeld in de lijst van 1782, nep-aankopen waren en dat de bepaling van de ordonnantie van 12 december 1782 “wie overtuigd wordt zijn naam te hebben geleend om te dekken of te vermommen een vreemde eigendom van schepen, ten deele of geheele, bij middel van te verkrijgen zeebrieven in dese landen” omzeild werd? De kopers hadden wel verklaard voor schepenen “eigenaar

18. *Nieuwpoort*, nr. 4860, déclaration des vaisseaux.

19. Rybens en De Roo, *a.w.*, p. 32. Zie ook de evolutie van de vissersvloot hierboven.

20. *Nieuwpoort*, nr. 5975 en 5976.

van de boot te zijn, zonder datter eenige non-subjecten van Zijne Keizerlijke Majesteit daerin part ofte deel sijn hebbende, directelijck ofte indirectelijck en dat hij ten desen subjecte geene geveynsde contracten en heeft gemaect nochte eenigte renversael²¹ gegeven tsij bij geschrifte ofte andersints". Uit meerdere bewaard gebleven notarisakten²² blijkt dat in Oostende Guillaume Caure, Forcado en zoon, J.G. Murdoch en zoon, F. Romberg, Gouman en zoon, Van Isegem-De Vries, Vercoustre-Flanegas, Devinck, Sr. Haeyaert en J.B. Moderna, tussen januari en augustus 1783 samen eenenvijftig schepen verkochten²³ en dat de kopers in 88,4 % van de gevallen waar de woonplaats vermeld is, een buitenlander was : Fransen (41,9%), Nederlanders (30,2%), Engelsen (16,3%).

De gegevens wijzen in ieder geval op een massale verkoop tussen januari en augustus 1783. Het is niet uitgesloten dat de kopers de oorspronkelijke eigenaars van de vaartuigen waren. Gegevens over Nieuwpoort ontbreken. We kunnen alleen vaststellen dat in 1783 de tonnemaat van de Nieuwpoortse vloot met 78% verminderd is. Er kan aangenomen worden dat het scenario er niet anders verliep dan in Oostende. Het feit dat 86% van de schepen die er waren einde 1782, in het buitenland gebouwd waren, en dat een groot aantal buitenlanders als kapitein in dienst van een Nieuwpoortse reder voeren²⁴, ondersteunt onze stelling²⁵.

De IJslandvaart.

Voor de kabeljauwvangst werden hoekers (doggers)²⁶ ingezet. De zeebrieven voor de kabeljauwvaart werden afgeleverd tussen 20 maart en 29 april; bij de terugkeer in september werden ze ingeruild voor een zeebrief koopvaart en werd de kabeljauw in Duinkerke verkocht.

21. Renversaal : bewijs dat men heeft betaald tegen een ander stuk uitwisselen.

22. R.A.B., *notariaat*, depot Van Caille 1941, notarissen de Calais en Ryckx.

23. Bijlage.

24. Zie blz. en bijlage.

25. Rybens, *a.w.*, p. 32, signaleert het vertrek van de Duinkerke vissers uit Nieuwpoort na 19.01.1783.

26. *Nieuwpoort*, nr. 452, publikatie van de magistraat, 19.06.1753.

Voor de IJslandvaart bestond de bemanning uit de schipper, de stuurman, de zouter, de kuiper, zeven matrozen en drie scheepsjongens. Het reglement van 31 maart 1770 (art. 19)²⁷ legde het maandloon en de premie waarop de bemanning recht had vast :

TABEL 7. Maandloon en premie van de IJslandvaarders

	maandloon	premie (per last)
schipper	15 g.	6 g.
stuurman	15 g.	6 g.
zouter	12 g.	4 g. 10 st.
kuiper	10 g.	3 g. 15 st.
matroos	8 g.	3 g.
grote jongen	5 g.	1 g. 10 st.
kleine jongen	3 g.	1 g.

De gevangen kabeljauw en de andere vis bleef met uitzondering van de "caeckxkens, keeltjes en swembalgen" ten voordele van de reder. De "caeckxkens" enz. werden bij aankomst openbaar verkocht, de helft van de opbrengst ten voordele van de reder, de andere helft ten voordele van de bemanning. Voor leng, koolvis en schelvis kreeg de bemanning een premie per last, ten bedrage van de helft van de premie uitbetaald voor de kabeljauw ; voor heilbot bedroeg de premie slechts een vierde van de premie uitbetaald voor kabeljauw.

Vanaf 15 april mocht de stuurman uitkijken naar een geschikte bemanning, aanwerven mocht pas vanaf 1 mei. De bemanning verbond er zich toe voor één jaar alle bevelen en opdrachten van de reder uit te voeren en de boot te onderhouden. Als het schip in de haven lag, moest een lid van de bemanning dag en nacht aan boord blijven. Het akkoord tussen de reder en de bemanning voorzag verder nog dat de reder het recht had op 1/5 van de netto opbrengst van de verkoop van verse vis ; bij verlies van het schip of van de uitrusting moest hij wel voor 1/5 tussenkomen.

27. Zie G. Dalle, *Nieuwpoort 1576-1601. Topografie van armoede en rijkdom, in Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, jg. 124 (1987), p. 191-258; jg. 125 (1988), p. 153-179.

Aan de bemanning werd jaarlijks - einde april - een vergoeding uitbetaald voor het aas, het gebruik van de lantaarn, de korren en karten en voor de herstellingswerken aan de zeilen en de boot. Voor het toezicht op de boot kreeg de stuurman met nieuwjaar een vergoeding van 13 g. 1 st. 3 d. De reder zorgde voor het proviand van de bemanning, voor het zout, de tonnen en al wat nodig was voor de kabeljauwvangst. Het voedselrantsoen was als volgt samengesteld :

- zondag : 16 ons²⁸ gezouten vlees per persoon
- donderdag : 10 ons gezouten varkensvlees per persoon
- andere dagen : verse vis naar believen, bij gebrek aan verse vis : stokvis
- iedere dag 10 ons brood, 2 2/3 ons droge groenten, 2 2/3 ons grut, 3/4 ons kaas, een kan bier
- per week : 1 1/2 pond boter
- de schipper heeft een voorraad van 4 loten brandewijn aan boord om tijdens de vangst te schenken
- de scheepsjongen kreeg een half rantsoen²⁹

Noch de bemanning, noch de stuurman, noch de schipper mocht het schip verlaten of in een IJslandse haven binnenlopen tenzij in geval van heikracht (zwarte storm of dringende noodzaak).

De sloepen en korvetten die aan de IJslandvaart deelnamen moesten tot 25 augustus, de doggers tot 1 september op de visgronden blijven³⁰. De kapitein en de stuurman hielden een dagboek bij waarin eventuele muiterij, verkeerde manoeuvres en tekortkomingen van de bemanning genoteerd werden. Het dagboek moest bij de thuiskomst ter griffie neergelegd worden (art. 10). Art. 11 van het reglement bepaalde dat een derde van de bemanning onderdaan moest zijn van de keizer en in de Oostenrijkse Nederlanden moest wonen³¹.

28. *Documenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (XV-XVIIIe eeuw)*, gepubliceerd onder leiding van prof. C. Verlinden, Brugge, 1959, p. 9 : 1 pond = 16 ons; 1 ons = 28,95 gr.

29. O.P.B.A., 3de serie, t. I, p. 26.

30. *Nieuwpoort*, nr. 4807, reglement van 08.04.1779.

31. Wij beschikken niet over voldoende gegevens om de verhouding kosten/opbrengst te berekenen.

In "La statistique industrielle dans les Pays-Bas Autrichiens à l'époque de Marie-Thérèse - Le recensement industriel de 1764"³² lezen we dat twintig jaar vroeger, omstreeks 1744, een haringbuis en twee doggers op kabeljauwvangst naar IJsland vertrokken. Het werd een flop, de vangst loonde de moeite niet en men kon niet optornen tegen de concurrentie van onze Noorderburen die kabeljauw van dezelfde kwaliteit aanvoerden onder de benaming "morue d'Hollande". Ook het reglement van 31 maart 1770 betreffende de visvangst in de havens van Oostende en Nieuwpoort (art. 12 handelt over de IJslandvaart) kon deze vaart niet doen herleven³³. Het is pas in 1779 dat ernstig nagedacht werd over het probleem van de IJslandvaart en dit als gevolg van een nieuw projekt voorgelegd door de Raad van Financiën. Burgemeester De Brauwer die de reders van vóór 1778 consulteerde, laat op 24 maart 1779 aan de raadsheren De Grysperre en Baudier weten : "on est ici persuadé qu'on a le moyen en mains de rétablir et faire le bonheur de notre ville".

Het voorstel van De Brauwer kwam er op neer een beroep te doen op de Duinkerkenaren. Sinds 10 à 12 jaar hadden zij zich weer toegelegd op de kabeljauwvangst. Aanvankelijk hadden zij bij gebrek aan ervaring zware verliezen geleden, maar nu voeren ze onder het Oostenrijkse paviljoen. Een andere oplossing zag de burgemeester niet. "Nos ports en Flandres peuvent fournir autant qu'a rendu cy devant la pêche de Dunkerque, faveur dont nos anciens armateurs (de Nieuwpoortenaren) profiteraient avec les nouveaux (de Duinkerke), tandis que nos villes jouiraient du trafic et des profits d'armement et désarmement et que nos pêcheurs s'initieraient dans une pêche essentielle de laquelle ils n'ont présentement aucune expérience". Voorwaarde voor het welslagen was naar zijn mening dat de uitvoer van moluwe naar Frankrijk zou toegelaten worden. Voorwaarde was ook dat de bemanning goed betaald werd : "le paiement ne peut absolument pas être moins dans ces circonstances, puisqu'on paie présentement jusqu'à 30 florins de notre argent par mois à un simple matelot des navires marchands qui ne font point des voyages si pénibles et dégoûtant que celle d'Islande".

32. Uitgegeven door P. Moureaux, uitgave van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 1974, p. 55-826.

33. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van de burgemeester aan de Grysperre en Baudier.

Op 29 mei 1779 meldde burgemeester De Brauwer aan raadsheer de Gysperre dat 20 schepen (13 hoekers en 7 sloepen) uitgereed werden voor IJsland. Het waren de volgende :

TABEL 8. Schepen uitgereed voor IJsland op 29 mei 1779

Datum	Schip	Type	Eigenaar	Schipper
14.04.79	Maria Theresia	hoeker (100)	Fockedey	H. Vandooren
17.04.79	Jonge Michiel	hoeker (100)	Meyne	F. Soetenay
17.04.79	Stad Nieuwpoort	hoeker (104)	Meyne	F. Mondelet
17.04.79	Eendracht	hoeker (90)	Meyne	M. Dumont
20.04.79	St.-Pieter	sloep (40)	Meyne	J. Huberson
20.04.79	Graaf Vlaanderen	hoeker (100)	Massuriez	A. Schiremin
22.04.79	St.-Jacobus	sloep (30)	Massuriez	B. Tesseman
22.04.79	St.-Franciscus	sloep (20)	Massuriez	S. Souts
21.04.79	Jonge Carolus	sloep (40)	Delbaere	P. Carbon
18.04.79	St.-Karel	sloep (44)	Delbaere	P. Damman
01.05.79	Twee Gebroeders	hoeker (90)	Gilliodts	C. Langhetee
01.05.79	St.-Catharina	hoeker (90)	Gilliodts	J. Fonteyne
01.05.79	?	hoeker (?)	Grimonprez	J. Merlier
01.05.79	?	hoeker (?)	Grimonprez	F. Everaert
01.05.79	?	sloep (?)	Grimonprez	J. Mundelaere
01.05.79	Welbeminden	hoeker (80)	J.B. Loot	T. Nosten
17.04.79	Maria Theresia	sloep (50)	Betram	G. Roose

Op 30 juli 1779 vroeg Pieter Gilliodts vanuit Duinkerke aan zijn zoon (reder in Nieuwpoort) bij de magistraat aan te dringen om van de Raad van Financiën te bekomen dat de doggers (hoekers) en korvetten bij de terugkeer uit IJsland zonder last te breken met hun vangst naar Duinkerke zouden mogen varen. Mgr. de Calonne kwam bij de Handelskamer van Duinkerke tussen om de verkoop van de vis in Duinkerke toe te laten³⁴. De demarches van de Calonne hadden

34. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van 30.07.1779.

blijkbaar weinig succes. Toen de terugkeer van de IJslanvaarders nakend was, schreef burgemeester De Brauwer op 20 augustus aan de Grysperre "... puisque nous traitons les Dunkerquois comme nos propres sujets, il serait bien juste qu'ils traitassent nos sujets comme les leurs. Il parait qu'on cherche a nous amuser par des promesses vagues"³⁵. Op verzoek van de Grysperre trok de burgemeester, vergezeld van de reders Boudeloot en Bertram, naar Duinkerke. Vader Gilliodts bracht hen in kontakt met de prins de Robecq en met intendant de Calonne. De Prins verzekerde hen dat hij naar het Hof had geschreven en dat de beslissing terzake binnen de veertien dagen kon verwacht worden³⁶. Ondertussen aanvaardde Duinkerke, sedert 1 augustus geen moluwe meer uit de Zuidelijke Nederlanden³⁷. Uiteindelijk bleek dat Duinkerke mits het vervullen van een kleine formaliteit bereid gevonden werd de uit Nieuwpoort verzonden kabeljauw als Franse kabeljauw te aanvaarden en ze over heel Frankrijk te verzenden³⁸. In zijn nopjes schrijft de burgemeester aan de Grysperre en rekent hij hem voor dat de opbrengst van de IJslanvaart in Nieuwpoort nu reeds 2.000.000 pond per jaar bedraagt en dat de kabeljauw in Frankrijk aan een hogere prijs (100 pond/vat) zal verkocht worden. Hij voorziet dat "nos vrais nationaux" (de Nieuwpoortse vissers) zich meer en meer op de IJslanvaart zullen toeleggen³⁹.

Naast de kabeljauw uit IJslan wordt ook Noordzee-kabeljauw aangevoerd. Deze laatste wordt op de doggerbank gevangen. De decreten van 26 juli 1784 en 6 april 1785 voorzien dat de rechten geheven op de invoer van gezouten vis verdeeld zullen worden ter aanmoediging van de kabeljauwvangst; voor de hoogste drie hoeveelheden wordt nog een premie van 200, 150 en 100 g. voorzien⁴⁰. De inkomende rechten van het jaar 1783 werden als volgt verdeeld

35. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van 30.07.1779.

36. *Ibidem*.

37. *Nieuwpoort*, nr. 4813, nota uittreksel van de rechten die gelicht werden op de nationale moluwe, gezouten kabeljauw en de haring in Frankrijk.

38. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van de burgemeester aan de Grysperre, 07.10.1780.

39. *Ibidem*.

40. *Nieuwpoort*, nr. 4813, rekening inkomende rechten op vreemde gezouten vis.

TABEL 9. Opbrengsten, toelagen en premies voor de kabeljauwvangst in 1783

Reder	Schipper	Kabeljauwvangst opbrengst in ton		Financiële steun toelage	premie
N. Boudeloot	G. Roose	379	310	434 g. 05 st.	100g.
N. Boudeloot	R. Roose	281	200 1/2	321 g. 19 st. 07 d.	-
J.B. Bertram	C. Roose	329	264	376 g. 19 st. 07 d.	-
Wed. Adam	M. Mestdag	400	340	456 g. 06 st. 08 d.	200g.
N. Gommers	L. Lammen	379	290	434 g. 05 st. 05 d.	-
B. VdAbeele	P. Messen	340	180	389 g. 11 st. 08 d.	-
A. Vroome	A. Messen	384	196	440 g.	-
J. Delbaere	B. Minnecree	380	323	435 g. 08 st. 04 d.	150 g.
M. Meynne	P. Loppens	434	212 1/2	497 g. 05 st. 10 d.	-
Totale opbrengst	Nieuwpoort	3306	2316	3706 g. 05 st. 06 d.	
	Oostende	4118	2622	5057 g. 12 st. 01 d.	

De haringvisserij

Omstreeks 1765 had de haringvisserij in Vlaanderen met de concurrentie van onze Noorderburen af te rekenen. In 1763-1765 werden tussen 24 juni en 23 augustus 680 tonnen Hollandse haring naar Brussel verzonden, waarvan 291 tonnen in 1765 terwijl er in 1766 slechts 181 tonnen haring uit Vlaanderen in Brussel verkocht werden⁴¹. De opbrengst bedroeg geen 17 g./ton en daarvan moesten de kosten nog afgetrokken worden (kosten zoals tonnen, het verpakken en het verzenden). De komst van de Franse vissers in 1778⁴² bracht verandering en luidde althans voor de duur van de Frans-Engelse oorlog (1778-1783) een periode van herleving in.

41. *Nieuwpoort*, nr. 4807, reflexie van de reders ...oktober 1766.

42. *Nieuwpoort*, nr. 4813.

De zomerharingteelt

In 1778 namen 15 sloepen deel aan de zomerharingteelt. Ze behoorden toe aan F. Boudeloot (vier), J. Delbaere (twee), N. Boudeloot (twee) en J. Deroo (zeven). Op vier van de sloepen voerde een Fransman het bevel⁴³.

Vanaf 15 april kon de stuurman uitkijken naar een geschikte bemanning, aanwerven mocht pas vanaf 1 mei. Twee derde van de bemanning moest wel onderdaan zijn van de keizer, "des vrais pêcheurs nationaux"⁴⁴. De periode van aanwerving viel samen met de periode van aanwerving van de IJslandvaarders. Het gevolg was dat in 1779 - het eerste jaar dat de IJslandvaart herleefde - slechts 15/23 haringbuizen een volledige bemanning konden samenstellen en aan de zomerharingteelt deelnamen : dertien voor rekening van de Nieuwpoortse reders en twee voor rekening van Massuriez en Gilliodts, Fransen die poorter van Nieuwpoort geworden waren. Gealarmeerd door die situatie vroeg de burgemeester aan de Raad van Financiën de aanwerving van de bemanning voor de zomerteelt op dezelfde voet toe te laten als voor de IJslandvaart, waar slechts 1/3 van de bemanning onderdaan van de keizer moest zijn⁴⁵. In zijn pleidooi wijst de burgemeester erop dat verwacht kan worden dat het aantal deelnemers aan de zomerharingteelt als gevolg van de concurrentie van de IJslandvaart nog zal verminderen, terwijl rekening houdend met de gunstige vooruitzichten inzake de export naar Frankrijk, het wenselijk zou zijn meer sloepen in te zetten voor de zomerteelt. In zijn antwoord verwijst de Grysperre naar het zopas uitgevaardigde decreet van 13 maart 1779 waarin bepaald wordt dat voor het jaar 1779, in de 2/3 mogen meegerekend worden diegenen die in 1778 aan de zomerharingteelt deelnamen en in Nieuwpoort gedomiciliëerd waren⁴⁶. Het bewijs van deelname aan de teelt in 1778 en van domiciliering moest geleverd worden door het voorleggen van een verklaring door getuigen ondertekend, afgelegd voor een notaris. Burgemeester De

43. F. Vuibert op de Jonge Maria Jacoba (44 T.), Jan Neut op de Sint-Carolus (45 T.), Jacob Kempe op de Twee Zusters (32 T.) en G. Roose op de Sint-Jozef (30 T.).

44. Aldus werden de Nieuwpoortse vissers genoemd, dit in tegenstelling tot de Duinkerke vissers die vanuit Nieuwpoort opereerden.

45. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief aan de Grysperre, 29.05.1779.

46. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van de Grysperre aan de magistraat van Nieuwpoort.

Brauer die bevriend was met de Grysperre⁴⁷, had de publicatie van het decreet niet afgewacht om zeebrieven af te leveren waarin genoemde voorwaarden opgenomen waren⁴⁸. In 1780 en volgende jaren wordt de zomerharingteelt op dezelfde voet georganiseerd⁴⁹.

De bemanning van een voor de zomerteelt uitgeruste sloep bestond uit de schipper, de stuurman, 5 matrozen, de "reepschieter" (grote scheepsjongen) en de "laever" (kleine scheepsjongen, degene die de vis uit het visnet schept). Het reglement van 31 maart 1770 stelde het weekloon van de bemanning als volgt vast⁵⁰.

TABEL 10. Weekloon en premies van de bemanning, 1770

	weekloon	premie/last
schipper	7 g.	3 g. 15 st.
stuurman	7 g.	3 g.
matroos	5 g.	2 g.
reepschieter	3 g. 6 st.	2 g.
laever	2 g. 9 st.	1 g. 10 st.

De stuurman zorgde voor het proviand, maar verrekende zijn kosten bij de uitbetaling van de premie.

Wat de opbrengst van de zomerharingteelt rond de Shetlandeilanden betreft, vonden we alleen gegevens voor het jaar 1783. Toen werden tussen 2 juli en 17 september door 29 sloepen 2335 vaten zomerharing en 147 vaten verse vis aangevoerd; tussen 20 september en 12 oktober voerden 16 sloepen 1412 vaten haring en 231/2 vaten verse vis aan. De totale aanvoer vertegenwoordigde een waarde van 89.928 g.

47. De vriendschap tussen beide mannen leiden wij af uit volgend kattedeljeje ge-dateerd 31.08.1779: "Vous ne me dites rien de l'état de votre chère épouse. Est-elle déjà accouchée? J'espère qu'elle se porte bien, présentez-lui, je vous prie, mes civilités et celles de ma soeur qui vous salue aussi. Nos compléments à votre père".

48. *Nieuwpoort*, nr. 4858, zie de afgeleverde akten van 1779.

49. *Nieuwpoort*, nr. 4813, brief van de keizerin aan de magistraat, dd. 13.05.1780.

50. O.P.B.A., T. II, 3e serie, T. I, p. 26.

De winterharingteelt

In 1766 werd de winterharingteelt in Vlaanderen, Holland en Frankrijk weinig beoefend⁵¹. Om deze tak van de visvangst aan te moedigen verleende de stad vanaf 1777 een toelage van 9 g. voor "ieder chaloupe van alhier ten versen haring uitgereed wordende in de winterharingteelt⁵²". Alhoewel de aantekeningen in de stadsrekeningen niet zo duidelijk zijn, menen wij volgende uitbetaalde toelagen te mogen aanvaarden :

1777 :	2 x 9 g.
1778 :	12 x 9 g.
1779 :	13 x 9 g.
1780 :	11 x 9 g.
1781 :	16 x 9 g.
1782 :	17 x 9 g.
1783 :	3 x 9 g.

Het succes in de periode 1778-1782 was te danken aan de politiek van Maria Theresia die toestond dat "dans les présentes circonstances" (bedoeld wordt de Frans-Engelse oorlog), buitenlandse schippers die zich in Nieuwpoort wilden vestigen en zich verbonden er minstens drie jaar te wonen en een borgsom van 500 g. betaalden, tot de haringvangst toe te laten.

Voor de winterharingteelt bestond de bemanning uit de schipper, de stuurman, zes matrozen, de "reepschieter" en de "laever"⁵³. Hun weekloon zag eruit als volgt. (Zie tabel 11, volgende bladzijde.)

De bemanning moest zich op eigen kosten van voedsel voorzien.

De winterharingteelt werd beoefend in oktober-december⁵⁴, waar er gevist werd vonden we nergens vermeld.

Zoals uit tabel nr. 2 blijkt werd voor het vervoer van handelsgoederen een beroep gedaan op barkantijnen, sloepschepen, smakken, galliotten, bomschepen, kotters, loggers, poenschepen, brikken, fregatten, tjalken,

51. *Nieuwpoort*, nr. 4807, reflexie reders.

52. *Nieuwpoort*, nr. 3861-3866, stadsrekeningen 1777-1782.

53. Zie hierboven blz...

54. *Nieuwpoort*, nr. 4858.

TABEL 11. Weekloon en premies van de bemanning voor de winterharingteelt

	weekloon	premie
schipper	6 g.	4 g. 15 st.
stuurman	6 g.	4 g. 15 st.
matroos	5 g. 10 st.	3 g. 10 st.
reepschieter	3 g. 10 st.	2 g. 10 st.
laever	2 g.	1 g. 5 st.

korvetten, gaffelschepen en binlanders. Naast de genoemde scheepstypes werd voor het vervoer van goederen ook een beroep gedaan op doggers⁵⁵ en eventueel op sloepen. De sloep Maria Theresia (50 vat) die op 4 januari 1779 ter koopvaardij naar Cadiz vaarde, had naast de schipper, een stuurman, vier matrozen en een scheepsjongen aan boord. Het maandloon van de schipper bedroeg 32 g. 13 st. Vlaams, de matrozen kregen 21 g., de scheepsjongen 10 g. 10 st. per maand. Berekend op 13 gevallen bestond de bemanning van een dogger uitgerust voor de koopvaart, uit de schipper, de stuurman en de supercargo of een bootsman, drie tot zes matrozen en één of twee scheepsjongens. De schipper kreeg een maandloon van 32 à 54 g., het loon van de stuurman en de supercargo varieerde tussen 40 en 43 g. voor een reis naar Bordeaux, voor een reis naar Duinkerke kreeg de stuurman slechts 32 g. 12 st. per maand. De barkantijn Jonge Jozef (120 vat) van M. Christiaan Meynne, die op 10 april 1780 de haven verliet met bestemming Bordeaux, had naast de schipper een stuurman, vier matrozen en twee scheepsjongens aan boord. Het maandloon van de schipper en de stuurman bedroeg 49 g., dit van de matrozen 42 g. 13 st., de grote scheepsjongen kreeg 11 g., de kleine 8 g.

55. *Nieuwpoort*, nr. 4858 en 4859.

De Vrede van Versailles (19 april 1783) stelde een einde aan de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Nieuwpoort interesseerde niet langer de vreemde reders. Zoals Songe, de consul van Jozef II in Londen in 1783 schreef, misten de Oostenrijkse Nederlanden hun kans en gingen de vreemdelingen met de winst lopen : na april 1783 vertrokken ze “riant de la bonne foi de la nation flamande, qui s’est contentée d’avoir l’apparence mais d’en laisser le réel aux étrangers⁵⁶”.

56. H. Van Houtte, *a.w.*, blz. 352.

BIJLAGE

Buitenlandse schippers in Nieuwpoort 1778-1783

	HERKOMST	OPEENVOLGENDE	POORTERSCHAP
Agnes Pieter	Engeland	-	Nieuwpoort ?
Alderse Henri	Vlieland	Lo	Nieuwpoort 07.07.1781
Allemes Louis	Duinkerke	Veurne 28.12.1780	Nieuwpoort 28.12.1780
Annicotte Louis	Duinkerke	Veurne 02.05.1781	Nieuwpoort 02.05.1781
Artlander Gunder	Noorwegen	Veurne 10.01.1781	Nieuwpoort ?
Bates	Nederland	-	Nieuwpoort ?
Bauduin Laurens	Duinkerke	-	Nieuwpoort ?
Boatsweare	Nederland	-	Nieuwpoort ?
Blocq Pieter	Dieppe	vraagt poorter van	Nieuwpoort te worden
Bommelaere N.	Duinkerke	Veurne 08.04.1780	Nieuwpoort 07.04.1780
Bommelaere Pieter	Duinkerke	Veurne 02.05.1781	Nieuwpoort 02.05.1781
Boone Frans	Duinkerke	Veurne 17.04.1779	Nieuwpoort 15.04.1782
Boone Guillaume	Rosendael	-	Nieuwpoort ?
Borre Jacques	Frankrijk	-	Nieuwpoort ?
Boyle Edward	Engeland	-	Nieuwpoort ?
Buddaert C.	Nederland	-	Nieuwpoort ?
Bullivant Jacques	Engeland	-	Nieuwpoort ?
Bouquet Jan	Duinkerke	Veurne 22.09.1781	Nieuwpoort 22.09.1781
Bousquet Pieter	Bordeaux	vraagt poorter van	Nieuwpoort te worden
Burt Jan	Aberdeen	Veurne 30.05.1781	Nieuwpoort 24.09.1782
Cabbon	Engeland	-	Nieuwpoort ?
Carbon Jacques	Duinkerke	Veurne 03.11.1780	Nieuwpoort 03.11.1780
Claucy	Dublin	vraagt poorter van	Nieuwpoort te worden
Clercq P. de	Spyker	Veurne 25.10.1780	Nieuwpoort 27.10.1780
Ceuninck J.L.	Frankrijk	-	Nieuwpoort ?
Cocq Willem G.	Engeland	-	Nieuwpoort ?
Coddevin Frans	Duinkerke	Veurne 03.11.1781	Nieuwpoort 03.11.1781
Coemberghe G.	Duinkerke	Veurne 10.03.1780	Nieuwpoort 22.09.1781
Callens Pieter	Frankrijk	-	Nieuwpoort ?
Creener J.	Engeland	-	Nieuwpoort ?
Cummeij H.	Dieppe	-	Nieuwpoort ?
Daene Jaspas	Duinkerke	Veurne 25.09.1779	Nieuwpoort 26.04.1781
Dalman C.	Leerdam	Veurne 10.01.1781	Nieuwpoort 12.01.1781
Damman Pieter	Duinkerke	-	Nieuwpoort 07.04.1781
Damman Jan	Duinkerke	Veurne 02.04.1781	Nieuwpoort 13.04.1781
Damman Louis	Duinkerke	Veurne 20.02.1781	Nieuwpoort 02.04.1782
Danger Jan	Boulogne	Veurne 04.05.1782	Nieuwpoort ?
David	Dieppe	Veurne 10.02.1781	Nieuwpoort 15.05.1782
Denis Jozef	Frankrijk	Veurne	Nieuwpoort ?
Denis Laurens	Duinkerke	-	Nieuwpoort ?

Devos Stefaan	Duinkerke	Veurne	14.10.1780	Nieuwpoort	14.10.1780
Dewit C.	Nederland	Lo		Nieuwpoort	13.06.1781
Dirckx Richard	Nederland	-		Nieuwpoort	?
Doens Jan	Duinkerke	Veurne	26.04.1781	Nieuwpoort	26.04.1781
Doens Pieter	Duinkerke	Veurne	17.04.1781	Nieuwpoort	26.04.1781
Donckers	Tetegem	Veurne	25.10.1780	Nieuwpoort	27.10.1780
Doubelcourt J.B.	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Douws Jemke	Dordrecht	Lo	-	Nieuwpoort	20.04.1781
Dumont Jan J.	Duinkerke	Veurne	14.03.1781	Nieuwpoort	14.03.1781
Dumont Louis	Duinkerke	Veurne	11.04.1781	Nieuwpoort	11.04.1781
Duncan Alex	Engeland	-		Nieuwpoort	?
Duchasne J.	Le Havre	Veurne	30.04.1781	Nieuwpoort	19.09.1782
Druaus David	Frankrijk	Veurne		Nieuwpoort	?
Duhajon	Rosendael	Veurne	25.10.1780	Nieuwpoort	27.10.1780
Davicquet Noël	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Duboucq Michel	Bordeaux	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Descamp Pieter	Bordeaux	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Everaert F.	Rosendael	Veurne	25.10.1780	Nieuwpoort	27.10.1780
Fredder	Essex	Veurne		Nieuwpoort	?
Fontaine Jan	Duinkerke	Veurne		Nieuwpoort	?
Fontaine Pieter	Duinkerke	Veurne	25.10.1781	Nieuwpoort	02.04.1781
Ford Charles	Engeland	Veurne		Nieuwpoort	?
Formantin J.	Duinkerke	Veurne	31.07.1780	Nieuwpoort	25.05.1781
Gersen Pieter	Duinkerke	Veurne	02.04.1781	Nieuwpoort	11.04.1781
Georges Henri	Londen	Veurne	14.02.1781	Nieuwpoort	14.02.1781
Gilmont A.	Londen	Veurne	13.03.1781	Nieuwpoort	31.03.1781
Glover William	Newcastle	Veurne	15.07.1781	Nieuwpoort	05.08.1782
Godefroy Louis	Duinkerke	Veurne	11.04.1781	Nieuwpoort	11.04.1781
Gille Brit	Engeland	-		-	
Genachte F. van	Frankrijk	-		-	
Gramain Jacques	Duinkerke	Veurne	30.01.1780	Nieuwpoort	11.04.1781
Green Edward	Vlissingen	Lo		Nieuwpoort	25.07.1781
Grimonprez E.	Duinkerke	Veurne	16.05.1778	Nieuwpoort	14.03.1781
Galle Alex	Toulon	Veurne	05.11.1782	Nieuwpoort	21.11.1782
Gaillard	Frankrijk	-		-	
Grinsby Andreas	Noorwegen	Veurne	17.01.1781	Nieuwpoort	17.01.1781
Hammond Robert	Dover	-		-	
Hatch Jan	Engeland	-		-	
Hervieux JAN	Dieppe	Veurne	19.05.1781	Nieuwpoort	19.05.1781
Holland Thomas	-	-		-	
Holmes Georges	Zweden	-		Nieuwpoort	17.08.1781
Huberson Andreas	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Huberson J.C.	Duinkerke	Veurne	30.12.1780	Nieuwpoort	15.04.1782
Huberson Jan M.	Duinkerke	Veurne	20.02.1782	Nieuwpoort	02.05.1781
Hue Pieter	-	-		-	
Hirigay Armand	Bayonne	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Hostaine Bernard	Bordeaux	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	

De Nieuwpoortse vloot in 1778-1783

Humphry J.	Engeland	-		Nieuwpoort	?
Haasnoot Krijn	Nederland	-		Nieuwpoort	?
Hopkins Th.	Engeland	-		Nieuwpoort	?
Hull R.	Engeland	-		Nieuwpoort	?
Janssens Pieter	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Kempe Pieter	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Kempe Jacques	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Lacante Gabriël	St.-Ryckier	-		Nieuwpoort	23.11.1780
Leyre Carolus	Duinkerke	Veurne	10.04.1779	Nieuwpoort	13.05.1782
Laire Laurens	Duinkerke	Veurne	20.02.1781	Nieuwpoort	02.05.1781
Lamour Pieter	Frankrijk	-		-	
Larrat Pieter	Bordeaux	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Lamy N.	Le Tréport	Veurne	24.02.1781	Nieuwpoort	03.03.1781
Langhete Chr.	Duinkerke	Veurne	22.09.1781	Nieuwpoort	22.09.1782
Langhete Jan	Duinkerke	Veurne	05.01.1782	Nieuwpoort	08.04.1782
Langhete Jozef	Duinkerke	Veurne	09.05.1782	Nieuwpoort	09.05.1782
Lannoy Jacques	Duinkerke	Veurne	05.01.1782	Nieuwpoort	04.04.1782
Leckerkercke C.	Gouda	-		Nieuwpoort	17.03.1781
Leckerkercke P.	Dordrecht	Lo		Nieuwpoort	14.07.1781
Legay Jan	Duinkerke	Veurne	02.05.1781	Nieuwpoort	02.05.1781
Leloup Guillaume	Blainville	Veurne	06.05.1782	Nieuwpoort	29.05.1782
Lovencourt	Duinkerke	Veurne	22.03.1781	Nieuwpoort	22.09.1781
Le patourd	Frankrijk	-		-	
Lamsdiu J.	Engeland	-		-	
Mirebaux P.	Frankrijk	-		-	
May Carty J.	Kingsdale	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Mangée J.	Dieppe	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Marin Jan L.	Duinkerke	Veurne	02.04.1781	Nieuwpoort	13.04.1782
Merehead H.	Engeland	-		-	
Merlier Jacob	Duinkerke	Veurne	31.03.1781	Nieuwpoort	31.03.1781
Messemacker S.	Duinkerke	Veurne	24.04.1779	Nieuwpoort	28.04.1779
Meeuw Jan	Engeland	-		-	
Mahy Hellier	Engeland	-		-	
Mendico Brisco	Engeland	-		-	
Mille P.L.	Dieppe	Veurne		Nieuwpoort	20.02.1780
Milleboone	Rosendael	Veurne	20.08.1780	Nieuwpoort	06.02.1781
Mitchell Adam	Schothland	Veurne		Nieuwpoort	05.03.1781
Moree Michel de	Gouda	Veurne	12.09.1781	Nieuwpoort	12.02.1781
Mundelaer Fr.	Rosendael	Veurne	12.02.1781	Nieuwpoort	12.02.1781
Maton Judocus	Frankrijk	-		Nieuwpoort	?
Mondelet F.A.	St.-Valéry	Veurne	16.06.1781	Nieuwpoort	16.06.1781
Moree Jean N.	Dieppe	vraagt poorter van		Nieuwpoort te worden	
Nandyck R.	Scarborough	Veurne	20.07.1781	Nieuwpoort	28.07.1782
Naessen Melchior	Rosendael	Veurne	12.02.1781	Nieuwpoort	12.02.1781
Neukelmonde J.	Grevelingen	Veurne	18.11.1780	Nieuwpoort	18.11.1780
Neut Pieter G.	Duinkerke	Veurne	25.02.1782	Nieuwpoort	13.04.1782
Newcomb Thomas	Engeland	Lo		Nieuwpoort	25.05.1781

Neut F.	Duinkerke	-	-	-	-
Nyel Pieter	Dieppe	Veurne	20.02.1780	Nieuwpoort	20.02.1780
Olive J.	St.-Valéry	Veurne	31.10.1781	Nieuwpoort	03.11.1781
Oken L.	Nederland	-	-	-	-
Ouden A. den	Nederland	-	-	-	-
Ouden H. den	Nederland	-	-	-	-
Parker J.	Nederland	-	-	-	-
Partridge Jan	Engeland	-	-	-	-
Perre J.	Duinkerke	Veurne	22.10.1782	Nieuwpoort	?
Perre J.	Ulverstone	-	-	Nieuwpoort	24.10.1782
Pease Elias	Engeland	-	-	-	-
Pieter Jacob	Duinkerke	Veurne	26.04.1781	Nieuwpoort	26.04.1781
Pinsdé André	Grevelingen	Veurne	31.10.1780	Nieuwpoort	31.10.1780
Pichon Pieter	Frankrijk	-	-	-	-
Pope J.	Engeland	-	-	-	-
Post H.A.	-	-	-	-	-
Pouillaert J.B.	Rouen	Veurne	03.04.1781	-	-
Pranton Willem	Engeland	-	-	-	-
Priem P.	Dieppe	vraagt poorter van	-	Nieuwpoort te worden	-
Querisel Abraham	Engeland	-	-	-	-
Quevesne Fr.	Dieppe	Veurne	19.05.1781	Nieuwpoort	19.05.1781
Ranton W.	Engeland	-	-	-	-
Rens J.	Katwijk	Lo	-	Nieuwpoort	16.06.1781
Rots Louis	Duinkerke	Veurne	05.01.1782	Nieuwpoort	13.04.1782
Rouwe Georges	Triest	-	-	-	-
Rowe Jan	Margatte	Veurne	20.02.1781	Nieuwpoort	20.02.1781
Roger N.	Frankrijk	-	-	-	-
Ryckx Jan	Nederland	-	-	-	-
Sarte E.	Engeland	-	-	-	-
Scott Thomas	Engeland	-	-	-	-
Semeaux Jan	Le Tréport	-	-	-	-
Sheraton G.	Engeland	-	-	-	-
Sibald Lesly	Engeland	-	-	-	-
Soetenay Jan	Duinkerke	-	-	-	-
Stone Thomas	Engeland	-	-	-	-
Stoor Richard	Engeland	Veurne	29.07.1778	Nieuwpoort	22.05.1782
Scaerdorf Fr. ¹⁷⁷	Spycker	Veurne	24.11.1780	Nieuwpoort	24.11.1780
Swart N.	Engeland	-	-	-	-
Statch J.	Engeland	-	-	-	-
Solbe Guillaume	Engeland	-	-	-	-
Sauvage J.	Engeland	-	-	-	-
Smalleman J.	Engeland	-	-	-	-
Scovelle R.	Engeland	-	-	-	-
Stevens F.	Engeland	-	-	-	-
Saelberg M.	Engeland	-	-	-	-
Turner Richard	Engeland	-	-	-	-
Underwood Jos	Engeland	-	-	-	-

De Nieuwpoortse vloot in 1778-1783

Vanniet Jan Frans	Duinkerke	Veurne	22.05.1780	Nieuwpoort	22.02.1781
Venter Hendrik de	Nederland	-	-	Nieuwpoort	1779
Versaille Michel	Duinkerke	Veurne	02.01.1781	Nieuwpoort	?
Verspeecke Jos	Duinkerke	Veurne	10.03.1780	-	-
Viquet Noël	Dieppe	Lo	-	Nieuwpoort	10.04.1781
Vynck J.M.	Rotterdam	Veurne	01.07.1782	-	-
Vallin Frans	Dieppe	vraagt poorter van	-	Nieuwpoort te worden	-
Vanneur J.M.	St.-Valéry	vraagt poorter van	-	Nieuwpoort te worden	-
Weyns L.	Duinkerke	Veurne	05.05.1781	Nieuwpoort	05.05.1781
Winth J.	Londen	Veurne	12.08.1782	-	-
Wiseman Elias	Engeland	-	-	-	-
Wittevrongel	Duinkerke	Lo	-	Nieuwpoort	20.07.1781
Wens Jan	-	-	-	-	-
Wens Laurens	-	-	-	-	-
Warham Richard	Engeland	-	-	-	-
Wood Richard	Engeland	-	-	-	-
Wortham	Nederland	-	-	-	-
Willemsen W.	Engeland	-	-	-	-
Woutisette	Frankrijk	-	-	-	-

DE BRUGSE BURG : ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS EN HISTORISCHE BRONNEN

Naar aanleiding van het boek "De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern"

A. VERHULST°

Dit omvangrijke werk over een in omvang beperkt maar historisch zeer belangrijk deel van de huidige stad Brugge, dat als geheel "de Burg" wordt genoemd, mooi uitgegeven en rijk geïllustreerd, is allesbehalve een kijkboek voor het grote publiek of voor de geïnteresseerde toerist. Het is een verzameling van dertien afzonderlijke, op zichzelf staande en door verschillende auteurs geschreven studies over dit gebied die ieder een hoofdstuk vormen. Ieder hoofdstuk wordt gevolgd door een samenvatting in het Frans, Engels en Duits. Afgezien van enkele onderlinge verwijzingen bestaat er weinig samenhang tussen de dertien ongenummerde hoofdstukken waarin het werk is ingedeeld, behalve dat ze alle betrekking hebben op één of ander aspect van de Brugse Burg : archeologisch, historisch of kunsthistorisch.

De beide inleidingen, respectievelijk van prof. em. J. Mertens, die in 1955 opgravingen op de Burg leidde en van stadsarcheoloog Hubert De Witte die in 1987-1989, naar aanleiding van de bouw van een hotel met parking op de Burg, er nieuwe en belangrijke opgravingen leidde, vormen meer een korte historiek van deze opgravingen dan een eigenlijke inleiding tot het onderwerp. Er ontbreekt anderzijds ook een slothoofdstuk waarin de geschiedenis van de Burg synthetisch met enkele krachtlijnen zou worden weergegeven.

De argeloze lezer moet inderdaad al goed vertrouwd zijn met de algemene geschiedenis van de Burgse Burg om onmiddellijk, zonder inleiding of synthese de diverse uiteenzettingen met vrucht te kunnen

* Onder redactie van H. De Witte, Brugge, 1991 (Archeo-Brugge, 2), 299 blz., 224 tekeningen, foto's en afbeeldingen; prijs 1250 B. fr.

° Gewoon hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen, R.U.Gent, p/a Blandijnberg 2, 9000 Gent.

volgen. Dit boek is inderdaad geen gemakkelijk leesbaar werk, doch bestaat voor het grootste deel uit vrij uiteenlopende archeologische rapporten die van grote deskundigheid en gespecialiseerde kennis blijk geven, maar waarvan de techniciteit vaak een bijzondere inspanning en zelfs enige archeologische of kunsthistorische vorming bij de lezer veronderstelt.

Ook het eerste zeer uitvoerige hoofdstuk van Georges Declercq over de geschiedenis en vooral over de topografische ontwikkeling van de Burg tot in de 12de eeuw waarop we in eerste instantie zullen ingaan, vormt geen gemakkelijke lectuur. Hoewel het om begrijpelijke redenen vooraan in het werk werd geplaatst, kan het moeilijk als inleiding daartoe gelden. Dit ontbreken van een echte inleiding en van een slothoofdstuk of synthese wordt waarschijnlijk verklaard door de voornaamste bedoeling van deze uitgave, namelijk zeer vlug na de jongste opgravingen een aantal voorlopige archeologische rapporten ter beschikking te stellen van de gespecialiseerde vorsers, aangevuld met enkele historische studies over de vroegste geschiedenis van de Burg enerzijds en haar bewoningsgeschiedenis tot in de 18de, 19de en 20ste eeuw anderzijds.

Deze bedoeling te hebben verwezenlijkt is trouwens de grote verdienste van dit werk en vormt op zichzelf een voldoende verontschuldiging voor de aangestipte tekorten, die meer van redactionele en vormelijke dan van inhoudelijke aard zijn. Al te veel archeologische opgravingen blijven immers jarenlang of soms zelfs voor altijd ontoegankelijk of voor verdere wetenschappelijke, inz. historische verwerking en interpretatie nauwelijks bruikbaar omdat, behalve soms enkele korte notities, er geen echte opgravingsverslagen van worden gepubliceerd. In deze uitgave is dit gelukkig niet het geval en is zelfs eerder het omgekeerde waar. Het gevaar is immers niet denkbeeldig dat de resultaten van de opgravingen die erin worden uiteengezet als definitief zullen worden beschouwd, ondanks hun uitdrukkelijk en herhaaldelijk beklemtoond voorlopig karakter. Dit voorlopig karakter is het gevolg niet alleen van de bekommernis vlug een aantal gegevens ter beschikking te stellen in afwachting van een meer gedetailleerde studie, waarvan we inderdaad hopen dat ze er ooit onder één of andere vorm komt, maar tevens van het feit dat de dateringen die langs technische weg moeten worden verkregen (voornamelijk radiocarbon- en dendrochronologische dateringen van de opgegraven houten palen en andere houtresten) nog niet beschikbaar zijn.

Bijgevolg ontbreekt in dit werk, paradoxaal genoeg, iedere datering langs archeologische weg. Uitdrukkelijk wordt gesteld - het duidelijkst in het (ongenummerde zevende) hoofdstuk van F. Verhaeghe en B. Hillewaert over het aardewerk - dat de belangrijkste datering, die bovendien precieser is dan een archeologische datering op één eeuw na, namelijk die van de bouw van de centraalbouwkerk van Sint-Donaas welke omstreeks 950 wordt gesteld, louter op interpretatie van geschreven bronnen berust en bovendien slechts langs hypothetische weg werd verkregen. Deze datering is nochtans determinerend voor de vaststelling van de *terminus ante quem* van één der belangrijkste resultaten van de opgravingscampagne 1987-1989, behandeld in het (ongenummerde derde) hoofdstuk van Hubert De Witte, namelijk het bestaan van twee walvormige en boogvormige ophogingen met houtversterking en paalwerk. Zij worden geïnterpreteerd als overblijfselen van een primitieve, in twee fasen aangelegde (half)ringvormige versterking. Deze zou dateren van vóór de hypothetische datum van de bouw van de centraalbouwkerk van Sint-Donaas en het bijbehorende kapittelcomplex, omdat bedoelde versterking door deze bouwwerken werd doorsneden en buiten gebruik gesteld. Zoals gezegd zou dit volgens een grotendeels hypothetische interpretatie van de geschreven bronnen omstreeks 950 zijn gebeurd.

Dit is meteen één van de voornaamste conclusies van het (ongenummerde eerste) hoofdstuk over de geschiedenis van de Burgse Burg vóór de 13de eeuw, geschreven door Georges Declercq, die hierover reeds vroeger onder vorm van artikels een paar voorbereidende studies publiceerde¹. Sedert het artikel van wijlen Jan Dhondt uit 1957² is dit de omvangrijkste en belangrijkste historische studie die tot op heden aan de Brugse Burg werd gewijd. Hoewel de voornaamste archeologische gegevens die in de volgende hoofdstukken van het boek worden uiteengezet in dit artikel summier wel werden gebruikt, is het niettemin geheel zelfstandig op basis van geschreven bronnen opgebouwd. Voor een verdere doorgedreven integratie van historische en archeo-

1. G. Declercq, *Wanneer ontstond het Sint-Donaaskapittel te Brugge ?*, in : Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge, 122 (1985), pp. 145-157 ; G. Declercq, *Brugge als toevluchtsoord tijdens de Noormanneninval van 851*, in : Brugs Ommeland, 28 (1988), pp. 131-139.

2. J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge*, in : Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nieuwe reeks, 11 (1957), pp. 3-30.

logische gegevens was het ook in dit hoofdstuk, zoals omgekeerd in de overwegend archeologische hoofdstukken van het boek, blijkbaar nog te vroeg, gezien de haast waarmee de publikatie werd klaargemaakt. Dit belet niet dat de louter historische studie van Declercq alle aandacht en waardering verdient, mede omdat, zoals reeds aangestipt, de archeologen op de erin voorgestelde dateringen steunen. De belangrijkste gegevens uit de studie van Declercq kunnen als volgt, enigszins schematisch, worden samengevat. Op grond van enkele tot nu toe minder gebruikte bronnen, waarvan Declercq meent te kunnen aantonen dat ze betrouwbaar zijn - de *Sancta prosapia Arnulfi comitis* van Witger, ca. 960³ en de vroeger als 11de-eeuwse vervalsing beschouwde briefwisseling tussen graaf Arnulf I en zijn schoonbroer Hugo, aartsbisschop van Reims⁴ -, kan graaf Arnulf I (918-965) volgens de auteur met grote waarschijnlijkheid worden beschouwd als de bouwer van de centraalbouwkern van Sint-Donaas. Terzelfdertijd en meteen ook door Arnulf zou een kapittel in deze kerk zijn gesticht. Deze reeds vroeger door Declercq verdedigde hypothese⁵ steunt in belangrijke mate op de veronderstelling dat de titel *archycapellanus* die aan het hoofd van het kapittel in het begin van de 12de eeuw wordt gegeven door de bewerker van de bekende *Sermo de Adventu* (die onder het jaar 944 het oudste bewijs bevat van het bestaan van de kerk van St.-Donaas) eigenlijk een wijziging en eigentijdse aanpassing zou zijn van de titel *prepositus* in de oorspronkelijke *Sermo*. De veronderstelling dat ook de bouw van het kapittel zou samenvallen met die van de kerk kon helaas archeologisch niet worden geverifieerd.

Op de hypothese dat Arnulf I behalve van de kerk zelf ook de stichter én bouwer van het kapittel van St.-Donaas zou zijn, wordt een derde belangrijke hypothese door Declercq gebaseerd. Arnulf zou namelijk volgens hem ook de bouwer zijn van de min of meer vierkante burg die we in 1127 uit het verhaal van Galbert over de

3. E. Freise, *Die "Genealogia Arnulfi comitis" des Priesters Witger*, in : Frühmittelalterliche Studien, 23 (1989), pp. 203-243.

4. A. Dierkens, *Saint Anschaire, l'abbaye de Torhout et les missions carolingiennes en Scandinavie. Un dossier à réouvrir*, in : Haut Moyen Age. Culture, éducation et société. Etudes offertes à Pierre Riché, La Garenne-Colombes, 1990, pp. 301-313.

5. Declercq, *Wanneer ontstond het Sint-Donaaskapittel* (zie hoger n. 1).

moord op Karel de Goede leren kennen. Vroegere studies hebben de aanleg hiervan meestal onder graaf Boudewijn V (1035-1067) geplaatst. Declercq komt tot zijn besluit o.m. door een subtiele interpretatie van een passage in de bekende laat-11de-eeuwse *Tractatus de ecclesia Sancti Petri Aldenburgensis*, die aan graaf Arnulf de bouw toeschrijft van “urbis aedificium” (enkelvoud !) d.i. volgens Declercq's interpretatie de bouw van de hele versterking (*urbs*), doch aan graaf Boudewijn V de constructie van gebouwen binnen deze versterking (“urbis aedificia” : meervoud !) ⁶. Verder berust deze hypothese over de aanleg van de vierkante burg door Arnulf I op de veronderstelling dat de uitbreiding van de primitieve, waarschijnlijk half-cirkelvormige burcht, waarover meer hierna, noodzakelijk zou geweest zijn om de bouw mogelijk te maken van het naast de kerk gelegen complex van het kapittel, waarvan Arnulf volgens de voorgaande hypothese de stichter zou zijn. Men zou dus, als we de redenering van Declercq goed begrijpen, de vroegere primitieve burcht vergroot hebben eenvoudig om de bouw van een kapittelcomplex mogelijk te maken.

De vierde hypothese van Declercq werd door hem ook reeds in een vroegere publikatie verdedigd ⁷. Op grond van geschreven historische bronnen veronderstelt de auteur het bestaan van een versterking te Brugge vóór het midden van de 9de eeuw en wellicht reeds in het begin van de 9de eeuw, toen Karel de Grote tegen het Noormannengevaar garnizoenen (lat. *praesidia*) legerde langs de Vlaamse kust. Thans meent Declercq deze primitieve versterking bovendien te mogen identificeren met de louter langs archeologische weg ontdekte fragmenten van een gracht die door de bouw van de centraalbouwkerk van Sint-Donaas en van het kapittelcomplex werd doorsneden en dus van vóór deze bouwwerken zou dateren. We zullen dit archeologisch gegeven, dat door Hubert De Witte in het ongenummerde derde hoofdstuk wordt ontwikkeld, hierna bespreken.

De vijfde en laatste grote hypothese van Declercq is van zijn vindingrijke studie o.i. de meest aanvechtbare, maar tevens degene die het meest stof kan leveren voor verder onderzoek. Schrijver stapelt hierin een reeks argumenten op tegen de veronderstelling dat de

6. Zie ook Declercq, *ibidem*, pp. 151-157.

7. Declercq, *Brugge als toevluchtsoord* (zie hoger n. 1).

primitieve burchtkapel uit de 9de-begin 10de eeuw, voorganger van de centraalbouwkerk van Sint-Donaas uit het midden van de 10de eeuw, zich *binnen* de primitieve (wellicht half-cirkelvormige) burcht van de 9de-10de eeuw zou hebben bevonden, zodat ze later zelfs niet binnen de vierkante, misschien door Arnulf I gebouwde burcht moet worden gezocht.

Eén van de meest interessante van Declercq's argumenten leidt hem tot de verwerping van de klassieke opvatting die steeds in de Sint-Basiliuskapel in het zuidelijk deel van de Burg de primitieve burchtkerk vóór Sint-Donaas heeft gezien. Declercq toont inderdaad overtuigend aan dat Sint-Basilius uit de 12de eeuw stamt en geeft, door een interessante vergelijking met andere 12de-eeuwse burchtkapellen, ook aan waarom. Des te verrassender is dan echter schrijvers voornaamste argument om de primitieve burchtkapel noch op de plaats van de 10de-eeuwse Sint-Donaaskerk, noch op die van Sint-Basilius te situeren, waar o.i. immers wèl voldoende plaats was. Declercq meent inderdaad dat meer bepaald voor de kanunnikengemeenschap uit Torhout, die in de 9de eeuw onder Boudewijn I volgens een oude door Declercq overgenomen hypothese van Grierson⁸ de relikven van Sint-Donaas naar Brugge zou hebben gebracht, onvoldoende plaats was in het zuidelijke, hoger gelegen deel van de primitieve burcht van die tijd ! Daarom, evenals om alle door hem opgestelde tegenargumenten te ontzenuwen, ziet Declercq slechts één oplossing: de primitieve burchtkapel te identificeren met de in de 13de eeuw als grafelijke kapel vermelde Sint-Walburgakerk, gelegen buiten de vierkante burcht van Arnulf. Het grote door Spiegelrei, Sint-Annarei, Groene Rei en Kraanrei omsloten vierkante eiland (afbeelding 97, p. 23) waarbinnen Sint-Walburga lag, zou volgens Declercq een soort voorburcht zijn geweest die ten tijde van het Noormannengevaar als "vluchtburcht" zou hebben dienst gedaan en waarvan Sint-Walburga het bedehuis zou zijn geweest. Men moet toegeven dat Declercq als argument voor zijn zeer nieuwe veronderstelling een aantal interessante gegevens in verband met Sint-Walburgakerken, o.a. deze te Veurne, als grafelijke kapellen uit het begin van de 10de eeuw naar voren schuift. Doch de stelling als geheel werpt nog zeer veel onbeantwoorde vragen op, zoals de schrijver zelf grif erkent.

8. Ph. Grierson, *The translation of the relics of St.-Donatian to Bruges*, in : *Revue bénédictine* 49 (1937), pp. 170-190.

Nog andere vragen en problemen, waarop Declercq terloops wijst, wachten trouwens op nadere studie. Zij worden ook niet uitgediept, laat staan opgelost in het (ongenummerde derde) hoofdstuk, waarin Hubert De Witte de resultaten van de opgravingscampagne 1987-1989, waarover het boek hoofdzakelijk handelt en die we bij het begin van deze bespreking al hebben samengevat, uiteenzet. Eén van de problemen die ook in dit archeologisch hoofdstuk niet worden opgelost is de aard en oorsprong van de zgn. “depressie” in de noordelijke helft van de vierkante burcht. Het veen dat erin was gegroeid werd niet onderzocht en voor een nieuw onderzoek van de reeds in 1955 ontdekte boomstammen die erin werden gelegd om de centraalbouwkern van Sint-Donaas een vaste fundering te geven, was er, volgens De Witte, tijdens de opgravingen 1987-1989 zelfs geen tijd ! Zowel De Witte als Declercq, deze laatste blijkbaar op gezag van de archeologen, doen deze depressie zondermeer en op vage wijze af als “een moerassig aanhangsel bij de Reie”. In het licht van de vroegere studies van Koch en van mezelf over de mogelijke lokalisatie van een vroegmiddeleeuwse vanuit zee bereikbare aanlegplaats te Brugge⁹, bevredigt zulke benadering natuurlijk allerminst. Hopelijk is de kans voor verder onderzoek hierover niet definitief verkeken nu de bouwwerken op de Burg, die de gelegenheid boden voor de opgravingscampagne van 1987-89, afgesloten zijn, figuurlijk en letterlijk !

Ook in verband met het al of niet natuurlijke karakter van de Groene Rei werd blijkbaar geen nader archeologisch-bodemkundig onderzoek verricht. In zijn hoofdstuk over de opgravingscampagne 1987-1989 aanziet De Witte de Groene Rei als een natuurlijke arm van de Reie. Deze zou zich vòdr de Burg gesplitst hebben in twee armen, de Kraanrei en de Groene Rei. De boogvormige ophoging met bijbehorende wal en gracht binnen de Burg zou tussen beide een verbinding tot stand hebben gebracht en zo een halfcirkelvormige verdedigingslinie hebben gevormd, met als basis de Kraanrei en de Groene Rei. Alleen Declercq plaatst bij de natuurlijke oorsprong van de Groene Rei vraagtekens, doch acht het niet uitgesloten dat zij als verlengstuk van de boogvormige omwalling met gracht toch gegra-

9. A.C.F. Koch, *Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12de eeuw*, in : Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis “Société d'Emulation” te Brugge, 99 (1962), pp. 5-67 ; A. Verhulst, *Les origines et l'histoire ancienne de la ville de Bruges*, in : *Le Moyen Age* 66 (1960), pp. 37-63.

ven zou zijn. Wat hiervan ook zij, De Witte en op zijn gezag Declercq, aanzien de twee boogvormige ophogingen met paalwerk en gracht aan de noordoostzijde van de centraalbouwwerk en van het kapittel-complex niet alleen als opeenvolgende ophogingen en uitbreidingen in noordelijke richting van de pleistocene zandrug die de zuidelijke helft van de latere vierkante burcht inneemt, maar bovendien en vooral als elementen van een primitieve 9de- vroeg-10de-eeuwse versterking. Heel zeker lijkt ons deze interpretatie niet, mede omdat De Witte vanwege de voortgang der moderne bouwwerken voor het hotel slechts een fragment van deze boogvormige elementen, bovendien alleen aan de basis en zonder noemenswaardige stratigrafie, kon onderzoeken. Het is uit zijn verslag ook niet duidelijk of de zware houten palen die doorheen het veen schuin tegen de binnenzijde van de ophoging werden ingeheid beschouwd moeten worden als middel tegen grondverschuivingen in de richting van de depressie of als elementen van een verdedigingswal. Vermits de bovenste lagen van deze wal zowel door de bouw van de centraalbouwwerk als door de moderne bouwwerken werden vernietigd, zal het militair karakter van deze wal, dat eventueel had kunnen bevestigd worden door sporen van een palissade er bovenop bv., nooit meer met zekerheid kunnen vastgesteld worden. De nadelen van een noodopgraving, zoals de campagne 1987-1989 er in feite een is geweest, komen uit het verslag van Hubert De Witte des te sterker naar voren naarmate de archeologische vondsten die werden gedaan, met name de twee opeenvolgende walvormige ophogingen in boogvorm, nieuw zijn en belangrijk, maar desondanks, wegens de afsluiting der moderne bouwwerken, niet volledig, grondig en rustig, o.m. wat de stratigrafie betreft, konden worden bestudeerd.

De opgravingen van 1955 door Mertens en Devliegheer, die thans door laatstgenoemde in een (ongenummerd tweede) hoofdstuk van dit boek eindelijk en voor het eerst uitvoerig worden beschreven, zijn veel minder ontgoochelend en dus definitiever doch daardoor misschien ook minder boeiend dan de zojuist besproken campagne van 1987-1989 onder leiding van Hubert De Witte. Zij hadden tot voorwerp de pre-romaanse centraalbouwwerk van Sint-Donaas, de romaanse en gotische kerken die haar in de 12de en 13de eeuw hebben vervangen en de talrijke laatmiddeleeuwse graftomben in de gotische kerk, die ook nog eens door W.P. Dezutter in een (ongenummerd vijfde) hoofdstuk kort worden behandeld. Daarnaast brengt Devliegheer ook verslag uit over de opgravingen van 1963 op de plaats van het verdwenen zgn. kloosterpand van Sint-Donaas.

Zijn uiterst gedetailleerde verslagen worden praktisch geheel ingenomen door zeer technische beschrijvingen, waarbij weinig plaats over bleef voor historische interpretatie. Daartoe had Devliegher meer gelegenheid in een (vierde ongenummerd) hoofdstuk waarin hij vooral de centraalbouwkerk en romaanse kerk, waarvan hij het uitzicht met vroegere afbeeldingen tracht te reconstrueren, vergelijkt met andere kerken met centraal grondplan enerzijds (Aken, Ottmarsheim, Muizen, Nijmegen) en met de romaanse kerken van Doornik en Laon anderzijds.

Op een wat willekeurige plaats in het boek, na de hiervoor besproken hoofdstukken, staat een kort hoofdstuk, rijk aan zakelijke en duidelijke informatie, over de gallo-romeinse vondsten op de Burg, van de hand van Hugo Thoen. Deze werden "in situ" gevonden op de zandrug in de zuidelijke helft van de Burg. Thoen vergelijkt ze met de andere bekende gallo-romeinse vindplaatsen in het Brugse stadsgebied, die zoals op de Burg van relatief late datum zijn, nl. de tweede helft van de 2de en de eerste helft van de 3de eeuw. Anderzijds blijkt door de vondst van een munt uit 273-274 dat Brugge nog bewoond was op een ogenblik dat de kustvlakte reeds aan over zee invallende Germaanse stammen was overgelaten. Van een Romeinse versterking op de Burg te Brugge vond Thoen evenwel geen spoor.

Het belang vanuit historisch standpunt van het (ongenummerde zevende) hoofdstuk van Frans Verhaeghe en Bieke Hillewaert over het oudste aardewerk dat op de Burg gevonden werd, ligt hierin dat de archeologische gegevens over de ceramiek de op de geschreven bronnen steunende hypothese en dateringen van G. Declercq, zoals hoger uiteengezet, niet tegenspreken. Vooralsnog kunnen zij ze echter ook niet bevestigen, wegens het voorlopig ontbreken van een verfijnde chronologie. Verder heeft de uitvoerige archeologische beschrijving van de gevonden scherven, behalve voor enkele nieuwe gegevens in verband met pottenbakkerstechnieken, belang voor de kennis van de Brugse relaties met het Rijnland, het Maasgebied en Noord-Frankrijk. Deze waren waarschijnlijk van commerciële aard en zijn dus eventueel een aanduiding voor het bestaan van een handelsnederzetting te Brugge in de 9de-10de eeuw, waarover echter in dit werk nauwelijks sprake is, zoals we tot besluit zullen aanstippen.

De overige hoofdstukken van dit werk, die we niet afzonderlijk zullen bespreken, behandelen archeologische vondsten van voorwerpen uit het dagelijkse leven en dierlijke resten, verder archeologica van

uiteenlopende aard uit een waterput van ca. 1200 en uit een afvalput die van de 16de tot de 18de eeuw werd gebruikt (belangrijk voor de ceramiek en het glas uit die periode), evenals de eigenaardige gewelfpotten uit het pre-romaanse koepelgewelf die reeds door Galbert in 1127 werden vermeld.

Een (ongenummerd dertiende) hoofdstuk van een heel andere aard over de sloping van de Sint-Donaaskerk in de Franse tijd en over de huizen en gebouwen rondom het Burgplein in de 19de eeuw en hun meestal voorname bewoners, sluit dit enigszins disparate, maar veelzijdige en steeds boeiende boek af, dat nochtans geen echte bewoningsgeschiedenis van dit stadsdeel tussen de 12de en de 19de eeuw bevat.

Tot besluit moeten worden onderstreept - en betreurd - dat alle bijdragen in dit werk uitsluitend handelen over de Burgse Burg en geen aandacht besteden aan de mogelijke relaties van dit historisch belangrijke element met de ontluikende stad, waarvan de prestedelijke fase door vrijwel alle historici in de 9de-10de eeuw werd gesitueerd. Alleen Declercq schenkt heel even aandacht aan een bewoningskern buiten de Burg, namelijk de Oudeburg. Hij ziet in dit eveneens versterkte gebied, waarvan de naam Oudeburg tot een confrontatie dwingt met zijn hypothesen betreffende de eigenlijke Burg, een versterkte nederzetting die ouder zou zijn dan de Burg. De Oudeburg zou volgens hem in de Merovingische tijd het centrum kunnen zijn geweest van de *pagus Flandrensis* en met het *municipium Flandrense* dat van deze gouw de hoofdplaats vormde, misschien mogen vereenzelvigd worden. Declercq acht zelfs een Romeinse oorsprong voor de Oudeburg niet uitgesloten.

Merkwaardig is het dat ook in dit verband door Declercq de vraag niet wordt gesteld naar de lokalisatie van de eerste handelsnederzetting te Brugge. Verschillende historici hebben deze nochtans gezocht in de Oudeburg of althans in de directe omgeving ervan. In de ontwikkeling van zijn hypothese over het grote vierkante eiland gevormd door Spiegelrei, Sint-Annarei, Groene Rei en Kraanrei, waarin Declercq een soort "voorburcht" ziet, die hij o.i. op wankele gronden vergelijkt met de Oudburg te Gent, vermeldt Declercq de hypothese niet van wijlen Anton Koch, die hier, precies bij de Sint-Walburgakerk, de eerste middeleeuwse handelsnederzetting te Brugge, daterend uit de 9de-10de eeuw, heeft gezocht¹⁰. Hoewel wij deze hypothese destijds

10. Koch, *art. cit.* (hiervóór n. 9).

met veel voorbehoud hebben onthaald, omdat volgens ons de kern van de handelsnederzetting te Brugge in en bij de Oudeburg en de twee stadskerken Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Salvator lag, verdiepen Kochs beschouwingen thans met die van Declercq te worden geconfronteerd. Vooral nu deze laatste de kanunnikengemeenschap uit Torhout die de relieken van Sint-Donaas onder graaf Boudewijn I naar Brugge bracht, een onderkomen laat vinden bij Sint-Walburga, in het grote vierkante eiland. Waren de geestelijken uit Torhout immers niet vóórdien verantwoordelijk geweest voor de opleiding van zendelingen voor Skandinavië¹¹ en zou men de Skandinavische elementen die ongetwijfeld in de 9de-10de eeuw te Brugge voorhanden waren¹² niet moeten zoeken, in de lijn van Kochs hypothese inzake de vroegmiddeleeuwse haven van Brugge, binnen het grote eiland waarvan de Burg een onderdeel was ? De vroegmiddeleeuwse haven van Brugge, die in verbinding stond met de zee, moet immers bijna zeker in deze buurt worden gezocht, eerder dan bij de naar het landverkeer gerichte Oudeburg. Trouwens twee kernen voor de handelsnederzetting Brugge in de 9de-10de eeuw sluiten mekaar geenszins uit ! Het geval van Gent, met een kern aan de Schelde bij de Sint-Janskerk en een kern aan de Leie tegenover de grafelijke burcht¹³, heeft dit aangetoond. In deze richting gaan dan ook o.i. de aanwijzingen voor verder gecombineerd archeologisch, bodemkundig en historisch onderzoek te Brugge. Misschien is dit, met de eigenlijke stad Brugge als onderwerp, iets voor een volgend deel van de mooie reeks Archeo-Brugge, waarvan het hier besprokene het tweede deel was.

11. Dierkens, *art. cit.* (hiervóór n. 4).

12. Verhulst, *art. cit.* (hiervóór n. 9) en A.C.F. Koch, *Vikingen in Vlaanderen ? Een 10de-eeuwse lijst van persoonsnamen uit Snellegem (Brugge)* in : Feestbundel M. Gysseling, Naamkunde, 16 (1984), pp. 183-200.

13. A. Verhulst - G. Declercq, *Het vroegmiddeleeuwse Gent tussen twee abdijen en het Gravensteen*, in : J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, pp. 37-59.

DOKUMENTEN BETREFFENDE DE BRUGSE SCHILDER AMBROSIUS BENSON

A. SCHOUTEET (†)^o

De bekende Brugse schilder Ambrosius Benson was afkomstig uit Lombardije in Italië. Tussen september 1518 en september 1519 verwierf hij het poorterschap van Brugge en ongeveer terzelfdertijd werd hij er lid van het ambacht van de beeldenmakers en zadelmakers als meester-schilder. In deze stad is hij in januari 1550 overleden.

Omtrent deze schilder werd nauwgezet en doorgedreven archiefonderzoek verricht en werden ook uitgebreide navorsingen in verband met nagelaten schilderijen gedaan. Hoofdzakelijk drie auteurs hebben zich daarbij op bijzondere wijze verdienstelijk gemaakt. Vooreerst de Engelse kunsthistoricus W.H.J. Weale, die zijn opzoekingen heeft gepubliceerd in het artikel *Les peintres de la famille Benson à Bruges, 1519-1585*¹. Vervolgens de Brugse stadsarchivaris R.A. Parmentier, die niet minder dan zevenendertig nieuwe documenten aan het licht bracht in zijn *Bescheiden omtrent Brugsche schilders van de 16de eeuw. I. Ambrosius Benson*². En tenslotte de kunstcriticus G. Marlier, die op grond van de twee voornoemde bijdragen en eigen navorsingen vooral over bewaard gebleven werk een voortreffelijke studie leverde, getiteld *Ambrosius Benson et la peinture à Bruges au temps de Charles-Quint*³.

Dat aldus de kans om nog nieuwe bijzonderheden omtrent Ambrosius Benson op te diepen erg klein geworden is, valt licht te begrijpen. Niettemin zijn we in de gelegenheid er op te wijzen, dat Ambrosius niet op 12 januari 1550 is overleden, zoals door vorige auteurs werd beweerd, maar wel in de week van 12 tot 19 januari 1550. Ook de

^o Wijlen ere-stadsarchivaris van Brugge.

1. *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, LVIII (1908), p. 151-155.

2. *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge*, LXXX (1937), p. 87-129.

3. Damme, Editions du Musée van Maerlant, 1957.

sterfdatum van Ambrosius Benson's eerste vrouw, Anna Ghyselin, kan nader bepaald worden : zij overleed in de week van 8 tot 15 juli 1548 en werd, evenals haar man, in de Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk begraven⁴.

Daarenboven mag gewezen worden op het feit, dat Ambrosius Benson gedurende de Brugse jaarmarkten van 1525 tot 1530 standplaatsen of stallen in het stadspand heeft gehuurd om er zijn schilderstukken te koop te stellen⁵.

Tenslotte volgen hierna nog enkele nieuwe dokumenten betreffende Ambrosius Benson, die weliswaar weinig belangrijke nieuwe bijzonderheden aanbrenghen, doch als aanvulling en vervollediging van de hoger genoemde uitgaven verdienen gepubliceerd te worden.

4. Over de sterfdatum van Ambrosius Benson en van Anna Ghyselin zie : Brugge, Rijksarchief, fonds van de Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk, *rekeningen van de kerk-fabriek over 1530-1569*, fol. 448, 450, 455v. en fol. 90. Deze rekeningen, vroeger bewaard in de O.-L.-Vrouwekerk, die thans op het Rijksarchief te Brugge thuis horen, zijn sedert enkele jaren zoek geraakt.

5. Zie : Brugge, Stadsarchief, Oud Archief, reeks 216 : *Stadsrekeningen*, dienstjaren 1525/26, fol. 40v.; 1526/27, fol. 41v.; 1527/28, fol. 40; 1528/29, fol. 40v.; 1529/30, fol. 39v.

BIJLAGEN

1.

1529 januari 19. - *Ten overstaan van schepenen van Brugge machtigt Lodewijk de la Faux de hier genoemde personen, waaronder Ambrosius Benson, om hem in alle zaken te vertegenwoordigen.*

Loys de la Faufox constitueert zyne procureurs ende boden special Pieronelle Thiery, zyn wyf, Jan Rodepersse, Joos Schoutharing, Jacop Moyaert, Cornelis Coolman, Clais Schoutheeten, Jan Ommejaghère, Jan Thiery, Robert Bossot, Ambruesius Benson, Pieter Boghaert, Adriaen Coopman, Stevin Faron, Martin Goethals, Adriaen Bernaerts, Jan van Hecke, de voerare, Willem Gaultier, Jan van Caillen, Jennin de le Mon, Jaques du Bois, Jan Meyne, Willem vander Schuere, Jacop de Clerck, Willem van Riebecke, Joseph Plocqu, Jacop Ghys, meester Ynghel Bave, Jan Wils, Henry du Bien, Francois de Her, Ghysbrecht Patoulet, Pietre Sys, Danneel Maeis, Francois de Vriendt, Jacques le Frutier, Pietre de Zanghere, Anthuenis Lommelín, Machiel vanden Vivere, meester Hubrecht Scoefene ende elcken van hemlieden zonderlinghe, toogher deser mettren etc., voorts 't heesschene, t'innene, ontfanghene ende recouvrerene alle de schulden ende sommen van penninghen, die men jeghenwoordich schuldich ende t'achtere es of naermaels wesen zal van renten, van cheinse, van pachte van lande, van huushuere, van coopmanscepe, van gheleenden ghelde ende anderssins, hoe ende in wat manieren oft by zo wat persoonen hetzy oft wesen mach, de penninghen danof commende t'ontfanghene ende quytancie te ghevene ad lites, met macht van substituciën, ende generalick ende specialick, belovende t'houdene goedt, vast ende van weerden etc.

Ghepasseert ter presentie van J. Boot ende J. Gomare, scepenen, den XXIXen in lauwe XV^c ende XXVIII.

- Brugge, Stadsarchief, reeks 199 : *Procuraties*, 1528-1529.

2.

1530 juli 14. - *De voogden over de minderjarige kinderen van Robert Botsau en Katelijne Ghyselin, doen bij de weeskamer van Brugge aangifte van het moederlijk versterf van hun pupil. Dit versterf bedraagt 26 pond groot en berust onder Jan Feron en zijn vrouw, de voornoemde Katelijne Ghyselin, met borgstelling van Ambrosius Benson, de schilder, en van Alaard du Pont, de grauwwerker.*

- Brugge, Stadsarchief, reeks 208 : *Wezengoederen*, Sint-Niklaaszestendeel, 1514-1567, fol. 235.

3.

1531 mei 17. - *De voogden over Hanneken, zoon van Willem van Schorisse¹ en Elizabeth vanden Berghe, doen bij de weeskamer van Brugge aangifte van het moederlijk versterf van hun pupil.*

Hierbij wordt onder meer aangifte gedaan van een bedrag van 100 pond groot, berustende onder de voornoemde Willem van Schorisse, met borgstelling van Jan Partuer, de makelaar, en van Ambrosius Benson, de schilder.

- Brugge, Stadsarchief, reeks 208 : *Wezengoederen, Sint-Donaaszestendeel*, 1519-1533, fol. 182v.

4.

1537 november 15. - *Ambrosius Benson wordt door schepenen van Brugge veroordeeld tot betaling van 2 pond 12 schelling groot aan Katelijne, weduwe van Nikolaas de Fontenys, wegens aankoop van een vette os.*

Ten poortersche dynghedaghe ghehouden ter vierscare van Brugghe den XVden dach van novembre in 't jaer XV^CXXXVII, zo was Ambrosius Benson, den schildere, verweerere, volghende der kennesse ghedaen by Claeys Scoutheete zynen procureur, ter manynghe van den heere ende by vonnessen van scepenen ghecondemneert in live ende in goede, jehghens ende ten verzoucke van Pieter de Mil, als procureur ende machtich van joncvrauwe Katelyne, de weduwe van Claeys de Fontenys, heesscheghe, in de somme van II lb. XII s. grooten, spruutende ter cause van den coop van eenen vetten osse, die te betalene tusschen dit ende den eersten dach van lauwe eerstcommende, ende dit op goeden ende souffisante zekere, die de verwerere ghehouden wordt promptelicke danof te doene, indien hy den voors. dach van payemente ghebruken wille. Ende bovendien was dezelve verweerere ghecondemneert der heesscheghe te betalen de wettelicke costen by haer ghedoocht in dit vervolgh, ter taxatie van scepenen.

Actum als boven².

- Brugge, Stadsarchief, reeks, 157 : *Civiele sententiën Vierschaar*, 1528-1533, fol. 336.

1. Willem van Schorisse was een goudslager, bij wie verscheidene Brugse schilders bladgoud aankochten. Zie over hem : R.A. PARMENTIER, in *Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis*, IX, (1939), p. 354, noot 25.

2. Ook de schilder Lancelot Blondeel werd voor de vierschaar van Brugge gedaagd wegens niet betaling voor de aankoop van een vette os. Zie : L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Bruges, port de mer*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, XLIV (1894), p. 435; W.H.J. WEALE, *Lancelot Blondeel*, in hetzelfde tijdschrift, LVIII (1908), p. 278.

5.

1542 juli 25. - *Huwelijkscontract tussen Jan Finchon, zoon van Filips en Jozine Botsau, dochter van Robert : hierbij treedt Ambrosius Benson op in de hoedanigheid van voogd over de aanstaande bruid.*

- Brugge, Stadsarchief, reeks 198 : *Klerken van de Vierschaar*, nr. 831 : protocol van de klerk Pieter de Smet, 1529-1552, fol. 296.

6.

1548 oktober 15. - *Pieter vande Velde en Francisque de Verone worden aangesteld als voogden over Jan, de minderjarige zoon van Ambrosius Benson en Anna Ghyselin.*

Pieter vande Velde, brauwere, ende Francisque de Verone, baerdemakere, juraverunt tutores van Jennin, Ambrosius Bensons zuene by joncvrouwe Anna Ghyselin, uxor. Actum den XVten in octobre XV^CXLVIII, present : Spaers, raedt, Themseke ende Anchement, scepenen³.

- Brugge, Stadsarchief, reeks 205 : *Wezerij voogdijschappen*, 1545-1558, fol. 240, nr. 3.

7.

1549 januari 26. - *Francisque de Verone en Pieter vande Velde, als voogden over Jan, de minderjarige zoon van Ambrosius Benson en Anna Ghyselin, doen bij de weeskamer van Brugge aangifte van het moederlijk versterf van hun pupil.*

Den XXVIen dach van lauwe XV^CXLVIII Francisque de Verone ende Pieter vande Velde, als voochden van Hanskin, Ambrosius de Bensons onbejaerde zuen die hy hadde by joncvrouwe Anna Ghyselin, zynen eersten wive, brochten ten papiere van weesen, volghende huerlieder eedt, de grootte van den goede denzelve kinde toecommen ende ghebuerdt by den overlyden van de voors. joncvrouwe Anna, zynder moedere, ende es 't naervolghende.

3. Van deze aantekening wordt melding gemaakt door R.A. PARMENTIER, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, LXXX, (1937), p. 90, noot 7.

Alvooren 't rechte vierendeel van eenen huuse met datter toebehoort, voorhoofdende up de Buerse⁴, an den zuudtoostzyde van diere, ghenaeft *De Grootte Veronicke* jaerlycx belast met achtien miten grondtrenten ende met twee ponden grooten tsjaers losrente den penninc achiene, naer 't verclaers van de brieven daerof wesende, als 't blyct by den verdeele in daten van den anderen daghe van lauwe XV^cXLVIII, onder scepenen zeghelen : Victor Teerlinc ende Pieter Dominicle, clerck : Gheerolfs.

Ende voort noch in penninghen commende van de catheylicke ende roerende goedinghen de somme van twee ende dertich scellinghen grooten Vlaemsche munt, welke XXXII s. gr. waren ten overbringhen van desen onder ende in den handen van den voors. Ambrosius, als vadere, metter houdenesse van denzelven kinde, weddinghe stedekiesinghe up sCaermersbrugghe en sCaermerszestendeel, omme aldaer pandinghe te ghenietene. Ende in meerdere versekerthede zo ypothequiede ende verbandt daerinne de voors. Ambrosius de rechte drie deelen van vier deelen van den huuse vooren verhaelt, als 't blyct by der weddinghe ende ypotheque daerof wesende in daten van den anderen dach van lauwe duust vyfhondert achtenveertich, onder scepenen zeghlen Victor Teerlinc ende Pieter Dominicle, clerck : Gheerolfs⁵.

- Brugge, Stadsarchief, reeks 208 : *Wezengoederen*, Carmerszestendeel, 1523-1565, fol. 189.

8.

1557 juli 29. - *In het proces tussen Antoon Michiels en Sancho de Santander, als voogden over Anna, de minderjarige dochter van wijlen Ambrosius Benson, en Jozine Michiels, eisers, tegen de stokhouder Simon Spruut verweerder, beslissen schepenen van Brugge de eis niet ontvankelijk. Eisers vorderden wettelijk beslag met executie op de opbrengst van de door verweerder verkochte en nog niet verkochte roerende goederen van Pieter Ysens en zijn vrouw, Jozine Michiels, weduwe van Ambrosius Benson.*

- Brugge, Stadsarchief, reeks 157 : *Civiele sententiën Vierschaar*, 1554-1558, fol. 296-297.

4. Vroegere benaming van het plein aan de huidige Schouwburg, Vlamingstraat. - Ook in een akte dd. 1549 oktober 23 wordt Ambrosius Benson als eigenaar van het huis De Grote Veronike genoemd : "den huuse, gheheeten De Grootte Veronicke, pertinet Ambrosius Benson". Zie SAB, reeks 198 : *Klerken van de Vierschaar*, nr. 705: protocol van klerk Jozef Plocquoy, 1549-1550, fol. 49.

Uit een akte dd. 1566 september 7 blijkt dat dit huis toen eigendom geworden was van Jan Bardoul : "den huuse, gheheeten De Grootte Veronicke, wylen toebehoorende Ambrosius Benson, den schildere, ende nu Jan Bardoul". Zie : SAB., reeks 198 : *Klerken van de Vierschaar*, nr. 923 : protocol van klerk Jan Telleboom, 1566-1569.

5. Van deze akte heeft ook W.H.J. WEALE, a.w., p. 150, noot 4, melding gemaakt.

9.

1561 november 15. - *Het college van schepenen van Brugge machtigt Jozine Michiels, echtgenote van Pieter Ysens⁶, die haar sedert een vijftal jaren verlaten heeft, om het proces verder te voeren tegen Sancho de Santander betreffende twee geschilderde taferelen.*

Up de requeste ghepresenteert den college van scepenen der stede van Brugghe by Jozyne Michiels, de huusvrauwe van Pieter Ysens, daerby vertooghende hoe denzelven huere man huer vertrocken ende ghescheeden zynde gheleden ontrent vyf jaeren ende zonder van den voorn. huere man eenighe zekere nieuwmaren binnen middelentyde ghehoort t'hebbene, ghepresenteert hadde voor mynen heeren den consulz van der natie van Spaingnen zeker proces jeghens Sancho de Santander, verweere, ter causen van twee gheschilderde tafereelen, versoucken midsdien by den voorn. college gheauthoriseert te zyne omme tzelve proces t'achtervolghene totten hende.

Tzelve college, naer hierup ghehoort t'hebbene Anthuenis Michiels ende Gillis Meese, huere naeste vrienden, die hemlieden van dies voors. es heeft der voorn. Josyne gheconsenteert haer verzouck.

Actum den XVten novembre 61.

- Brugge, Stadsarchief, reeks 173 : *Overleg*, 1561-1562, nr. 160.

6. Over Pieter Ysens, zie : R.A. PARMENTIER, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, LXXX, (1937), p. 121, noot 37.

OUDE GEVELANKERS TE NIEUWPOORT IN DE 17DE EN 18DE EEUW.

L. DEVLIEGHER^o

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, op 8 augustus 1915, stelde P. Poulet, Minister van Wetenschappen en Kunsten, een "mission permanente" in voor de redding van het kunstpatrimonium in niet-bezet België¹. Aan het hoofd van deze zending werd de Brusselse architect Eugène Dhuicque (1877-1955), lid van het Brabants provinciaal comité van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, benoemd². De opdracht van de "mission Dhuicque" behelsde zowel het in veiligheid brengen van kunstvoorwerpen, archivalia en bibliotheken als het opmeten en fotograferen van gebouwen en meubilair. Samen met zijn medewerkers, de architecten Henry Lacoste, Servais Mayné en zijn broer Marcel Dhuicque en militair personeel, werd met veel energie begonnen aan de onoverzichtelijke opdracht, die de reddingsploeg elke dag voor nieuwe problemen stelde. In 1917 stelde E. Dhuicque een verslag op over het gepresteerde werk³. Nadat men met het werk in Lo en Veurne begonnen was, werd in september 1915 het arbeidsveld in twee sectoren verdeeld, met als centra Veurne en Poperinge. Vanaf december 1915 was men aan het werk in Ieper. In 1916 werkte men o.m. in Nieuwpoort. In het vermelde verslag van Dhuicque wordt dit als volgt vermeld: "Les ruines de Nieuport sont attentivement fouillées; une grande quantité de belles ancras en fer forgé sont enlevées des façades ainsi qu'un bas relief funéraire" (blz. 48).

^o Dr. in de kunstgeschiedenis, werkleider bij de Dienst voor Cultuur van de Provincie West-Vlaanderen; Ten Hove 17,8200 Brugge.

1. Over de "mission Dhuicque": L. DEVLIEGHER, *Het kunstpatrimonium in het frontgebied*, in *Stille getuigen 1914-1918* (catalogus), Brugge, 1964, blz. 55-73, 148-164; L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *Front 14/18*, Tielt-Den Haag, 1968 (inzonderheid blz 43-50); H. STYNEN, G. CHARLIER en A. BEULLENS, *Het verwoeste gewest 15/18*, Brugge, 1985.

2. E. Dhuicque had reeds een eerste ministeriële opdracht gekregen op 20 mei 1915 (hernieuwd op 29 juni 1915).

3. L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *Front 14/18*, blz. 46-49.

Het afnemen van de gevelankers gebeurde gedurende de maand september 1916, zoals te lezen staat op de twee bladen met tekeningen van 14 jaartalankers⁴. Hierna volgt de lijst van de weggenomen ankers.

1603 : Schipstraat 13	1642 : Schipstraat 61
1614 : Langestraat 31	1681 : Marktstraat 53
1623 : Langestraat 95	1698 : Langestraat 30
1625 : Recollettenstraat 16	1702 : Kokstraat
1629 : Langestraat 95	1703 : Ieperstraat 22
1629 : Schipstraat 11	1776 : Kaaistraat 2
1629 : Schipstraat 48	1786 : Kaaistraat 4

Deze smeedijzeren ankers aan de huisgevels verankerden de balklagen van het gebouw aan de buitenmuren ervan. Aan de gevel is van het ankersysteem enkel de verticale schieter of sleutel zichtbaar. Deze is geplaatst in het oog van het lange ankerveer dat doorheen de gevel gaat en genageld is op de zij- of bovenkant van de moerbalk. De schieter wordt in het oog vastgezet met een wig en heeft boven het oog een klein uitsteeksel waardoor de schieter niet naar beneden kan zakken. De schieter kan ook op een andere manier bevestigd worden. Hij bezit dan een opening waar het ankerveer doorheen steekt en er met een ijzeren pen vastgezet is of aan de voorkant een uitgesmede kop heeft. Op talrijke gevels zijn de ankers uitgesmeed tot jaarcijfers die het jaartal vormen waarin het huis opgetrokken werd. Ook te Nieuwpoort behoren de hier vermelde ankers tot het type jaartalankers. Verscheidene zijn daarenboven voorzien van sierlijke krullen, zoals ze o.m. ook uit Ieper⁵ en Diksmuide⁶ bekend zijn.

4. Op de bladen met tekeningen staat : "Ces ancras ont été enlevées en septembre 1916 par les soins du bataillon du génie de la 4 D.A. et confiées à la mission par le lieutenant-général Michel". De bladen zijn in het klein afgedrukt in H. STYNEN, e.a., *Het verwoeste gewest*, blz. 141.

5. L. DEVLIEGHER, *Gevelankers van Ieperse huizen*, in *Wevend aan het verleden. Liber amicorum O. Mus*, Veurne, 1992, blz. 91-104.

6. Tot vóór de Eerste Wereldoorlog waren verscheidene 17de-eeuwse gevels met versierde jaartalankers bewaard. De bekendste waren "De Vischmijn", Vismarkt 4 (1621) en "Den Papegaei", Grote Dijk 1 (1631).

De gevelankers werden, zoals vermeld, van de Nieuwpoortse gevels afgenomen in september 1916. Waarheen ze in veiligheid gebracht werden en wat er verder mee gebeurde, bleef onbekend. We weten niet of men in Nieuwpoort ooit geprobeerd heeft meer te weten te komen over de verdere lotgevallen van die ankers. Wat er ook van zij, in het stedelijk museum aldaar zijn geen oude gevelankers bewaard.

In 1969 hebben we ten behoeve van de provinciale inventarisatie van het kunstpatrimonium de oude gevelankers in het museum te Ieper laten fotograferen⁷. Ten behoeve van een artikel in "Wevend aan het verleden. Liber amicorum O. Mus" hebben we deze foto's vergeleken met drie reeksen tekeningen van oude Ieperse gevelankers, nl. deze van J. Coppieters (1866)⁸, A.-F. Donny (Brugge, Stadsarchief, hs. 45; ongeveer dezelfde tijd) en M. Dhuicque (Eerste Wereldoorlog). Voornamelijk met behulp van deze laatste tekeningen konden we de herkomst van talrijke ankers terugvinden.

Toch bleven nog talrijke ankers niet geïdentificeerd. Voor de vele op elkaar gelijkende sierankers was dit niet zo verwonderlijk, maar voor de cijferankers leek ons dit toch eigenaardig. Zonder veel hoop bekeken we vooroorlogse foto's van Diksmuide en Nieuwpoort. Van die laatste stad raadpleegden we ook de 14 tekeningen met jaartalankers van de "mission Dhuicque", die we indertijd gekregen hadden van E. Dufour, secretaris van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Tot onze verrassing stelden we toen vast dat talrijke foto's van "Ieperse" cijferankers overeenstemden met de Nieuwpoortse tekeningen. In totaal vonden we 33 afzonderlijke Nieuwpoortse ankers terug, waaronder zelfs de volledige data 1625, 1629 (2x) en 1698.

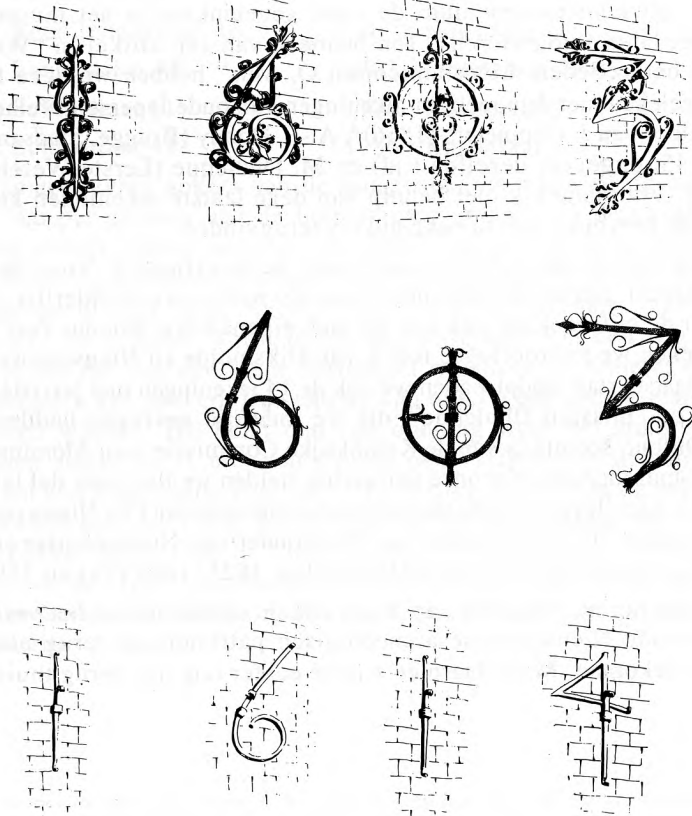
Zo zijn nu, na een driekwart eeuw enkele restanten van het verloren gewaande Nieuwpoortse archeologisch patrimonium terug aan het licht gekomen. Maar daarmee zijn ze echter nog niet terug thuis !

7. De foto's werden gemaakt door Arnoud Debonnet, tekenaar bij de Provinciale Dienst voor Cultuur.

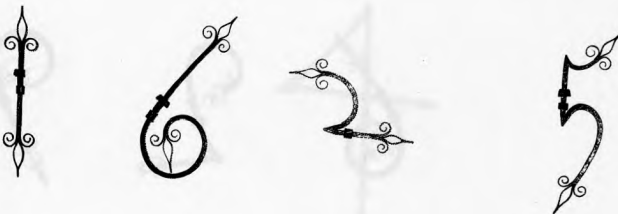
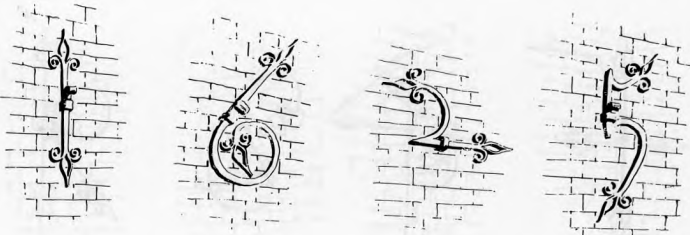
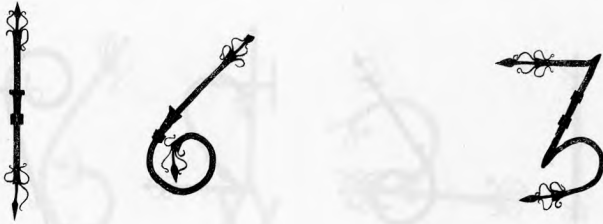
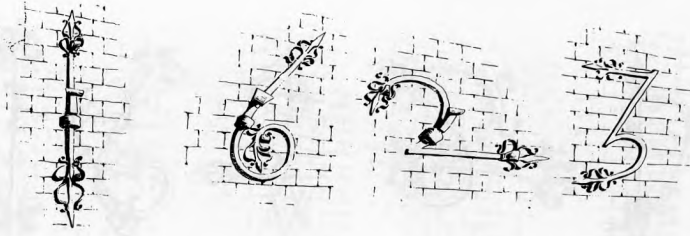
8. J. Coppieters, Anciennes clefs d'ancre de la ville d'Ypres, in *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie*, 5 (1866), blz. 362-366 (met tekeningen van G. de Mazière).

AFBEELDINGEN

Op de afbeeldingen is van elk ankerjaartal bovenaan de tekening gegeven die de "Mission Dhuicque" in 1916 maakte, en onderaan de overeenstemmende foto's van de ankers die in de leperse musea bewaard zijn.

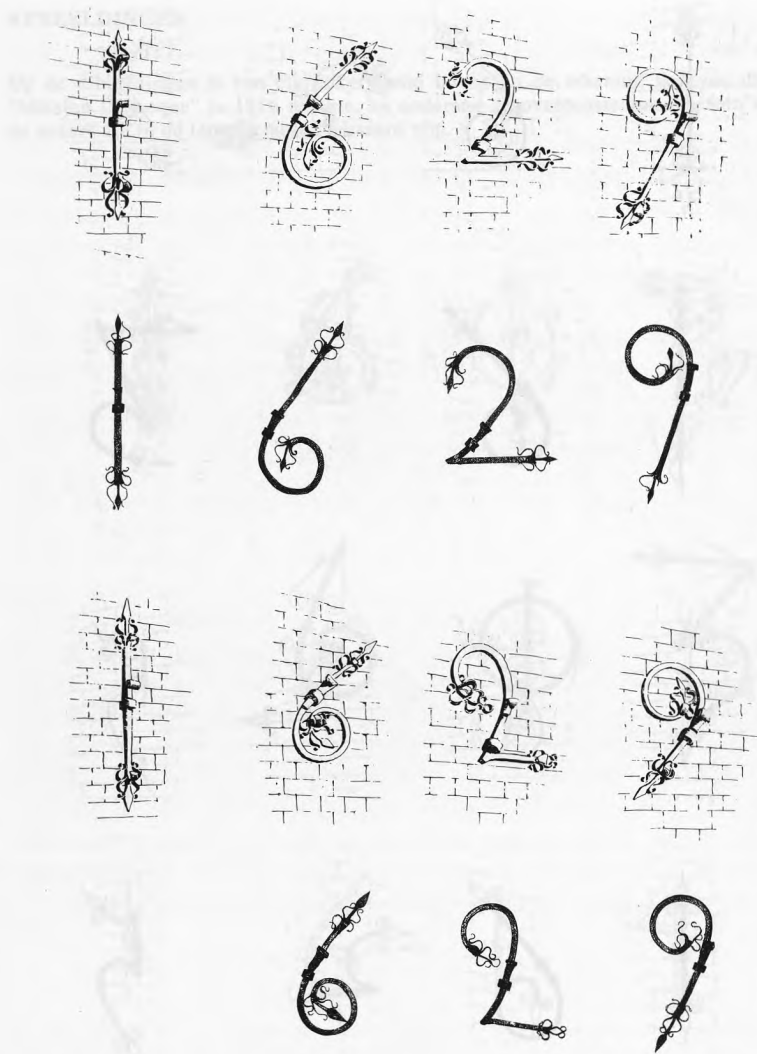

Schipstraat 13 (1603)
Langestraat 31 (1614)

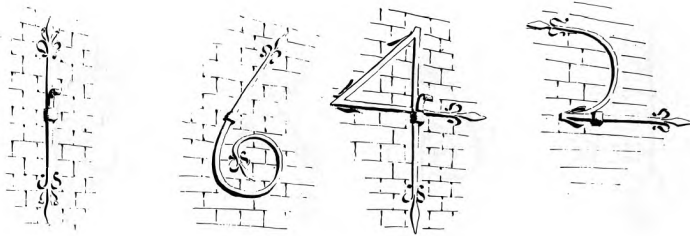
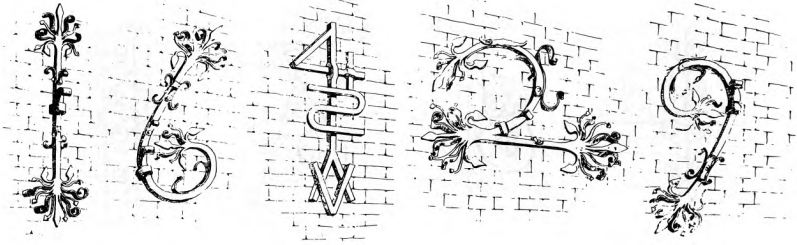

Langestraat 95 (1623)
Recollettenstraat 16 (1625)

Oude gevelankers te Nieuwpoort

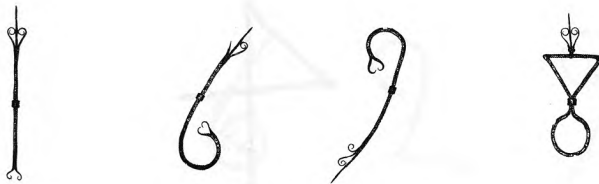
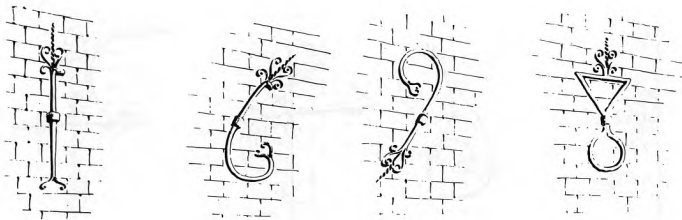
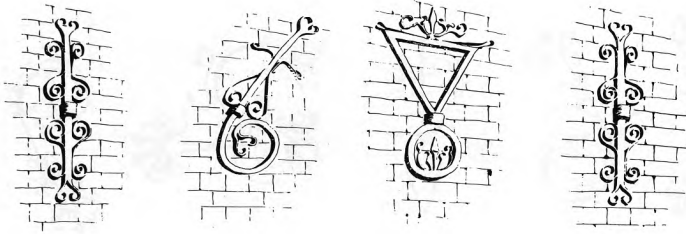
Langestraat 95 (1629)
Schipstraat 11 (1629)

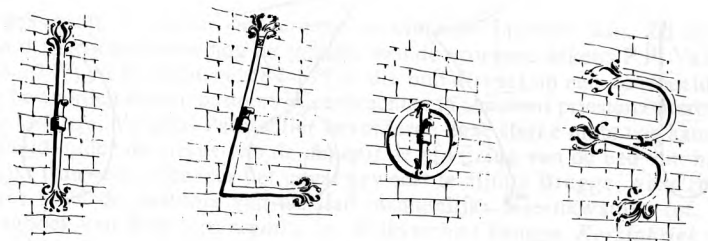
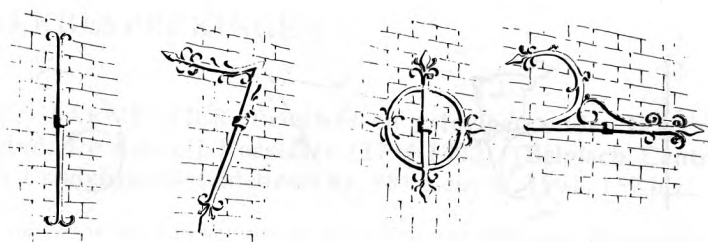
Schipstraat 48 (1629)

Schipstraat 61 (1642)

Oude gevelankers te Nieuwpoort

Marktstraat 53 (1681)
Langestraat 30 (1698)

Kokstraat (1702)
Ieperstraat 22 (1703)

Oude gevelankers te Nieuwpoort

Kaaistraat 2 (1776)

Kaaistraat 4 (1786)

BOEKBESPREKINGEN

KOEN PARMENTIER, Priesters en gelovigen onder het Frans bewind. De dekenij Roeselare (1794-1802). (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis nr. 98). Leuven, 1991, 157 blz., ill.

Ook na de viering van het tweede eeuwfeest van de Franse Revolutie blijft deze bewogen tijd een dankbaar onderwerp voor historici, al was het maar omdat deze Revolutie ook ons land aandeed, zij het met enige vertraging, en er dus binnenkort nog meer tweehonderdste verjaardagen kunnen herdacht worden.

Dat de geestelijkheid in de toenmalige dekenij Roeselare een opvallend weigerachtige houding aannam tegenover de aan de clerus opgelegde eed van haat, werd al aangetoond door wijlen prof. L. Preneel (cf. *De Brugse clerus in de revolutietijd (1794-1802)* in: M. Cloet, (ed.) m.m.v. B. Janssens de Bisthoven en R. Boudens, *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters en gelovigen*, Brugge, 1984, p. 290-291). De thans verschenen studie van Koen Parmentier, een herwerking van zijn licentiaatsverhandeling, situeert de unanieme weigering van genoemde eed in de dekenij Roeselare binnen het meer algemene verzet van de gelovigen in die dekenij tegen de revolutionaire kerkpolitiek.

Tegelijk geeft de auteur ook enkele verklarende factoren aan. Zo droeg alvast de parochieclerus nog de stempel van de vroegere dekens P.F. Valcke (1748-1787) en B. Moens (1787-1793), die hun district op een voorbeeldige wijze bestuurden en hun pastoors bijeenbrachten in een soort priesterconferentie *avant la lettre*. Volgens Parmentier bevorderde deze sterke mate van samenhangigheid onder de clerus van de dekenij de afwijzing van de eed van haat. Dit lijkt trouwens evenzeer het geval geweest te zijn te Brugge, waar zeker ook tot 1795 de pastoors van de stad maandelijks bijeenkwamen (cf. het verslagboek van deze *congregatio*, in: Rijksarchief Brugge, *Kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge. Oud archief*, nr. 1983) en waar eveneens de hele parochieclerus weigerde de eed van haat af te leggen.

De auteur steunt vooral op de *Acta vicariatus* vanaf eind 1794 (toen de Brugse bisschopszetel vacant werd) en op het archief van de hoofdbesturen van het Leiedepartement (bewaard in het Brugse Rijksarchief), en verder ook op de gemeente- en parochiearchieven. De *Acta vicariatus* en de zogenoemde geheime correspondentie van de vicarissen-generaal (in de jaren 1800-1801 het belangrijkste communicatiemiddel tussen de top van het bisdom) geven uiteraard het kerkelijk standpunt weer en gaan vooral over de clerus, terwijl de periodieke verslagen over de toestand van de kantons - weliswaar sterk gekleurde - details verschaffen over de wijze waarop de gewone gelovigen hun geloof bleven vieren (o.a. in sobere gebedsbijeenkomsten, later meer en meer vervangen door "droge" of "blinde" missen).

Parmentier behandelt ook de lering en het onderwijs, en vermeldt tevens de rol van enkele parochiegeestelijken uit de dekenij Roeselare in de opleiding van nieuwe priesters na de sluiting van het Brugse seminarie. Anders dan

de seminaristen die later het Klein Seminarie zouden bevolken, kregen de jonge mannen die tijdens die jaren in het Roeselaarse tot priester werden gevormd juist een theologische opleiding. Deze duurde echter meestal slechts drie i.p.v. de gebruikelijke vier jaren.

De opzoekingen van Parmentier resulteerden in een zeer gedetailleerde en sober geïllustreerde monografie. Het werk besluit met twee tabellen, resp. van de pastoors en de onderpatoors van de dekenij Roeselare tijdens de bewuste periode, en met een index van de eigennamen. De tweede tabel betekent een gelukkige aanvulling op de eigenlijke verhandeling, waar alleen van de pastoors een overzichtelijke bijlage opgemaakt was. Omdat er immers geen systematisch bestand van de clerus van het "oude" bisdom Brugge bestaat, is het soms moeilijk om bepaalde priesters te identificeren. Kan de "zekere Henkel" (p. 131), die wellicht vanaf 1800 - tegen de zin van het Brugse vicariaat - korte tijd een pensioonaat openhield in het gewezen augustijnenklooster in Roeselare, trouwens niet de geestelijke F.H. Henckel, van 1793 tot 1797 rector van de kapittelschool van Sint-Donaas in Brugge, geweest zijn (cf. Archief van het Bisschoppelijk Seminarie te Brugge, S 80, deel I, p. 466) ?

Spijtig genoeg heeft Parmentier niet op dezelfde wijze geprobeerd de republikeinse ambtenaren te identificeren. Zo blijft deze administratie een onpersoonlijke bureaucratie, terwijl het voor de interpretatie van de vaak anticlericale uitlatingen in de kantonnale rapporten toch interessant zou zijn iets meer af te weten van de mens die achter deze stukken steekt. De identificatie van de burgerlijke bestuurders levert echter nog meer moeilijkheden op dan bij de clerus. Overigens heeft Parmentier in het archief van het Leiedepartement blijkbaar niet de lijsten gezien van de priesters die in Brugge werden opgesloten (cf. nrs. 1190 en 1192 van genoemd fonds) en waaronder er ook enkele uit de dekenij Roeselare kwamen. Van het werk van D. Sutherland (p. 31) bestaat er een Nederlandse vertaling (*Revolutie en contrarevolutie. Frankrijk 1789-1815*, Amsterdam, 1989). Deze enkele onvolkomenheden nemen niet weg dat Parmentier met zijn studie een erg interessante bijdrage heeft geleverd tot de kennis van de "Beloken Tijd", en dat we de publikatie van zijn verhandeling door het Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis slechts kunnen toejuichen.

K. PRIEM

CHRISTINE VAN DE STEENE, Satan en zijn trawanten volgens de achttiende-eeuwse predikatie. Historische Monografieën IV, Aartrijke, 1991.

De grote waarde die de contrareformatische bisschoppen hechten aan de prediking leidde tot tal van reeksen gedrukte sermoenen die als hulpmiddel dienden voor minder geïnspireerde predikanten. Recent groeide er bij historici aandacht voor die preekboeken als bron voor de mentaliteitsgeschiedenis (cf. o.a. H. STORME en N. BOSTYN, *Repertorium en inleidende studie van*

uitgegeven predikatieboeken uit de 17de en de 18de eeuw (bisdommen Antwerpen, Brugge, Gent, Ieper en Mechelen), 4 delen, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1982).

Ook historica Christine Van de Steene verdiepte zich in deze lectuur, en ging erin op zoek naar de figuur van Satan, die op de kansel graag geciteerd werd, zij het slechts als "dankbaar nevenonderwerp" (p. 146) om andere ideeën kracht bij te zetten. De auteur las er negen gereputeerde predikanten op na, nl. de augustijn M. AGOLLA, de kanunniken R. BACKX, J. VERSLYPE en P. MASSEMIN, de pastoors J. CHEVASSU, P.F. VALCKE en I.A. DE VLOO, de dominicaan L. MEYERE en de reguliere kanunnik P. FLORISOONE, en verder schoolboeken (o.a. van pastoor VAN LOOKEREN) en catechismuscommentaren van P. VERHEYEN en J.G. HULEU. De helft van deze geestelijken waren Westvlamingen. Samen met hun geschriften worden zij kort voorgesteld, mede op basis van het geciteerde *Repertorium* van preekboeken; over L. (de) Meyere kan men verder biografische gegevens vinden in: [J.M.] ARTS, *De Predikheeren te Gent 1228-1854*, Gent, 1913, p. 603-605, en A.L. BOGAERTS, *Bouwstoffen voor de Geschiedenis van de Dominikanen in de Nederlanden*, deel V, Brussel, 1966, nrs. 445, 491 en 562.

Van de Steene wijst ook op de beperkingen van het preekboekengenre. Soms bevatten deze bundels alleen maar speciaal voor publikatie opge maakte modelteksten, maar zeker vier van de genoemde predikanten hebben hun preken zelf ook werkelijk uitgesproken (p. 24, n. 49). Verder dient uiteraard nog de vraag gesteld of de gelovigen wel met de nodige aandacht luisterden naar het sermoen, temeer daar zij daarbij werden afgeleid door de duivel zelf (p. 26, n. 60) !

Zo zijn we dus aanbeland bij het onderwerp van dit boek : Satan - ofte de duivel, alias Lucifer - en zijn trawanten. Tot de laatsten rekenen de predikanten naast een legertje gevallen engelen een hele schare menselijke helpers, zoals heidenen en tovenaars, maar ook vuilbekken en herbergiers ! Joden, ketters, Turken en vrouwen worden in de achttiende eeuw minder frequent op de korrel genomen... Overigens associëren de predikanten niet zo vaak meer identificeerbare groepen uit de samenleving met Satan, en beperken zij zich soms tot vage termen als de duivel "sijnen aenhanck" (p. 95). Verder noemen ze abstracte bondgenoten als de "wereld" en het "vlees" (p. 107 e.v.). De vraag wie Satan zelf is, krijgt op de kansel heel wat minder aandacht dan het feitelijk gevaar dat hij betekent voor de mens, en met name de gelovige.

Volgens de predikanten is een fysieke ingreep van Satan eerder zeldzaam. Zelfs Massemin, die het vaakst over de duivel spreekt, vindt het onnodig "om de minste onbekende qualen te schreeuwen, dat het tooverie is, of bezetheid (sic) van den duivel" (p. 165, n. 76). Satan werkt veel subtieler, door de mens te "tenteren" tot zonde, en door de zondaar de weg naar zijn bekering te versperren. Ook de mens moet zich tegen de duivel in de eerste plaats verweren met geestelijke wapens, door bidden, vasten en de sacramenten te ontvangen; in pseudo-religieuze *devotionalia* hebben de predikanten geen goed oog. Tenslotte, de grootste vijand van de mens is de mens zelf, zoals Agolla zijn gehoor voorhoudt : "Niemand, nog duyvel, nog helle,

kan u meer schae de of hinder aendoen, als gy zelve met te zondigen" (p. 158).

Van de Steene citeert geregeld uit de sermoenen, maar haar studie is toch meer dan een bloemlezing. Ook de vraag of er een baarljke duivel schuilt "op elke bladzijde van het preekboek" (p. 140) komt aan bod. De auteur noemt de toch reële aanwezigheid van Satan in de toenmalige prediking een vorm van culpabilisatie. "Elke predikant betreft de duivel bij die zonden die hem het meeste ergeren of verontrusten en die hij actief wil bestrijden. Het cachet "duivels" moet de afkeer van de zonde doen toenemen en de bekering bevorderen" (p. 146). Het werk besluit met de frequentietabellen bij Backx, Massemin en Florisoone en een ruime bibliografie, maar helaas is er geen index van het aangehaalde bewijsmateriaal uit de preekboeken. Dit komt wel aan bod in de vele voetnoten, echter niet zonder tegenwerking van het zetduiveltje...

K. PRIEM

ERIK THOEN, Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio. : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Gent, 1988, 1345 p. in 2 banden, tabellen en figuren (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis nr. 90).

Zoals prof. Verhulst terecht schrijft in het "Woord vooraf" stijgt het belang van deze studie ver boven dat van een lokale monografie uit. De auteur zelf beklemtoont van zijn kant dat het zijn ambitie is dat "deze studie het noodzakelijk geraamte kan vormen als oriëntatie voor verder onderzoek". Dit is weliswaar geen geringe doelstelling maar er zij hier onmiddellijk aan toegevoegd dat in deze studie zoveel aspecten van de landbouweconomie en alles wat ermee te maken heeft aan bod komen, dat deze doelstelling voor een zeer groot deel kan waar gemaakt worden. De "type-samenhang" en terzelfdertijd een overzicht van de aspecten die hij in zijn studie betreft, worden door T. zelf beschreven op p. 1034 : "De type-samenhang" tijdens een groeifase was de volgende : groeiende produktieresultaten - stijgende prijzen van agrarische produkten en slechts in veel beperkter mate van industriële produkten - dalende reële lonen - vermeerderde investeringen - geringe druk der lasten - bevolkingsaanwas. In een neergaande fase draaien de bewegingen zich om".

Belangrijk is dat de thesis(sen) van de auteur duidelijk en onverbloemd uit de verf komen. Zo is er bijvoorbeeld de (twist)vraag of de economie eerder bepalend is voor de bevolkingsevolutie of omgekeerd. De auteur is van oordeel dat economie de dominante factor is. Een andere boude uitspraak van T. betreft de "prijsschaar", die hij duidelijk herkenbaar in het door hem bestudeerde gebied meent aan te treffen. Het is vanzelfsprekend een oversimplificatie bewegingen en evoluties te willen vatten in één woord dat een hele complexe werkelijkheid moet vertalen en met het al of niet optreden

van een “prijsschaar” hebben wij met dergelijk fenomeen te maken. Wijkt de mening van diegenen die een “prijsschaar” menen te herkennen wel zoveel af van de mening van T. of omgekeerd ?

Inderdaad, T. wijst vooral op het verschil in amplitude van de prijsstijging of -daling naargelang het gaat om industriële of agrarische produkten, maar het is niet omdat er intensiteitsverschillen zijn in de graad van stijging of daling dat men m.i. gerechtigd is om van een “schaarbeweging” te spreken. Hiermee wordt inderdaad bedoeld dat graanprijzen en industriële produkten een dusdanig ongelijk verloop hadden, dat beide prijsontwikkelingen elkaar “doorsneden” (p. 253). Welnu, als wij de kurven van de indices van de vijfjaarlijkse gemiddelde graanprijzen te Brugge (ook gebruikt door T., p. 247, noot 1) en van de prijzen van “Dickedinnen”-lakens te Gent (tabel 17, p. 265) tussen 1400 en 1500 met elkaar vergelijken dan snijden deze kurven elkaar slechts tussen 1440 en 1450 en tussen 1480 en 1485 en dan nog wellicht omwille van de uitzonderlijke graancrises in die periodes ! Wat er ook van zij, de verschillen in amplitudo tussen beide reeksen prijzen hebben op zichzelf volstaan om investeringen en geldstromen vrij te maken van de ene sector naar de andere en omgekeerd. Op dit stuk hebben wij geen enkel probleem om T. te volgen. Ook een andere van zijn besluiten - dat de veertiende en vijftiende eeuw eigenlijk eerder een lange periode van stagnatie is en dat innovaties wellicht vóór 1300 moeten gesitueerd worden - kunnen wij volmondig onderschrijven.

De verdienste van T. is dat hij zoveel factoren in zijn analyse betreft. Hij doet dit omdat hij zich niet wenst te beperken tot evenementiële gebeurtenissen maar daarentegen aan zijn analyse ook een structurele dimensie wenst te geven (p. 1024 : “Zoals gesteld werden de economische en demografische indicatoren via de lange weg van de genoemde “induktieve methode” tot stand gebracht. Tegelijk werden alle kwantitatieve en kwalitatieve gegevens telkens opnieuw geplaatst in hun boekhoudkundige kontekst waaraan zij zijn ontleend en aan een streng en vaak uitvoerig becommentarieerd oordeel onderworpen”). Hiervoor moet T. een beroep doen op een vaak niet evident of eenvoudig toegankelijk bronnenmateriaal. En toch was wat meer informatie op sommige gebieden zeer welkom geweest. Zo lijkt de veeteelt naar mijn gevoelen te zeer onderbelicht. Intussen moet erkend worden dat de auteur het gebruikte materiaal zeer grondig ontleedt en dit is een ander van de kwaliteiten van dit werk.

Enkele opmerkingen betreffen de taal : de stoplap “her en der” komt zodanig veel voor dat het gaat ergeren (p. 401, 415, 454, 467, 473 en op veel andere plaatsen). Men adstrueert beweringen en *niet* bronnen (p. 412), retrospectief opzicht en *niet* retroactief opzicht (p. 419), de vergrote afzetmarkt en *niet* vergrootte afzetmarkt (p. 284), gedifferentieerd en *niet* differentieerd (p. 161), betoogd en *niet* betoogt (p. 977). Dit alles zijn slechts enkele voorbeelden en de taal moet in alle geval grondig nagezien worden. Bovendien maakt de wens van de auteur om alles langs alle zijden te belichten en te analyseren sommige bladzijden zeer moeilijk verteerbaar (p. 70, 400).

Zoals dit veel het geval is, houden de kwaliteiten terzelfdertijd de gebreken in, van zodra men het werk vanuit een andere invalshoek benadert. Hiermee bedoel ik dat het werk als thesis uitstekend is, maar dat het zich als

boek moeilijk laat lezen. Alle aspecten worden zodanig ontleed, gedraaid, gekeerd, er wordt verwezen naar voren en naar achterer...

Men kan dit betreuren, maar voor T. was wellicht geen andere werkwijze mogelijk, tenzij men er zou kunnen op hopen de synthese en de resultaten van deze thesis in een boekwerk van een driehonderdtal bladzijden te zien verschijnen. Het zou mooi zijn mocht iets dergelijks voor een historisch werk van deze kwaliteit mogelijk zijn !

J. MERTENS

Het Heilig Bloed te Brugge. Brugge, J.K.O.T., 1990, 328 blz., ill.

In 1990 gaf het Jong Kristen Onthaal voor Toerisme een nieuw boek uit getiteld "Het Heilig Bloed te Brugge", een veelbelovende titel voor al wie belangstelling heeft voor de Brugse geschiedenis. Zowel de H.-Bloedreliëk als het gebouw waarin deze zich bevindt, blijven inderdaad met vele vraagtekens omgeven. Ook eminente bestuursleden van ons Genootschap - M. English, N. Huyghebaert, A. Viaene en B. Janssens de Bisthoven - hebben er talrijke bladzijden over gepubliceerd.

Het kan hier de bedoeling niet zijn alle bijdragen te overlopen, maar enkele willen we er toch uitpikken. Het artikel over de glasramen laat ons de hoop koesteren dat de oude glasramen en de tekeningen van D.T. Powell - alle bewaard in het Victoria and Albert Museum te Londen - eens samen zullen gepubliceerd worden. Aan het rijke 17de- en 18de-eeuwse kunstbezit van de H.-Bloedkapel wordt een uitvoerige en goed geïllustreerde bijdrage gewijd. Ook de geschiedenis van de kapelaankleding en -inrichting tijdens de laatste anderhalve eeuw wordt grondig behandeld. Andere artikels hebben handschriften, de confrerie, het trappenhuis en de volksdevotie tot onderwerp.

Uiteraard interesseerde ons het meest de geruchtmakende studie "Iperius et la translation de la relique du Saint-Sang à Bruges" van pater Nicolas Huyghebaert die op p. 110-187 van de 100ste jg. (1963) van onze Handelingen verscheen en nu in een Nederlandse vertaling herdrukt werd. Traduttore traditore, zegt het spreekwoord, en dit gezegde geldt niet enkel voor litterair werk, maar evenzeer voor wetenschappelijk werk. Meestal wordt de eigen stijl van de schrijver geweld aangedaan, nuances worden over het hoofd gezien, voorzichtige hypothesen worden zekerheden, gespecialiseerde termen worden slecht begrepen. Ook in het hier besproken boek ontsnapt de vertaling niet aan deze valstrikken, zoals enkele steekproeven ons geleerd hebben.

Eerst dient echter een andere fout vermeld te worden, nl. een drukfout in het oorspronkelijk artikel (p. 166, 168), waar de overgave van de stad aan de Fransen gesitueerd wordt in 1197 i.p.v. 1297, wat ook in de vertaling overgenomen wordt (p. 62,64).

Op p. 59 (p. 161 van het oorspronkelijk artikel) wordt met graaf Boudewijn Boudewijn V bedoeld.

P. 25. Als Huyghebaert op p. 115 het grafinschrift van Diederik van de Elzas gedeeltelijk cursief afdrukt, heeft dat zijn reden en moet het dan ook zo in de vertaling overgenomen worden.

Een aantal echte vertaalfouten kunnen de lezer misleiden of in verwarring brengen. We stippen er enkele aan.

P. 31 (p. 122). "Il commence par évoquer la "conversion" de la comtesse Sibylle" wordt "Hij begint met "bekering" van gravin Sibylla".

P. 34 (p. 126). Ph. Wielant schrijft dat Diederik van de Elzas de H.- Kruisreliëk *eveneens* uit het H. Land had meegebracht ("semblablement" betekent *eveneens*, *insgelijks* en niet *waarschijnlijk* zoals in de vertaling staat).

P. 36 (p. 129). Gravin Sibylla schreef de graaf een brief die ze hem liet bezorgen "avec de "pieux joyaux", notamment une *lotura* du Saint-Sang" (in het latijn : mittensque sibi devota jocalia, inter caetera vero loturam sanguinis Christi...). Dat wordt in het Nederlands "... samen met het "vrome juweel", namelijk een lotura van het Heilig Bloed", wat twee fouten oplevert.

P. 49 (p. 147). "Que la première mention du Saint-Sang ne soit pas antérieure à 1256 n'étonnera que ceux qui n'auraient pas suivi notre démonstration" wordt zo vertaald dat de eerste vermelding van het H. Bloed te Brugge wel van vóór 1256 dateert !

P. 58 (p. 160). Galbertus was een ambtenaar van de grafelijke administratie te Brugge, een grafelijk secretaris, maar geen notaris.

P. 60 (p.163). "... les deux maisons sont voisines..." wordt "...dat beide huizen aan elkaar palen..." Dat is onjuist, want tussen het huis van de graaf en het huis van de proost lag de oude straat die de Burg van west naar oost doorsneed.

P. 61 (p. 165). "... le Magistrat de Bruges dispose de la petite église blottie entre le *steen* et la *Ghiselhuus*..." : in de vertaling beschikt het magistrat over "een kleine kerk", wat de indruk kan geven dat er buiten de Sint-Basiliuskerk nog een kerkje stond.

P. 68 (p. 173). "... le tabernacle où est conservée la relique..." wordt "het tabernakel waarachter de relikwie wordt bewaard".

P. 70 (p. 176). "... Entre la tourelle d'angle de l'église Saint-Basile et le pignon de l'hôtel-de-ville..." wordt "Tussen de hoeken van de Sint-Basiliuskerk en de gevelpunt van het stadhuis..."

P. 35 (p. 128). Het doet eigenaardig te lezen over het refugehuis van de Sint-Bertijnsabdij in de Noordzandstraat "in wat thans het Zilverpand is", een complex dat echter in 1963 nog niet bestond. Maar in voetnoot 44 op p. 35 (p. 128) wordt een 15de-eeuwse deur in het Sint-Lodewijkscollege vermeld, zonder dat de lezer het verband ziet met Sint-Bertijns, nl. dat op de plaats van het huidige Zilverpand tot in 1973 het Sint-Lodewijkscollege gestaan heeft, dat zelf Sint-Bertijns ingelijfd had.

Zoals in het begin reeds gezegd : een vertaling is een hachelijke onderneming met vele kleine en ook grote problemen. Wie de tekst van N. Huyghebaert tot in de details zal willen raadplegen, zal voor alle zekerheid naast de vertaling, toch de oorspronkelijke tekst moeten ter hand nemen.

L. DEVLIEGHER

DIANE WOLFTHAL, The beginnings of Netherlandish canvas painting : 1400-1530. Cambridge University Press, Cambridge, 1989, 252 blz., 161 afb.

Kort na elkaar, in 1982 en 1989, verschenen twee studies over de laatmiddeleeuwse doekschilderkunst in de Nederlanden. P. Vandenbroeck stelde een repertorium samen met 60 nog bewaarde 15de-eeuwse werken, hetzij 1,1 % van de nog ca. 5500 bestaande werken van de zg. Vlaamse Primitieven, waarbij dan nog verscheidene twijfelgevallen thuis horen (Laatmiddeleeuwse doekschilderkunst in de Zuidelijke Nederlanden. Repertorium der nog bewaarde werken, in *Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen*, 1982, blz. 29-59; cfr. L. Van Biervliet, Enkele gegevens over doekschilderkunst ten tijde van de Vlaamse Primitieven, in *Biekorf*, 85 (1985) blz. 75-82). De studie van D. Wolfthal - wel ingediend bij de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, maar bij ons weten niet bekroond in 1984 - behandelt de doekschilderkunst in de Nederlanden tijdens de periode 1400-1530, met weglating van de schilderkunst op zijde. Haar beredeneerde catalogus van 94 "accepted works" wordt voorafgegaan door een eerder summier inleidende studie (blz. 1-37). De twee studies, die elkaar ook aanvullen, zijn een goede basis voor alle verder onderzoek waarbij dan bepaalde aspecten een uitvoeriger behandeling mogen krijgen.

In haar boek behandelt D. Wolfthal in het eerste hoofdstuk de doekschilderkunst vóór 1400. Alhoewel voor de Nederlanden talrijke vermeldingen uit de 14de eeuw bestaan, blijken geen doekschilderijen uit die tijd bewaard gebleven te zijn. In het tweede hoofdstuk bespreekt de auteur de documenten i.v.m. de schilderkunst op doek in Brugge in de jaren 1400-1530. In keuren en gerechtelijke uitspraken werden de rechten vastgelegd van de paneelschilders en van de doekschilders of "cleederscrivers", die beide tot het ambacht van de beeldmakers en zadelaars behoorden. De uit 1458 daterende uitspraak in een geschil tussen de paneel- en doekschilders zou een uitvoeriger toelichting verdienen hebben. Uit de uitspraak onthouden we dat - mits zekere voorwaarden - beide groepen schilders zowel op paneel als op doek mochten schilderen. In 1463 werd daaraan toegevoegd dat de "cleederscrivers" geen olieverf mochten gebruiken voor hun doeken. Waaruit men kan besluiten dat de doeken met olieverf beschilderd, het werk waren van de paneelschilders.

Het is ons niet duidelijk hoe de auteur tot het besluit gekomen is dat te Brugge 40 % van de schilders "cleederscrivers" waren (blz. 12. In de 15de eeuw waren een derde van het bestuur van het ambacht "cleederscrivers" : blz. 6). Wat er ook van zij, de productie van doekschilderkunst in het 15de-eeuwse Brugge moet belangrijk geweest zijn, zoals o.m. blijkt uit een kleine studie van A. Viaene - die de auteur niet kent - over 14 Brugse boedelinventarissen uit 1475-1518 : op 35 vermelde schilderijen waren er 25 "bescreven cleederen". Of Brugge "the center for such paintings in the Netherlands" (blz. 12) was, is een andere vraag. Argumenten voor die bewering worden nauwelijks aangebracht, en over steden als Gent en Antwerpen vernemen we zeer weinig.

In hoofdstuk drie wordt de doekschilderkunst buiten Brugge behandeld. Uit teksten blijkt dat alle grote Vlaamse Primitieven zowel op doek als op paneel geschilderd hebben. Ook aan de handel in doekschilderijen worden enkele lijnen gewijd, maar hierover moeten nog veel archivalia bestaan, o.m. betreffende de handel met Spanje. De doekschilderkunst bood enkele voordelen tegenover de paneelschilderkunst. Een beschilderd doek was vlugger afgewerkt en zal dan ook minder gekost hebben; het is dan ook niet te verwonderen dat ze talrijk in burgerwoningen aangetroffen werden. Doeken kunnen opgerold worden en nemen zo minder plaats in bij het transport. Doekschilderijen zijn zeer geschikt als vlaggen, tapijtcartons en - wegens hun lichtheid - als orgelluiken.

In hoofdstuk vier wordt de gebruikte techniek behandeld, zowel aan de hand van teksten als van materieel onderzoek. In hoofdstuk vijf worden de bewaarde doekschilderijen onder ogen genomen. Volgens D.W. zijn 94 Nederlandse doeken uit 1400-1530 tot ons gekomen, waarvan slechts één van vóór 1450. Er is maar één altaarstuk bij, nl. "Cosmas en Damianus" van L. Blondeel in de Brugse St.-Jacobskerk; dit schilderij vertoont een driedelige indeling als een houten drieluik. Aan andere grote meesters worden verscheidene doeken toegeschreven, o.m. 7 werken aan H. Van der Goes, waarvan sommige echter ook als kopie aangezien worden of een onzekere datering hebben. Het lijkt ons dan ook weinig relevant die doeken van Van der Goes in verband te brengen met het ideaal van armoede dat de schilder zou gekoesterd hebben. Naast de 94 hierboven vermelde doeken, neemt de auteur in haar catalogus nog 17 schilderijen op die ze als "Hispano-Flemish Canvas Paintings" beschouwt. Tenslotte zijn er de nrs. 112-134 : "Questionable Works".

Zoals reeds gezegd, het boek van D.W. - inzonderheid de uitvoerige catalogus - is een goed vertrekpunt voor toekomstige studies. Onderzoek van archieven en van de materiële gegevens (drager, bindmiddel, pigmenten) zal hopelijk nog veel materiaal aanbrengen dat onze kennis van de doekschilderkunst in belangrijke mate aanvullen.

L. DEVLIEGHER

KRONIEK

PERSONALIA

In memoriam J. Buntinx. - Op 30 november 1991 overleed prof. dr. Jan Buntinx, ere-departementshoofd van het Rijksarchief en emeritus buitengewoon hoogleraar aan de K.U. Leuven. Hij was geboren op 24 december 1911 in het Limburgse 's-Herenelderen, en werd begraven in zijn woonplaats Sint-Amandsberg (Gent).

De publikaties van J. Buntinx zijn van bijzonder belang voor de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen. Zijn doctoraatsverhandeling werd gepubliceerd in 1949 onder de titel *De Audiëntie van de graven van Vlaanderen. Studie over het centraal grafelijk gerecht, 1330-1409*. Als archivaris bracht hij de negendelige *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, waarvan het eerst deel verscheen in 1964, tot een goed einde in 1979 : een levenswerk.

Aan de universiteit doceerde hij vanaf 1963 de hulpwetenschappen van de geschiedenis, later ook de geschiedenis van de instellingen van de Nieuwe Tijd. Tot voor kort werkte hij nog als voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. In onze Handelingen van het Genootschap verschenen van hem twee artikels, een kronieknootitie en twee boekbesprekingen. Een uitvoerige biografie en zijn bibliografie tot 1982 zijn opgenomen in het *Liber Amicorum* dat hem toen werd aangeboden (K.U. Leuven, *Symbolae*, 10). De hoofdtitel van dit boek verwijst naar het terrein waarin de toen afscheidnemende hoogleraar uitblonk : *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd*.

We mogen blij zijn toen de gelegenheid te hebben gehad onze dank aan de mens Buntinx uit te drukken. Daartoe was immers bij het einde van zijn leven geen mogelijkheid meer. Zijn pijnlijk heengaan weegt heel zwaar voor wie hem gekend hebben. De wetenschappelijke degelijkheid en de warme menselijkheid waarmee de afgestorvene zowel in de archiefkringen als aan de universiteit optrad zullen voor altijd gegrift blijven in de geest en het gemoed van de talloze collega's en studenten die er mochten van genieten.

A. Vandewalle

Bekroning H. Storme. - Ons medelid dr. Hans Storme werd in december 1991 bekroond met de Mgr. Carlo de Clercprijs voor zijn studie : *Preekboeken en prediking in de Mechelse kerkprovincie in de 17e en de 18e eeuw*. (Archief- en Bibliotheekwezen van België. Extranummer 40), Brussel, 1991, 293 blz., 500 fr. Het betreft een jaarlijkse prijs van 50.000 fr. voor een belangrijk oorspronkelijk werk op het gebied van de religieuze geschiedenis van Vlaanderen. Deze fondsprijs wordt toegekend door de Klasse der Letteren en der Mo-

rele en Staatkundige Wetenschappen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Licentiaatsverhandelingen Geschiedenis betreffende het oude graafschap Vlaanderen en de provincies West- en Oost-Vlaanderen.

Rijksuniversiteit Gent (1991)

BUGGENHOUT An, *Aspecten van de laatmiddeleeuwse historiografie : La Chronique de Flandre* (Milis).

COPPIETERS Guy, *Eke 1571-1834. Een landschap in historisch perspectief aan de hand van kadastrale documenten* (Verhulst).

DE DOBBELAER Tom, *Motivatie en profiel van de verzetsstrijder. Een collectieve biografie van Gentenaars in Breendonk, 1940-1944* (Balthazar).

DE GROOTE Peggy, *Onwettige kinderen in Oudenaarde en op het omliggende platteland, 1700-1850* (Vandenbroeke).

DELOBELLE Saskja, *Oudenaarde tijdens de Spaanse reconciliatie en onder het Franse absolutisme* (Baelde).

DE NEVE Annemieke, *Kinderarbeid te Gent, 1830-1914* (Van Eenoo).

DE ROO Jan, *De uitholling van een Middeleeuwse economische structuur : de lederneringen te Gent in de Nieuwe Tijd* (Soly).

DESMET Lora, *Het zigeunerplakkaat van 29 december 1725. Case-study : het land van Aalst 1715-1750* (Everaert).

DE VOS Gert, *Het bier in de 14de en 15de eeuw in Vlaanderen, in het bijzonder Gent* (Prevenier).

FOCKEDEY Ludo, *Archeologisch onderzoek in de gemeente Heusden (O.-Vl.) : prospectie, analyse, synthese* (Nenquin).

GUNST Petra, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Oostende van 1938 tot 1947. Met een vergelijkende studie van de repressie en epuratie in België en de Scandinavische landen* (Balthazar).

HAVERBEKE Walter, *Ontspanningsleven en overheid te Gent, 1770-1820* (Soly).

HUYS Lieve, *De Bronstijd in de Scheldevallei : een repertorium* (Nenquin).

STAKENBORGHES Liliane, *Het Taalminnend Studentengenootschap 't Zal Wel Gaan en haar oudledenbond tijdens het Interbellum (1919-1940). Een verkennend onderzoek* (Van Eenoo).

THIELEMANS Frederike, *Louis Bernaert : een gemiste fortuin-kans in dienst van de Oostendse Compagnie (1718-1741)* (Everaert).

- TREMERIE Katrien, *Het westelijk gedeelte van de provincie Oost-Vlaanderen tijdens de Metaaltijden : een archeologische inventaris* (Bourgeois).
- VANDENBROEKE Heidi, *Twee Leiedorpen in de kijker : Desselgem en Sint-Eloois-Vijve. Een demografische schets (1600-1789)* (Hannes).
- VAN DRIESSCHE Thomas, *Het Hebberechtshospitaal in het Sint-Pietersdorp te Gent, van de stichting tot omstreeks 1500* (Prevenier).
- VAN GUYZE Silvia, *Nieuwkerken-Waas. Archeologische prospectie, analyse en synthese* (Nenquin).
- VAN KEIRSBILCK Luc, *De Benedictijnen te Brugge : Steenbrugge en Zevenkerken (1879/1899-1989). Recruitering en origine* (Art).
- VAN PARYS Hilde, *Onwettigen en vondelingen te Brugge (1646-1795). Een historisch-demografische studie* (Vandenbroeke).
- VAN ROEYEN Jean-Pierre, *Mesolithische bewoning in de Wase Scheldedolders. Opgavingen en prospecties (1981-1983)* (Nenquin).
- VERHAS Christel, *Mentaliteitsverandering tegenover misdaad in de kasselrij Oudburg doorheen de Moderne Tijd* (Baelde).

NB. Doctoraten Geschiedenis

- AUGUSTYN Beatrijs, *Zeespiegelrijzing, transgressiefasen en stormvloed in maritiem Vlaanderen tot het einde van de XVIde eeuw. Een landschappelijke, ecologische en klimatologische studie in historisch perspectief* (Verhulst).
- DAUCHY Serge, *De Vlaamse appels bij het Parlement van Parijs. Een rechtshistorisch onderzoek naar de vorming van staat en soevereiniteit in de Bourgondisch-Habsburgse periode* (Van Caenegem).

M. Ryckaert

Katholieke Universiteit Leuven (1991)

- DE COSTER Gerd, *Het begijnhof van Dendermonde vanuit institutioneel oogpunt (ca. 1220-1585)* (Verhelst).
- DERYCKERE Kurt, *Tussen maatschappijkritiek en vorming. Seinwerking bij de Westvlaamse katholieke studerende jeugd (1969-1989)* (Vos).
- GEYS Sofie, *De keizerlijke plaats te Aalst : een plein en zijn bewoners (1846-1867)* (Van Buyten).
- MOYSON Miranda, *Een kijk achter de schermen. Een slotklooster voor ongeschoeide karmelietessen te Aalst (1632-1733)* (Cloet).
- OLLEVIER Els, *Het leenhof van leper (1401-1452)* (Monballyu).
- PRIEM Kurt, *Van Restauratie tot Concordaat. Het kerkelijk leven te Brugge (1790-1802)* (Cloet).

RATHE Pieter-Jan, *Beeld en standbeeld. Instrumentalisatie van de geschiedenis en het collectief geheugen : standbeelden in Brugge in de twintigste eeuw* (De Keyser).

VANDEBOS Koen, *Robert De Man, een jong kristen demokraat in crisistijd (1900-1940)* (burgemeester van Roeselare) (Gerard).

VAN NEDER Kurt, *De pest te Kortrijk in de 17de eeuw* (Cloet).

M. Cloet

Reis naar Jeruzalem 1343-1344. - In 1343-1344 maakte graaf Willem IV van Holland met een omvangrijk gevolg een pelgrimstocht over land en zee naar Jeruzalem; bij zijn terugkeer nam hij deel aan de jaarlijkse wintercampagne van de Duitse Orde tegen de nog heidense Litouwers. De uitgaven i.v.m. de reis werden dag aan dag nauwkeurig genoteerd door de tesorier van de graaf, waardoor de reis volledig kan gereconstrueerd worden. Aan die pelgrimstocht werd een kleine tentoonstelling gewijd in het Koninklijk Penningkabinet te Leiden, met uiteraard veel aandacht voor de vele soorten geld waarmee men op reis te maken had. Dr. Enno van Gelder schreef een kleine catalogus "De reiskas van graaf Willem IV".

L.D.

Neogotiek in het oog van de historicus. - Drs. Jan De Maeyer (KADOC) hield op 10 november 11. een lezing onder de titel *Neogotiek : romantische cultuuruiting, katholieke vormentaal of streekgebonden traditionalisme ?* Hij was de eerste spreker in een reeks van drie voordrachten over de neogotiek, georganiseerd door het JKOT (Jong Kristen Onthaal voor Toerisme) te Brugge. De Maeyer is historicus en bijzonder goed thuis in de politieke, sociale en religieuze structuren van de 19de eeuw. Daarenboven heeft hij een grote belangstelling voor de specifiek cultuurhistorische, politiek-maatschappelijke en kerkelijk-liturgische achtergronden van de neogotiek. Vanuit die optiek heeft hij het fenomeen van de neogotiek naar voor gebracht.

Vooreerst werd het klimaat geschetst, waarin de kiemen van de nieuwe geestesstroming bij de aanvang van de 19de eeuw zijn gerijpt, nl. de gevolgen van de Franse Revolutie, de romantiek en het religieus reveil evenals de opkomst van het (volks)nationalisme.

Ten tweede werd de aandacht gevestigd op wat de spreker noemde "de krachten van hervorming of verandering". Daarmee werden o.a. de talrijke oudheidkundige genootschappen bedoeld, die werden opgericht en die het verleden "wetenschappelijk" bestudeerden. De rol van de academiën werd onderstreept met figuren als bijvoorbeeld E. Viollet-le-Duc. Hij bouwde op een "gedroomd, geïnspireerd maar gegrondvest verleden". Een ander belangrijk element voor de opkomst van de neogotiek was de ontwikkeling van de kerkwetenschappen met o.a. de Cambridge Camden Society in Engeland, evenals het ontstaan van de liturgische beweging, met de bijdrage

vanuit Solesmes. Spreker wees tevens op de rol van de Mechelse Congres- sen (1863, '64 en '67), waar de zorg voor het kerkelijk kunstpatrimonium werd geproclameerd. Terzelfdertijd werd in cultuurflamingantische mid- dens een bijzondere belangstelling voor de neogotiek aan de dag gelegd. Daar is het voorbeeld van de ultramontaanse hogere burgerij in Gent met o.a. Joseph de Hemptinne en Jules Lammens, doch ook Guido Gezelle en Adolphe Duclos in Brugge.

Als derde punt in het betoog werd aangetoond hoe in de periode 1850-'60 de neogotiek in een nieuwe fase trad. Ten gevolge van de economisch- liberale evolutie ontstond een sterke liberale druk waartegen de archeologisch- kerkelijke en liturgische neogotiek een verdediging opbouwde. Zo stelde zij het ambachtelijke tegenover het industriële. De maatschappij en het geloof van de middeleeuwen golden als voorbeeld voor een nieuwe orde (cf. A.W.N. Pugin). Er werden kunstateliers opgericht (Maaltebrugge) en ideaal-katholieke nederzettingen gebouwd (Vivenkapelle, het Sint-Elizabethbegijnhof in Sint- Amandsberg, de benedictijnerabdij van Maredsous). Het ideale maatschap- pijbeeld werd in de sociale structuren doorgetrokken : we krijgen het neo- corporatieve. De katholieke Gilden van Ambachten en Neringen werden opgericht, met bijvoorbeeld in Brugge hun gildehuis aan de Oude Burg in neogotische stijl.

Terzelfdertijd was daar een invloed van de neo-scholastiek, het thomisme. De neogotiek kreeg een missionaire zending. Het gebouw, het kunstvoorwerp dienden een uitdrukking te zijn van een gebed. De vormtaal werd aan een symbolentaal gekoppeld. Voortaan wordt in protestantse middens de neogotiek als Rooms aangezien. Haar ordewoord werd uitgedragen door specifieke verenigingen, zoals het *Domverrein* in het Rijnland, de *Société de Saint-Jean* in Frankrijk en de *Gilde de Saint-Thomas et de Saint-Luc* in België. Die laatste groep oversteeg alle andere door haar internationaal karakter. Aan haar zijn de namen van James Weale, Jean Bethune en Jules Helbig verbonden. Zij waren nauw betrokken bij de oprichting van de Sint-Lucasscholen (versus de klassieke Academiën voor Schone Kunsten).

Als laatste punt in het betoog stelde de spreker dat vanaf 1890 de neogotiek in een synthese terecht kwam. Het katholiek isolement en het neogotisch exclusivisme werden doorbroken. Er ontstond een reactie tegen het sjabloonmatig karakter van de massa-productie. Een nieuwe groep van geëmancipeerde katholieken trad op de voorgrond met een nieuwe liturgische beweging. Vooral belangrijk waren de stichting van *La jeune Belgique catholique* en het tijdschrift *Durendal* (1894-1914) rond de figuren van Henry Moeller, Henri Carton de Wiart en kardinaal Mercier. De tentoonstelling van *Oud België* in 1913 in Gent bewerkstelligde een versmelting van de oude en de nieuwe stroming. Het cultuurflamingantisme leidde de neogotiek in Vlaanderen naar een streekgebonden nationalisme en een gemeenschapskunst.

Vanuit het publiek werd een vraag gesteld over Dela Censerie, die de Brugse Rijksnormaalschool in een neogotische stijl bouwde en het feit dat katho- lieke politici na 1884 ook voor onderwijs bevoegd waren. Spreker haalde het voorbeeld aan van minister Joris Helleputte. Als architect-ingenieur en fervent neogotieker heeft hij persoonlijk de ontwerpen voor officiële gebouwen waaronder talrijke scholen en posterijen, beïnvloed.

Ongetwijfeld schonk de uiteenzetting van Jan De Maeyer een verruimde visie over de neogotiek. Sommige accenten werden echter iets te scherp gelegd. Zo wierp een toehoorder terecht op, dat het restaureren van monumenten een continu proces is geweest en niet enkel een verschijnsel van de 19de eeuw. Er werd gesproken over de *Cambridge Camden Society* maar geen woord over de *Oxford Movement*, noch over de gevolgen van de kunstroof in de Franse Revolutietijd, evenmin over de rol van het toerisme m.b.t. de herwaardering van het kunstpatrimonium. Er werd gesteld dat "Thijm en Pugin elkaar waard waren"... terwijl de eerste toch geen origineel denker, maar in zekere zin een adept van de tweede was. Aan figuren als Charles Carton en Jean Bethune werd teveel aandacht gewijd tegenover bijvoorbeeld mgr. Jean-Baptist Malou. In hoeverre waren de eersten aan hem schatplichtig? De rol van Malou in de neogotiek is niet te onderschatten! Hij was niet alleen een groot bewonderaar van de nieuwe christelijke stijl, maar hij had een visionaire kijk op de invloed van de neogotische gedachte, die de heropbloei van het rooms-katholicisme, van de katholieke kerk-gemeenschap en van de maatschappij kon bewerkstelligen. Wanneer wordt er eens een grondige studie aan hem gewijd? Zijn impact op het onderwijs, de geschiedschrijving, de kunst en het kunstgebeuren, de kerkelijke structuren en de religieuze beleving van de gelovigen (cf. de Mariaverering) in het kader van de neogotiek was erg groot. Tenslotte kon o.i. nog krachtiger worden gesteld dat de neogotische gedachte een veel ruimer begrip is dan wat gemeenzaam de neogotiek wordt genoemd. Deze opmerkingen doen echter niets af van de virtuose manier waarop Jan De Maeyer het fenomeen van de neogotiek in België vanuit een historisch perspectief heeft belicht.

Lori Van Biervliet

Vijftig jaar Verbond voor Heemkunde. - Op 19 september 1941 stichtte Jozef van Overstraeten te Brussel het *Verbond voor Heemkunde*, als een overkoepelend organisme dat alle plaatselijke en regionale initiatieven op het vlak van de heemkundige werking wilde bundelen. De ruime doelstellingen beoogden: het bevorderen van de heemkundige studie en werking in Vlaanderen, het aanmoedigen van de samenwerking tussen heemkundigen en heemkundige verenigingen, het beschermen en behouden van historische gebouwen, merkwaardige landschappen, (gebruiks)voorwerpen, documenten en zinvolle gebruiken, die in heemkundig opzicht waardebepalend zijn.

Tot de werkers van het eerste uur behoorden markante figuren zoals pater Gerard Meersseman (West-Vlaanderen), Jan Verbesselt (Brabant) en Jozef Weyns (Limburg). Als voorzitter gaf eerstgenoemde tijdens zijn korte bestuursperiode (1944-'45) aan de vereniging een duidelijke beleidslijn mee. Hij werd door Stan Leurs (1945-'51) opgevolgd. In 1946-'47 behartigde Elizabeth Dhanens het secretariaatswerk. Daarna fungeerde Maurits van Copenolle als verbondssecretaris tot aan zijn overlijden in 1955.

Het familiealbum van de Westvlaamse afdeling toont nog verscheidene bekenden als Karel de Lille, Rudolf Six, Frans Debrabandere, Jozef Penninck. Laatstgenoemde was van 1981 tot 1986 verbondssecretaris en van 1958 tot

1986 voorzitter van het Westvlaams Verbond. Onder zijn impuls werden belangwekkende publikaties uitgegeven o.a. het *Album Viaene* (1970) en *Het Bisdome Brugge* (1984).

Tot de belangrijkste activiteiten van het Verbond voor Heemkunde behoren de uitgave van het tijdschrift *Ons Heem* (vanaf 1943) en de jaarlijkse landdagen (vanaf 1957). Aanvankelijk samen met Aquilin Janssens de Bisthoven (1946-'47) verzorgde Jozef Weyns tot in 1957 de redactie van het verbondsblad. Hij werd door aalmoezenier Antoon Lowyck (tot 1983) opgevolgd.

Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan liep van 27 april tot 24 augustus 1991 in het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven te Antwerpen een overzichtstentoonstelling. Dat ging gepaard met een publikatie over de geschiedenis van *50 jaar Verbond voor Heemkunde* o.l.v. Jan Gerits. (Publikaties SBA/AMVC 31, Antwerpen 1991, 83 p.). Daarin wordt aangegevoeld hoe het Verbond is uitgegroeid tot één van de belangrijkste verenigingen met betrekking tot de volksopleiding en de vrijetijdsbesteding in Vlaanderen. Toch enige bedenkingen. Het aantal heemkundige kringen neemt dermate toe dat de vraag rijst of het voor bepaalde gewesten niet wenselijker zou zijn dat verschillende verenigingen zouden samenwerken en hun mogelijkheden op die manier uitbreiden en verstevigen in plaats van versnipperen. Ook de publikaties zouden erbij winnen. Verder werd o.i. te weinig aandacht besteed aan de figuur van Maurits van Coppenolle die op regionaal vlak een niet te onderschatten rol heeft gespeeld. Wij zochten ook tevergeefs naar een woord over het tijdschrift *Biekorf*, dat met namen als Antoon Viaene, Magda Cafmeyer en Hervé Stalpaert in de studie van de Westvlaamse heemkunde aan de wieg en aan de spits stond.

L.v.B.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Jaarvergadering van het Genootschap voor Geschiedenis. - Op 16 november 1991 hield het Genootschap voor Geschiedenis zijn jaarvergadering in het gotische Natiehuis van Genua (Saaihalle) te Brugge. Voorzitter B. Janssens de Bisthoven verwelkomde een 70-tal aanwezigen. Hij herdacht in het kort het voor enkele maanden overleden bestuurslid A. Schouteet en belichtte even de figuur van J. Weale die later in de lezing van mevr. L. van Biervliet uitvoerig aan bod zou komen.

In afwezigheid van secretaris L. Valcke bracht redactiesecretaris A. Vandewalle het jaarverslag voor; daarin behandelde hij de financiële toestand, de Handelingen en de afzonderlijke publicaties. Daarna werden vanuit de zaal enkele vragen gesteld i.v.m. de Handelingen. L. Devlieghe stelde vervolgens het posthume boek van A. Schouteet "Honderdvijftig jaar Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge. Analytische inhoud en registers 1839-1988" voor, dat echter nog maar in één exemplaar beschikbaar was. Tenslotte leidde A. Vandewalle mevr. L. van Biervliet in, van wie het boek "De brieven van W.H. James Weale aan Jozef A. Alberdingk

Thijm, 1858-1884" in de reeks *Bronnen en bijdragen tot de Vlaamse geschiedvorsing* van onze vereniging pas verschenen was.

L. van Biervliet hield een aandachtig beluisterde lezing "James Weale (1832-1917), een Engels kunsthistoricus in het 19de-eeuwse Brugge". Weale, die van 1855 tot 1878 in Brugge woonde, speelde een zeer belangrijke rol in de nog jonge monumentenzorg in België, in de verspreiding van de neogotiek en in de bestudering van de Vlaamse kunst waarvoor hij talrijke onbekende archiefbronnen aanboorde. Aangezien de lezing in de Handelingen gepubliceerd zal worden, zullen we er hier niet verder over uitweiden.

Tot slot bedankte de voorzitter de spreekster en nodigde de aanwezigen uit op een receptie, door de Generale Bank aangeboden.

Jaarverslag Brugs Stadsarchief. - Als overdruk uit het jaarverslag van de stad Brugge, verscheen in 1991 het jaarverslag 1989 van het Stadsarchief. Het geeft een boeiend beeld van de vele zaken die op een archief gebeuren : niet enkel het beheer van de verzameling, maar ook de uitbreiding door schenkingen en aankopen, de kennisoverdracht door inventarissen, medewerking aan tentoonstellingen. Bij de giften noteren we o.m. het archief van het internationaal bekende kunstborduuratelier Grossé (1853-1981). De immer aangroeiende ikonografische verzameling werd ditmaal uitgebreid door ca. 1000 glasnegatieven van de fotografen A. sr. en A. jr. Watteyne, hoofdzakelijk betreffende Brugse huizen en stadsgezichten.

Het Archief Moentack - de Melgar - Arents in het Brugse Stadsarchief. - Onlangs werd een belangrijk archieffonds "Moentack-de Melgar-Arents" in het Stadsarchief ondergebracht. Het is aan deze instelling overgemaakt door een legaat van mevr. Denise de Peellaert Arents de Beerteghem die overleed eind 1989. Zij was de weduwe van Ferdinand Janssens de Bisthoven en moeder van Baudouin en Aquilin Janssens de Bisthoven, resp. voorzitter en bestuurslid van het Genootschap voor Geschiedenis. Het gelegateerd archief had zij zelf geërfd van haar ongehuwde tante Marguerite Arents de Beerteghem.

Het archief omvat in zijn huidige toestand ongeveer 2500 nummers, w.o. ca. 250 registers en voor de rest bundels met stukken, benevens nog een 200-tal rollen en wat ongeordend archief. De registers en bundels zijn genummerd en summier beschreven, echter zonder chronologische of systematische ordening. Een definitieve inventaris zal in de eerstkomende jaren in het Stadsarchief opgemaakt worden. Uiteraard zal de consultatie van het archief pas dan goed mogelijk worden.

In afwachting kunnen hier slechts enkele heel algemene gegevens omtrent de inhoud van het archief worden meegedeeld. De meeste stukken dateren uit de periode van 1685 tot 1900, de oudere klimmen op tot 1518. Het gaat hier om een archief van in hoofdzaak drie aan elkaar verwante families :

Moentack, de Melgar en Arents. Daarin bevinden zich de gebruikelijke bescheiden van persoonlijke aard (o.m. huwelijkscontracten, testamenten) en betreffende de eigendommen en goederen (o.m. eigendomsakten, landboeken, boedelbeschrijvingen). Dit is vooral het geval voor de stukken van de familie de Melgar en Arents uit de 18de en 19de eeuw. Er worden ook archivalia in aangetroffen van publiekrechtelijke aard, met betrekking tot de openbare ambten door familieleden uitgeoefend. Zo was Pierre de Melgar in de tweede helft van de 19de eeuw hoofdgecommitteerde van de Generale Vrije Polder, en was Charles de Melgar baljuw van het ambacht Sijsele. De rollen zijn veelal van genealogische en kadastrale aard.

Wat de familie Moentack betreft blijkt het archief, naast de privaatrechtelijke stukken zoals hierboven omschreven, ook en vooral betrekking te hebben op de handelsactiviteiten van deze familie op het einde van de 17de en in de 18de eeuw. Vooral Pieter Moentack springt in het oog als reder en groothandelaar in wijn, boter, kaas e.d. Zijn activiteiten strekten zich uit tot buitenlandse havensteden als Bordeaux, Nantes, Londen, Rotterdam, Hamburg. Daarin is ook een familie Garbe betrokken.

Het belang van dit hele archief is duidelijk niet te onderschatten. Het heeft betrekking op voornamelijk Brugse families die ambten bekleed hebben in de stad en omliggende, en die bezittingen hadden in West- en Oost-Vlaanderen. Naast dit primordiale belang voor de sociale geschiedenis is er ook - zeker voor wat het deel Moentack betreft - de ontegensprekelijke waarde voor de economische geschiedenis van Brugge en Vlaanderen.

A. Vandewalle

Nieuwe huisvesting voor het Bisdomarchief te Brugge. - Het gebeurt niet elke dag, zelfs niet elk jaar, dat een nieuw archiefgebouw opgetrokken wordt. Reden te meer om hier de inwijding te vermelden van het nieuwe gebouw waarin het bekende Bisdomarchief nu een ruimer en veiliger onderkomen heeft gekregen. Een echt *nieuw* gebouw is het eigenlijk niet, want het zijn de oude paardestallen van het Bisdom, gelegen aan de Goezeputstraat, die verbouwd en aangepast werden.

De inhuldiging gebeurde op 14 november 1991 in aanwezigheid van gouverneur O. Vanneste en bisschop R. Vangheluwe. Gedeputeerde F. Peuteman wees in zijn toespraak op de gemeenschappelijke zorg van Provincie en Bisdom voor dit rijke historische patrimonium, wat ook tot uiting kwam in de gezamenlijke financiering (18 miljoen fr. waarvan 70 % ten laste van de Provincie en 30 % van het Bisdom).

Zoals bekend bevat het Brugse Bisdomarchief niet enkel het archief van de in 1559 opgerichte bisdommen Ieper en Brugge, maar ook het zeer belangrijke archief van Sint-Donaas en Sint-Salvators, bundels betreffende alle Westvlaamse parochies en archief van verscheidene kloosters.

De eerste archivaris was D. Verdeghe (van 1849 tot 1888); na hem stonden A. Deschrevel en A. Duclos als secretarissen van het bisdom in voor het archief. Eerst met M. English (1933-1962) was er weer een echte archi-

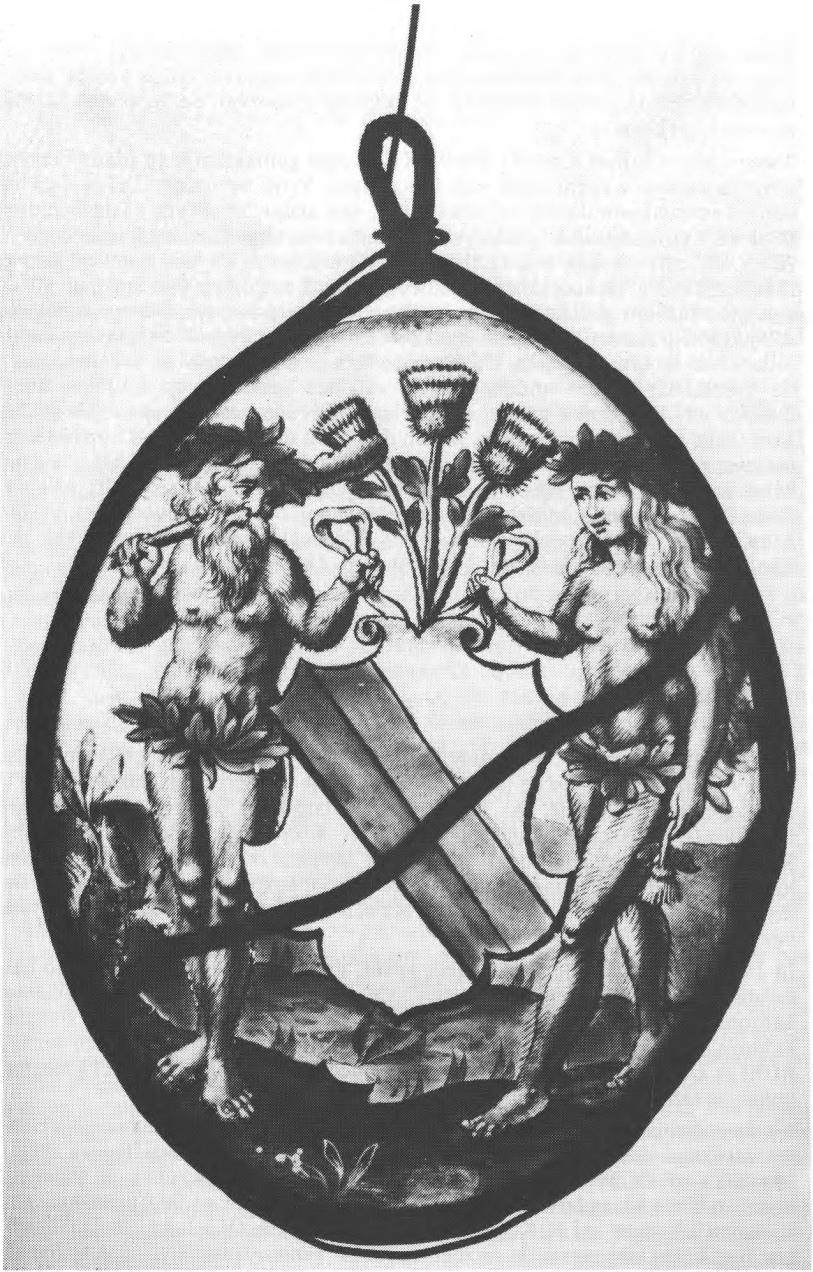
varis. Na hem nam B. Janssens de Bisthoven van 1962 tot 1986 die taak waar. In dat laatste jaar werd hij opgevolgd door G. Houwen die de verhuizing vanuit de hoge, ouderwetse archiefkamers naar beneden mocht leiden.

We mogen hier niet vergeten te vermelden dat ere-archivaris - en onze voorzitter - B. Janssens de Bisthoven het nieuwe archief op kanunnikale wijze bedacht heeft door de schenking van het belangwekkende schilderij van J. van Meunincxhove "Binnenzicht in de Sint-Donaaskathedraal" uit 1696 (in kleur afgedrukt op blz. 124 van het boek *De Brugse Burg*, 1991).

Beschilderde graven in de Sint-Salvatorskathedraal. - In 1990 werden onder de vloer van de toren van de Sint-Salvatorskathedraal te Brugge vier 14de-eeuwse beschilderde graven gevonden die, op deze plaats, een hinderenis vormden voor de verstevigingswerken aan de torenfundering. Er werd besloten de graven in hun geheel te lichten. Daarvoor werd eerst een betonnen vloer onder de graven aangebracht. Op 29 november werden ze met behulp van een grote kraan naar boven opgetrokken en voorlopig neergezet op in de muur ingewerkte ijzeren balken, zodat de werken aan de funderingen ongestoord kunnen verdergezet worden. Later zullen de graven in de toren opgesteld worden.

Van Eyck. - Op een voordracht op 15 december 1991 door de Brugse Gidsenbond ingericht sprak dr. A. Dierick uit Gent over "Het penseel van Van Eyck". De h. Dierick is o.m. wereldwijd bekend als de specialist in de kleurfotografie van de oude Vlaamse schilderkunst. Hij heeft echter niet enkel gefotografeerd, maar hij heeft eveneens talrijke technische details en eigenaardigheden opgemerkt waarmee ook kunsthistorici hun voordeel kunnen doen. En eens te meer kwam tijdens de lezing de superioriteit van Jan van Eyck overtuigend tot uiting in tal van uitvergroete details.

Glasramen uit het Brugse Vrije. - In tegenstelling tot andere Belgische musea, is de verzameling brandglazen in het voormalige paleis van de Heren van Gruuthuse vrij beperkt. Permanent worden de kunsthistorisch belangrijke tentoongesteld, zoals de vijf merkwaardige visblaasvormige venstervullingen van het Stadhuis met zwevende engelen uit het begin der 15de eeuw. Een vermoedelijk eveneens in Brugge vervaardigd glasraam stelt St.-Joris en St.-Michael voor en dateert van rond 1500. Het is herkomstig van de Schilderskapel, eertijds gelegen in de Zilverstraat. Deze glasramen waren reeds vroeger het onderwerp van catalogusnotities of andere publi-

katies van kunsthistorische aard, die wij hier buiten beschouwing laten. De reserves van het Gruuthusemuseum beschikken nog over enige andere glas-raamfragmenten alsook "rondels" of "ovalen", waarvan de herkomst helaas niet meer gekend is.

Twee ovaal ruitjes (inv. O. 96-97.XXII) zijn gemakkelijk te identificeren vermits ze het wapenschild van het Brugse Vrije vertonen. Dit wapen is van zilver met een dwars- of schuinbalk van azuur, en wordt vastgehouden door een wildeman en wildevrouw waartussen drie distels. Beide ovaal (25 x 19 cm) werden overeenkomstig stamfiche A 75 van het voormalig Oudheidkundig Genootschap van Brugge op 2 augustus van het jaar 1866 aan het museum geschonken door M. de Limburg-Stirum. Naar alle waarschijnlijkheid sierden deze glasramen de vaste bovenlichten of de opendraaiende ramen van de kruisvensters. Of dit in de Schepen-, Vertrek- of Wezenkamer, de Vierschaar of een andere lokatie van het Landhuis op de Burg was, kunnen wij bij gebrek aan nauwkeurige gegevens van o.a. ikonografische aard thans niet meer vaststellen. Indien de ramen uit het in 1722-27 opgerichte nieuwe gebouw van het Vrije herkomstig zouden zijn, dan ligt het voor de hand dat deze wapenschilden wellicht dateren uit de eerste helft van de 18de eeuw. Volledigheidshalve vermelden wij dat in de voorgevel op de Burg ovale ramen voorkwamen, zoals afgebeeld op een gravure van A. Sanderus, *Flandria Illustrata*, 1735, dl. I, p. 189.

S. Vandenberghe

Fotoinventaris West-Vlaanderen. - In 1965 verscheen de geïllustreerde "Aanwijzende fotografische inventaris van de drie rechterlijke kantons Brugge", samengesteld o.l.v. dr. A. Janssens de Bisthoven, toen hoofd van het Iconografisch Archief van het A.C.L. of Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Het boek bevat een inventaris van de foto's die het instituut bezit van monumenten en kunstvoorwerpen in Brugge en in de drie vermelde kantons. Het is een praktisch werkinstrument dat echter geen vervolg kende.

In 1972 begon men met een andere reeks, nl. het "Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen". De groene deeltjes over de Westvlaamse kantons - met uitzondering van de drie reeds eerder gepubliceerde Brugse kantons - verschenen in 1973-1981. De achttien inventarissen - van Ieper, Kortrijk en Oostende zijn er telkens twee deeltjes - werden voor het grootste gedeelte samengesteld door lic. B. Roose-Meier.

Na de voltooiing van deze snelinventaris van de kerken leek het aangewezen het inventariswerk voort te zetten met een andere reeks instellingen, bijv. kloosters of OCMW's. Dit bleek echter niet zo gemakkelijk te kunnen. Enkel in West-Vlaanderen verscheen een deel "Begijnhof en Begijnhofmuseum te Kortrijk", door het KIK samen met de Kortrijkse Geschied- en Oudheidkundige Kring uitgegeven in de nieuwe reeks "Fotoinventaris van het Belgisch kunstbezit. Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn". Auteur is op-

nieuw B. Roose-Meier. De opvatting van deze inventaris wijkt sterk af van de sobere boekjes van het Fotorepertoire : groter formaat, talrijke illustraties, uitvoerige beschrijvingen. Hopelijk komt nog eens het rijke kunstbezit van andere Westvlaamse OCMW's aan de beurt.

De schouw van de Raadzaal van het Kortrijkse stadhuis. - De schouwen in de schepen- en raadzaal van het stadhuis te Kortrijk mogen zich reeds lang in wetenschappelijke belangstelling verheugen. Toch blijven er nog immer verscheidene problemen onopgelost, voornamelijk betreffende datering en ikonografie. Dit blijkt nu ook weer uit de studie van B. Piessevaux-Herbert "De schouw in de Raadzaal van het Stadhuis van Kortrijk (ca. 1525). Een ikonografische studie", verschenen in de *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, 56 (1990) p. 5-158.

Voor de datering van de schouwen sluit de auteur zich aan bij de traditionele opvatting : ca. 1525. De onderste fries toont verhalende scènes, waarvan ook nu maar enkele een bevredigende uitleg krijgen. In dat verband onthouden we de identificatie van de moord van Lamech op Kaïn. Op de middenste rij zijn de afgoderij en de zeven hoofdzonden afgebeeld. Dat een reeks houtsneden van ca. 1480-1490 uit de streek van Konstanz (de auteur spreekt altijd van Constance), die de hoofdzonden op verwante wijze uitbeelden, door de beeldhouwer gekend waren en gebruikt werden voor de compositie en de ikonografie, valt o.i. moeilijk te bewijzen. Soms zijn de verschillen erg groot, bijv. de Woede, de Traagheid. Op de hoek van de middenrij staan ook nog de Vrede en de Gerechtigheid, in het midden Karel V : alle beelden zijn te groot voor de nissen en zijn klaarblijkelijk van latere datum. De auteur schrijft op p. 151 : "de drie beelden kunnen niet vóór het einde van de 16de eeuw gedateerd worden". Maar dan stelt zich onmiddellijk de vraag : Waarom een beeld van Karel V, bijna een halve eeuw na zijn regering ? Stilistisch kunnen de twee andere beelden in het midden van de 16de eeuw geplaatst worden, en ook voor het meer houterige beeld van Karel V is dat goed mogelijk, zodat het Keizersbeeld nog tijdens zijn regering kan opgesteld zijn.

Het houten bovengedeelte bestaat uit nissen in gotische stijl, waarin het Geloof en de Zeven Deugden voorgesteld zijn. Schrijfster meent de bron van de Deugden teruggevonden te hebben in de kopergravures van de Noord-Nederlander Crispin de Passe, te dateren tussen 1596 en 1610. Dit stemt overeen met de datering "ca. 1600" die wij voor deze beelden onlangs in "De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije" (p. 78) voorgesteld hebben. In de beelden wordt de Barok aangekondigd, wat met de drie hierboven vermelde beelden van de middenrij niet het geval was. Blijft nog het probleem van de houten nissen : laatgotiek of neogotiek, maar dan wel van vóór 1839 ? Is dat een soort neogotiek die men in die tijd in Vlaanderen maakte ? Waar en hoe waren de Deugden dan wel ca. 1600 opgesteld ? Ook hier is nog nader onderzoek gewenst, o. m. aan de hand van de stadsrekeningen.

Luc Devliegher

Buskruitmagazijn te Nieuwpoort. - Het zg. Bommevrij, Schoolstraat 48 te Nieuwpoort, het vroegere buskruitmagazijn van ca. 1820, loopt gevaar gesloopt te worden, alhoewel het - met de nabijgelegen toren van de vroegere Sint-Laurentiuskerk - het laatste vooroorlogse monument van de stad is.

Wervik. - Tijdens de aanleg van een parking in de Komenstraat te Wervik werden de overblijfselen gevonden van een ca. 6 m. brede weg die deel zou uitgemaakt hebben van de romeinse heirweg Keulen-Boulogne. Naast de weg trof men sporen aan van romeinse bewoning.

BOEKENSCHOUW

Lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen, 1990

Door N. Geirnaert, W. Muylaert en M. Ryckaert. Met de medewerking van L. Casier, M. Deros, A. de Schieter de Lophem, L. Devliegher, J. D'hondt, J.-M. Duvosquel, B. Hillewaert, G. Houwen, J.-M. Lermyte, D. Marechal, J. Murray, H. Platelle, J. Six, L. Stockman, L. Valcke, L. Vandamme, M. Vandebroek, C. Vandenbroeke, M. Vandermaesen en A. Vandewalle.

Voor de criteria die gevolgd werden bij de keuze zie HEm., 88 (1951) 172. Vanwege de overvloed aan lokale historische publikaties is aan de medewerkers gevraagd alleen bijdragen op te nemen die gebaseerd zijn op oorspronkelijk onderzoek of een kwalitatief belangrijke synthese brengen van bekende gegevens.

We vestigen er de aandacht op dat de rubriek *Genealogie, Biografie (I, 7)* voortaan gesplitst is in een deel *Algemeen* en een deel *Bijzonder*. In het tweede deel van deze rubriek zijn de titels niet meer volgens de auteursnamen geklasseerd maar in alfabetische volgorde volgens behandelde familienaam, waarbij in afwijking van het internationale systeem rekening gehouden wordt met Van en De.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografieën, Inventarissen en Catalogi

1. *Aanwinsten 1985-1988*. - Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel, 1985-1988, nr. 4, 37-251, ill.
Werk van J. Ensor, F. Khnopff, J. Lagae, J. Legillon, de Meester van de Ursulalegende, L. Peire, J. Provoost, enz.
2. Adriaens-Pannier Anne, *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Brussel Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Moderne Kunst*. - ML., 16 (1989-1990) 128-132, ill.
o.a. F. Khnopff.
3. Adriaens-Pannier Anne, *Een keuze uit de aanwinsten 1989 : Brussel Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Moderne Kunst*. - ML., 16 (1989-1990) 162-170, ill.
o.a. werk van J. Lagae.

4. Aricx V., *Een inventaris van waardevolle schilderijen in dode hand in de kasselrij Kortrijk 1777*. - B., 90 (1990) 59-61.
5. Arndt Karl, *Altniederländische Malerei und Französische Malerei des 15. Jahrhunderts*. Berlin, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz. Gemäldegalerie, 1989, ill. (herwerking van uitgave 1968).
6. Augustijn Beatrijs, Rombaut Hans, Vandermaesen Maurice, *Bronnen voor de agrarische geschiedenis van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen. Een analytische inventaris van documenten betreffende het beheer en de exploitatie van onroerende goederen (tot 1500). Deel II : Documenten bewaard in de rijksarchieven te Beveren, Brugge, Doornik, Kortrijk, Ronse*. Gent, 1990, 390 blz., kaart (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, nr. 95).
Vervolg van Boekenschouw over 1983, nr. 3.
7. Boets J., Couttenier P., D'haen Chr., *Gezelle in origineel*. Brugge, Die Keure, 1990, 93 blz., ill.
Tentoonstellingscatalogus van autografen en boeken met enkele inleidende studies.
8. Claes Lieve, Kwanten Godfried en Verhoogen Jos, *Archieven bewaard op het KADOC*. Leuven, Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum, 1990, 410 blz.
Archiefoverzicht, met o.m. vermelding van verscheidene uit West-Vlaanderen afkomstige archieven.
9. Comblen-Sonkes M., m.m.v. Vandevivere I., *Les primitifs flamands. I. Les Musées de l'Institut de France : Musées Jacquemart-André et Marmottan à Paris, Musée Condé à Chantilly*. Brussel, Centre National de Recherches "Primitifs flamands" & ACL, 1988, 154 blz., ill. (Corpus de la peinture des anciens Pays-Bas méridionaux au Quinzième siècle, 15)
10. Debrabandere P., *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Kortrijk Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 16 (1989-1990) 140, ill.
11. De Vos Dirk, *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Brugge Groeningemuseum*. - ML., 16 (1989-1990) 102, ill.
"Brugge de dode, Brugge de levende" door G. De Smet en "Portret van J. Bauwens-van Peteghem" door F.J. Kinsoen.
12. (Dewilde Jan), *Ieperse penningen 1794-1914*. Ieper, Stedelijk Museum, 1990, 63 blz.
Tentoonstellingscatalogus. Ieper 7 april-13 mei 1990.
13. Dezutter Willy P., *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Brugge Stedelijk Museum voor Volkskunde*. - ML., 16 (1989-1990) 105-107, ill.
Tekeningen door R. De Pauw.
14. Dezutter Willy P., *Een keuze uit de aanwinsten 1989 : Brugge Stedelijk Museum voor Volkskunde*. - ML., 16 (1989-1990) 159, ill.
15. Dezutter W.P. en Ryckaert M. (red.), m.m.v. Geirnaert N., Rau J.A., Franchoo A. en Vandewalle A., *Kroniek en korte berichten 25*. - BO., 30 (1990) 191-200, ill.
16. D'hondt Jan en Geirnaert Noël, *Inventaris van het archief van de gemeente Sint-Kruis*. Brugge, Stadsarchief, 1990, 137 blz. (Brugse Geschiedbronnen uitgegeven door het Gemeentebestuur van Brugge, XXII).
17. Folie J., Dogaer G., Dumortier C., Leuxe F., Serck L., *Bibliografie van de nationale kunstgeschiedenis 1988*. - BTOK., 58 (1989) 141-168.
18. Folie J., Dumortier C., Leuxe F., Joris P., Serck L., *Bibliografie van de nationale kunstgeschiedenis 1989*. - BTOK., 59 (1990) 135-161.
19. Geirnaert N., Muylaert W. en Ryckaert M. Met de medewerking van Casier L., Craeye S., Delva A., Deraus M., de Schietere de Lophem A., Devliegher L.,

- D'hondt J., Duvosquel J.-M., Hillewaert B., Houwen G., Lermyte J.-M., Marechal D., Platelle H., Six J., Stockman L., Valcke L., Vandamme L., Vandenbroeke C., Vandermaesen M. en Vandewalle A., *Boekenschouw, lopende bibliografie van de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen, 1989*. - HEM., 127 (1990) 257-301.
20. Genicot Léopold, *Vingt ans de recherche historique en Belgique 1969-1988*. Brussel, Gemeentekrediet, 1990, 572 blz.
Belangrijk bibliografisch naslagwerk.
21. Glorieux-De Gand Thérèse, *Cisterciënzer handschriften van de Koninklijke Bibliotheek van België. Catalogus*. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 1990, 215 blz., ill.
Met o.m. handschriften uit de Duinenabdij en Ter Doest. Oorspronkelijk in het Frans; de Nederlandse vertaling is niet steeds even onberispelijk.
22. Hendrickx Frans, *Literatuuroverzicht 1989 met aanvullingen uit vorige jaren*. - OGE., 64 (1990) 309-413.
Geschiedenis van spiritualiteit en geestesleven, ook in Vlaanderen.
23. *Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde Vlaamse Afdeling. Jaarboek met volkskundige bibliografie 40 (1987)*. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1990, 255 blz.
24. Laureyssens W., *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Brussel Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Oude Kunst*. - ML. 16 (1989-1990) 110-120, ill.
o.a. "Maria met Kind" door de Meester van de Ursulalegende, Brugge, laatste kwart 15de eeuw.
25. Legrand C., Méjanès J.-F., Starcky E., *Le Paysage en Europe du XVIe au XVIIIe siècle*. Paris, Editions de la Réunion des Musées nationaux, 1990, 138 blz., ill.
Tentoonstelling met werk van o.a. Savery, Stradanus en Suvéé in het "Cabinet des dessins" van het Louvre.
26. (Le Loup W.), *Fonds de Peellaert voor het Steinmetzkabinet*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea Brugge, 10 (1990) nr. 4, ill.
Schenking van 983 aquarellen van de hand van Auguste de Peellaert (Brugge 1793-1876) met gezichten op Europese steden en monumenten.
27. Leman-Deliverie Germaine (red.), *Les Celtes en France du Nord et en Belgique Vle-1er siècle avant J.-C*. Brussel, Gemeentekrediet 1990, 280 blz., ill., kaarten.
Tentoonstellingscatalogus : Valenciennes : 1990-91; Duinkerke, Luik, Châlons-sur-Marne, Parijs : 1991, verder ook 36 kernachtige artikelen, waaronder een aantal m.b.t. plaatsen vroeger behorend tot het graafschap Vlaanderen.
28. Maréchal Els, *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Antwerpen Koninklijk Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 16 (1989-1990) 83-88, ill.
o.a. ets "Grenadiers" van J. Ensor.
29. Pauwels A.G., *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Kortrijk Stedelijke Musea*. - ML., 16 (1989-1990) 139, ill.
30. *Publicaties over de Minderbroeders in de Nederlanden 1989*. - F., 45 (1990) 145-167.
31. *Rijkdom bedreigd*. Brussel, Gemeentekrediet, 1990, 231 blz., ill.
Catalogus met uitvoerige beschrijvingen van belangrijke documenten uit alle Vlaamse provincies.
32. *Rollariensia*. - R., 19 (1990) 38-44.
33. Ryckaert M. en Cloet M., *Doctoraats- en licentiaatsverhandelingen betreffende*

- het oude graafschap Vlaanderen en de provincies West- en Oost-Vlaanderen. Rijksuniversiteit Gent (1990), Katholieke Universiteit Leuven (1990), Vrije Universiteit Brussel (1981-1990). - HEM., 127 (1990) 244-248.
34. Sabbe M., Lamberigts M. en Gistelincx F. (red.), *Bernardus en de Cisterciënzerfamilie in België 1090-1990*. Leuven, Bibliotheek van de Faculteit der Godgeleerdheid, 1990.
Tentoonstellingscatalogus met verscheidene inleidende studies betr. religieuze, culturele, artistieke en economische betekenis van de cisterciënzerorde in de Nederlanden, inzonderheid in Vlaanderen.
35. Starcky E., *Musée du Louvre. Cabinet des dessins. Inventaire des dessins des Ecoles du Nord. Ecole allemande, des anciens Pays-Bas, flamande, hollandaise et suisse XVe-XVIIIe siècle. Supplément aux inventaires publiés par F. Lugt et L. Demonts*. Paris, Réunion des Musées nationaux, 1988, 288 blz., ill.
36. Szmodis-Eszlárý E., Urbach S., *Middeleeuwse Nederlandse kunst uit Hongarije*. Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent, 1990, 128 blz., ill.
Tentoonstelling met o.a. kopie naar J. van Eyck, navolger van H. Memling, A. Isenbrant, P. Claeissins.
37. Tahon-Vanroose Monique, *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Gent Museum voor Schone Kunsten*. - ML., 16 (1989-1990) 137-138, ill.
o.a. werk van J. Suvée.
38. Van Eenoo R., m.m.v. Bovesse J., Hélin E., Petit R., Van Derveeghde D., Prevenier W., Triaille-Closset C., Vermeulen U., Gaus H., Lis C., Cauchies J.-M., Haesenne-Peremans N., Maréchal G., François L., Meyers W., Geirnaert N., De Wever B., Vanthemsche G., Janssens R., Vrielinck S., Art J., *Bibliografie van de geschiedenis van België, 1988*. - BTFG., 68 (1990) 352-463.
Met ruime aandacht voor (West-)Vlaanderen.
39. Vandenberghe Stéphane, *Een keuze uit de aanwinsten 1988 : Brugge Gruuthusemuseum*. - ML., 16 (1989-1990) 103-104, ill.
o.a. zgn. Brugse kapiteelkast, wandtapijt en ciborie.
40. Vanhoutryve André, *Bibliografie van de geschiedenis van Brugge, V. Roeselare, Uitgeverij Familia et Patria, 1990, 345 blz.*
Vervolg op Boekenschouw over 1986, nr. 37.
41. *Verhandelingen ingediend bij het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde, Rijksuniversiteit Gent*. - Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, 27 (1988) 215-226.
Doctoraats- en licentiaatsverhandelingen 1984-1988.

Zie ook nrs. 275, 334, 534, 571.

2. Paleografie, Diplomatiek, Codicologie en Epigrafie

42. Arnould Alain, *De handschriften in het museum van het Heilig-Bloed*. - Het Heilig Bloed te Brugge. Brugge, 1990, 79-90, ill.
43. De Hemptinne Thérèse en Verhulst Adriaan, m.m.v. De Mey Lieve, *De oorkonden der Graven van Vlaanderen (Juli 1128-September 1191) II. Uitgave - Band I : Regering van Diederik van de Elzas (Juli 1128-Januari 1168)*. Brussel, Paleis der Academiën, 1988, 522 + V blz., ill. (Verzameling van de Akten der Belgische Vorsten 6).
44. De Hemptinne Thérèse, *Het teruggevonden origineel van een oorkonde van Diederik van de Elzas voor de abdij van Hasnon (1156), afkomstig uit het grafelijk archief in de Sint-Donaaskerk te Brugge*. - HKCG., 156 (1990) 163-170.

45. De Schryver Antoine, Dykmans Marc en Ruyschaert José, *Le Pontifical de Ferry de Clugny, Cardinal et Evêque de Tournai*. Citta del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1989, 275 blz., ill., 82 pl.
Drie afzonderlijke studies i.v.m. dit 15de-eeuws Pontificale, zie HEM. 128 (1991) 126-127.
46. Geirnaert D., *Vlaamse kunst op papier : Brugs handschrift uit de 15de eeuw onderzocht en uitgegeven*. - B., 90 (1990) 319-324.
Handelt over B. Cardon, R. Lievens, N. Smeyers, *Typologische taferelen uit het leven van Jezus. A manuscript from the Gold Scrolls Group (Bruges, ca. 1440) in the Pierpont Morgan Library* (1985).
47. Geirnaert N., *Een Petrarca-handschrift uit de Duinenabdij in de Brugse Stadsbibliotheek ?* - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 97-103.
Hs. 495. Relatie met Oudenburg en/of de Eekhoutabdij (Brugge).
48. Maréchal J., *Zestiende-eeuwse Brugse registerbanden in het archief van de koninklijke hoofdgilde Sint-Sebastiaan te Brugge*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 135-139.
49. Masure D., *De bewaarde en de verdwenen grafmonumenten in de Ieperse Sint-Maartenskathedraal*. - De Sint-Maartenskathedraal te Ieper. Ieper, 1990, 205-210, pln.
Een inventaris, gebaseerd op de kopie van het grafschriftenboek door Jean-Jacques Lambin, uit de verzameling Merghelynck te Brussel. (Archief van de kathedraal).
50. Naber A., *Les manuscrits d'un bibliophile bourguignon du XVe siècle, Jean de Wavrin*. - RN., 72 (1990) 5-22.
51. Papin Kristof, *Grafsteen van de 6de Bisschop van Brugge in de St.-Janskerk te Poperinge*. - AdS., 20 (1990) 89-96, ill.
Bisschop Denis Stoffels (1623-1629).
52. Pattin A., *Un manuscrit du XIIIe siècle de l'ancienne abbaye bénédictine d'Eename retrouvé (Bruges, Grand Séminaire, ms. 406)*. - S., 44 (1990) 79-91.
Sermoenen van Odo van Canterbury.
53. Simeray Françoise, *Le scriptorium de l'abbaye de Saint-Amand au milieu du XIIIe siècle*. - Valentiana, nr. 4 (1989), 6-10
Valentiana : lokaal historisch tijdschrift in Valenciennes.
54. Smeyers Maurits, "*Litterae unius colorae (sic) fiant et non depictae*". *Een cisterciënzervoorschrift en zijn toepassing*. - Bernardus en de cisterciënzerfamilie in België 1090-1990. Leuven, 1990, 80-95.
Vooral op basis van gegevens uit Vlaamse abdijen.

Zie ook nrs. 21, 31, 210, 337, 432, 448, 717, 729, 761, 767, 781, 852.

3. Aardrijkskunde

55. Balduck Elie-E., *De IJzer, Jordaan van de Westhoek...* - IJzb. 20 (1990) 655-656, ill.; 664-665; 671-672, ill.; 678; 689-690, ill.; 696-697; 705-706, ill.; 710-711.
Op zoek naar de bronnen. De IJzer vloeit in de Pene.
56. Bourgeois J., *Occupation des sols et dispersion de l'habitat dans les deux Flandres*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 28-29.
Verspreiding van de bewoning tijdens de ijzertijd.

57. Boury F., *De IJzer. Van heldere stroom tot open riool ?* - FN., 15 (1990) 11-28.
58. Decler Kris, *De heide en stuifzanden van Rijkevelde : natuur met grote N.* - Arsbroek, 7 (1990) 47-54.
59. Derville A., *Rivières et canaux du Nord/Pas-de-Calais aux époques médiévale et moderne.* - RN., 72 (1990) 5-22.
60. Langohr R., *L'homme et les processus d'érosion des sols limoneux de Belgique et du Nord-Ouest de la France.* - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 211-222.
61. Lannoy Danny, *Grenspalen.* - CII., 24 (1987) 91-99.
In Knokke.
62. Leman-Delerville G., *L'habitat ouvert d'époque celtique dans le Nord de la France.* - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 104-106.
63. Leman-Delerville G., *L'occupation du sol dans le Nord de la France.* - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 30-32.
Verspreiding van de bewoning tijdens de ijzertijd.
64. Munaut A.-V., *Les Celtes du Nord et leur environnement : apport de la palynologie.* - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 191-194.
65. Pyncket Marc, *Jacob van Deventer tekende de oudste kaart van Menen (1567-1573).* - W., 14 (1990) 2, 35-40, ill.
66. Ryckaert Marc, *Geographie eines Weltmarktes : Handel und Stadttopographie im mittellaterlichen und frühneuzeitlichen Brügge.* in : Friedland Klaus (ed.), *Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, Köln/Wien, 3-12, krt.*
67. Strubbe Jan, *De ontwikkeling van de Belgische zeehavens : een groei naar de zee.* - De Knecht-van Eekelen A. en Vanpaemel G. (red.), *Met zicht op zee : zeewetenschappelijk onderzoek in de Lage Landen na 1800, Amsterdam, 1990, 111-120.*
Vanaf 1795; veel aandacht voor Zeebrugge.
68. Thoen Erik, *Een model voor integratie van historische geografie en economische structuren in Binnen-Vlaanderen. De historische evolutie van het landschap in de Leiestreek tussen Kortrijk en Gent tijdens de Middeleeuwen.* - JHKS., 19 (1990) 3-34.
69. Vancraeynest Dirk, *Polders en wateringen.* Brussel, INBEL, 1989, 48 blz., ill. (INBEL-cahier nr. 6).
Schets van ontstaan en werking, vooral in Vlaanderen.
70. Verheye Staf, *De Ieperlee (vervolg).* - IK., 26 (1990) 1-32, pln.
Eerste bijdrage : Boekenschouw 1989, nr. 53.

Zie ook nrs. 118, 256, 313, 399, 410, 411, 454, 465, 470, 500, 618, 626, 632.

4. Onomastiek en taalkunde

71. Baetens R., *Het Nederlands in een spanningsveld. Nieuwe inzichten omtrent het taalgebruik te Duinkerke tijdens het Ancien Régime.* - FN., 15 (1990) 111-127.
72. Blondeel Werner, *Ingelmunsterse familienamen.* Dl. 2. - DH., 11 (1990) I, 55-67.
73. Bossu Jozef, *Tieltse toponiemen in Oeselgem.* - RT., 21 (1990) 30-34.
Over de Tieltsse Waterschep.
74. Debrabandere F., *Van Bosquet tot Beheyd(t).* - LG., 32 (1990) 451-456.
75. Debrabandere F., *De familiaanaam Kinsabil - Key(n)sabyl.* - VS., 26 (1990) 360.

76. Debrabandere F., *De familienaam Opsomer*. - N., 22 (1990) 187-189.
77. Debrabandere F., *De familienaam Sleeuwagen*. - LG., 32 (1990) 87-89.
78. Debrabandere F., *De familienaam Tobback*. - VS., 26 (1990) 455-456.
79. Debrabandere F., *De familienaam Van (H)outryve*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve, Brugge, 1990, 47-49.
80. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Lescauwaet*. - BS., 11 (1990) 2, 13.
81. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Mestdagh*. - BS., 11 (1990) 4, 11.
82. Debrabandere Frans, *Namen van Bruggelingen. Scharpé*. - BS., 11 (1990) 1, 13.
83. Debrabandere F., *Nogmaals Lobbestael*. - N., 22 (1990) 183-186.
Zie ook Boekenschouw 1989, nr. 56.
84. Debrabandere F., *Onze gemeentenamen in het Westvlaams*. - B., 90 (1990) 50-58.
Adinkerke, Bredene, Dadizele, Eggewaartskapelle, Gijzelbrechtegem, Ieper, Ingoogem, Kooigem, Kortrijk, Menen, Sint-Denijs, Stuivekenskerke, Vichte, Vladslo, Woesten, Zedelgem.
85. Debrabandere F., *Zijn weister hebben*. - LG., 32 (1990) 456-459.
86. De Busschere K., *Al die jaren "zanten" in Biekorf*. - B., 90 (1990) 125-132.
87. De Busschere K., *Taalaantekeningen. Naooft uit het Westland*. 1989. - B., 90 (1990) 171-174.
88. De Langhe J.E., *Greveninge*. - RP., 32 (1990) 19-21.
89. De Langhe J.E., *Over de kasteelnaam Ter Bolle*. - RP., 32 (1990) 39-40.
90. De Langhe J.E., *Over de plaatsnaam Baethoeke-Pathoeke*. - RP., 32 (1990) 124-126.
91. De Langhe J.E., *Waar haalde Willem van Saafinge zijn naam vandaan*. - B., 90 (1990) 274-275.
92. De Meersman A., *Boekbespreking Marinel Gerritsen, Syntaktische verandering in controlezinnen. Een sociolinguïstische studie van het Brugs van de 13e tot de 17e eeuw*. - TT., 42 (1990) 74-89.
93. De Meulenaere Fabrice, *Les anciens toponymes flamands de la commune de Nieppe*. - BCFF., 33 (1990) 12-15.
94. Deveugele J., *De Waregense dialectwoordenschat onherroepelijk door het algemeen Nederlands aangetast*. - JGOKW., 18 (1990) 11-27.
95. Devliegher L., *Betekent het middelnederlands combel hanebalk ?* - B., 90 (1990) 168-170.
96. Devloo L., *Een paar bedenkingen bij "Al die jaren "zanten" in Biekorf*. - B., 90 (1990) 337-338.
97. De Vos Achiël, Stockman Luc en Taeldeman Johan, *Meetjeslandse plaatsnamen van vóór 1600, Deel I : Het Ambacht Maldegem, Band 2, Maldegem en Band 3, Sint-Laureins, Maldegem*, 1990, 136 en 40 blz.
98. Dreesen J.B.V., *Toponymie van 's Heerwoutermans ambacht*. - Pl., 19 (1990) 310-312.
99. Moeyaert C., *De schrijftaal van de Westhoek in Frankrijk. De streektaal van Lederzele en omgeving, door A. Lagatie in de enquête Willems (1885-86)*. - FN., 15 (1990) 218-231.
100. Muyle Roger, *De betekenis van de naam Inghelram*. - Graningate, 10 (1990) 83.
101. Ryserhove Alfons, *Plaatsnamen te Sint-Joris (1)*. - JBB., 23 (1990) 121-126.
102. V(an) A(cker) J., *Het Pavillon Dauphin te Veurne*. - B., 90 (1990) 113-114.
103. Vanhuysse A., *Nog over batjes*. - B., 90 (1990) 453-454.
Vervolg op Boekenschouw 1989, nr. 71.
104. Vanhuysse A., *Het woord kreek*. - B., 90 (1990) 398.
Vervolg op Boekenschouw 1989, nr. 73.

105. Vanhuysse A., *Zijn puiste scheuren*. - B., 90 (1990) 132.
Vervolg op Boekenschouw 1989, nr. 69.
106. Welke Dieter, *Forme linguistique et origines du Rithmus teutonicus ou Ludwigslied*.
- La cantilène de sainte Eulalie. Valenciennes, 1990, 89-96.
- Zie ook nrs. 375, 417, 672, 676, 679.

5. Archeologie

107. Arren R., Dewilde M., Heus J., Vandewalle F., *Enkele vondsten van de opgravingscampagne juli 1990 op het Oosthof*. - Coc., 5 (1990) 136-143, ill.
In Koekelare.
108. Boucher S., *Les bronzes figurés*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique.
VIe-ler siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 160.
Vermelding van bronzen driepikkels uit Dikkelvenne en Geraardsbergen.
109. Bourgeois J., *Nécropoles et "sanctuaires" de La Tène en Flandre*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-ler siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 117-119.
110. Bourgeois J., Rommelaere J. & Semey J., *Ursel-Rozestraat (Knesselare, O.-VL.): ijzertijd-grafveld en -monumenten*. - Archeologie, (1990) 43-44.
111. Cahen-Delhay A., *Fortifications celtiques et gauloises dans l'Ouest de la Belgique*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-ler siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 35-38.
Vermelding van de Kimmelberg.
112. Callebaut D., *Ename : portus en abdij (O.-VL.)* - Archeologie, (1990) 64-65.
Zie ook : Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 32-33.
113. Crombé Ph., *Ichtegem (W.-VL.)* - Archeologie, (1990) 54.
Silexvondst uit neolithicum of vroegere periode.
114. Crombé Ph., *Ronse (O.-VL.) : Romeinse muntvondst.* - Archeologie, (1990) 63.
115. Crombé Ph. & Cnudde Chr., *Ronse (O.-VL.) : Muziekberg : paleolithische vondsten*. - Archeologie, (1990) 49.
116. Crombé Ph. & Vandenabeele J.-Cl., *Kwaremont (Kluisbergen, O.-VL.), Paterberg : neolithische site*. - Archeologie, (1990) 54.
117. De Boe G. en Thoen H., *In een uithoek van het Romeinse Imperium*. - V. 39 (1990) 25-32.
118. Delmaire B. en R., *Les limites de la cité des Atrebates (nouvelle approche d'un vieux problème)*. - RN., 72 (1990) 697-736.
119. De Meulemeester J., *Het "Hof Inghels" een site met walgracht te Leisele (Alveringem, W.-VL.)*. - Archeologie, (1990) 76-77.
Zie ook : Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 59-60.
120. Demolon P., *Archéologie urbaine à Douai (dép. du Nord) (F.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 80-81.
Pottenbakkersoven uit de eerst helft van de 13de eeuw.
121. Despriet Ph., *Kortrijk (W.-VL.) : de abdij van Groeninge*. - Archeologie, (1990) 71.
Zie ook : Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 31-32.
122. Despriet Ph., *Kortrijk (W.-VL.) : de ambachtelijke zuidwijk*. - Archeologie, (1990) 57.
Romeinse periode.
123. De Swaef W. en Bourgeois J., *Mere (Erpe-Mere, O.-VL.) : bewoningssporen uit de late ijzertijd*. - Archeologie, (1990) 55.

124. Devliegher L. *Onderzoek van het kasteel van Tillegem (gem. Brugge, Sint-Michiels)*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 49-55.
125. Dewilde M., *De Augustijnenabdij van Zonnebeke (W.-Vl.)*. - Archeologie, (1990) 71-72.
Zie ook : Archaeologia Medievalis, 13 (1990) 30-31.
126. Dewilde M., *Laat-middeleeuwse ceramiek uit Sint-Jan (Ieper, W.-Vl.)*. - Archeologie, (1990) 78.
127. Dewilde M., Eryncx A., Heus J. en Vandewalle F., *Het Oosthof te Koekelare; een overzicht van de resultaten van de archeologische campagne - 1988*. - Coc., 5 (1990) 9-29, ill.
128. Dewilde M., Heus J., Vandewalle F., *Mededeling vanwege de Spaenhiers n.a.v. de opgravingscampagne 1990 op de Oosthofstede*. - Coc., 5 (1990) 107-112, ill.
Koekelare, archeologische kring.
129. Dewilde M., Heus J., Vandewalle F. en Arren R., *Het Oosthof in Koekelare (W.-Vl.)*. - Archeologie (1990) 76.
Zie ook : Archaeologia Medievalis, 13 (1990) 18-19.
130. De Witte H. en De Groote K., *Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.-Vl.)*. - Archaeologia Medievalis 13 (1990) 43-46.
Onderzoek Korte Zilverstraat, Zand, Wollestraat, Brugse Vrije en vooral Burghotel.
131. De Witte H., Laleman M.C., Oost T., *Stadsarcheologie in Vlaanderen*. - V. 39 (1990) 45-50.
132. Doperé F. en Ubregts W., *Bouwhistoriek van de poortdonjon van de burcht van Male te Sint-Kruis (W.-Vl.)*. - Archaeologia Medievalis 13 (1990) 15-18.
133. Eryncx A., *Archeozoölogisch onderzoek op het Laboratorium voor Paleontologie (R.U.G.)*. - Archaeologie Medievalis, 13 (1990) 9-12.
o.a. studie van beendermateriaal uit Roeselare, Roksem, Ronse, Koekelare, Zonnebeke.
134. Goderis J., *Silex-werktuigen, gevonden te Roeselare in de jaren zestig*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 63-64.
Zie ook R., 19 (1990) 94-97.
135. Goderis Jozef, *Werkgroep archeologie Roeselare. Een stenen kanonbal uit de late middeleeuwen gevonden te Roeselare*. - R., 19 (1990) 190-192.
136. Hillewaert B., *Oostkerke (Damme, W.-Vl.)*. - Archeologie, (1990) 72.
Visualisering grondplan Romaanse Sint-Kwintenskerk.
137. Hollevoet Y., *Archeoscopie van een stad : het Oudenburgse bodemarchief doorgelicht*. - V., 39 (1990) 41-44.
138. Hollevoet Y., *Jabbeke (W.-Vl.) : Romeins grachtensysteem en bewoningssporen uit de volle middeleeuwen*. - Archeologie, (1990) 48-49, 78.
Ook in Zerkegem (gem. Jabbeke).
Zie ook : Archaeologia Medievalis 13 (1990) 57-58.
139. Hollevoet Y., *Oudenburg (W.-Vl.) : Romeinse bewoningssporen*. - Archeologie, (1990) 61.
140. Hollevoet Yann, *Langs de Roksempuut. Archeologisch onderzoek op het domein van de Hoge Dijken te Roksem (gemeente Oudenburg)*. - BO., 30 (1990) 90 (1990) 75-88, ill.
141. Hollevoet Y., *Roksem (Oudenburg, W.-Vl.)*. - Archeologie, (1990), 48 en 64, fig. 11.
Vondsten uit de steentijd tot de volle middeleeuwen. Belangrijke vroegmiddeleeuwse nederzettingssporen (o.a. gebouwplattegronden).
Zie ook : Archaeologia Medievalis, 13 (1990) 3-4.

142. Hollevoet Y., *Ruddervoorde (Oostkamp, W.-Vl.) : Romeinse vondsten*. - Archeologie, (1990) 63.
143. Hollevoet Y., *Westkerke (Oudenburg, W.-Vl.) : Romeinse gracht*. - Archeologie, (1990) 63.
144. Hollevoet Y., *Waarnemingen en vondsten in de middenkust (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 56-57.
 Middeleeuwse vondsten, o.a. te Houtave, Meetkerke en Vlissegem.
 Zie ook : Archeologie, (1990) 77-78.
145. Hollevoet Y. en Hillewaert B., *Nieuwe vondsten in de Zeebrugse achterhaven (Brugge, W.-Vl.)*. - Archeologie, (1990) 77.
 Bewoningssites uit de volle en late middeleeuwen.
 Zie ook : Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 58-59.
146. Huyghe D., *Geschiedenis langs de zijlijn : de prehistorie van Vlaanderen*. - V., 39 (1990) 16-20.
147. Jansseune G., *Het Groot-Tempelhof te Slijpe (W.-Vl.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 59.
148. Koch A.C.F., *Gent in de 9de en 10de eeuw, enkele benaderingen*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 3, 3-43.
149. Laleman M.C. en Raveschot P., *Archeologisch onderzoek te Gent (O.-Vl.)*. - Archeologie, (1990) 66.
 Naast enkele prehistorische vondsten, vooral sporen uit de periode 10de-12de eeuw en de late middeleeuwen (gegevens over stadshuizen).
 Zie ook : Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 48-50.
150. Laleman M.C. en Raveschot P., *Waaistraat*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 3, 53-57.
 Vondsten uit o.m. de volle middeleeuwen.
151. Lauwers P., *Outrijve-Bossuit*. Gent, 1990, (Archeologische Inventaris Vlaanderen, XIII).
 Archeologische inventaris, vooral van oppervlaktemateriaal.
152. Leman P., *Archéologie médievale dans le Nord - Pas-de-Calais (F.)*. - Archaeologia Mediaevalis, 13 (1990) 79-80.
153. Leman P., *A l'origine de l'archéologie celtique dans les pays du Nord de la France et en Belgique*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 11-17.
154. Leman-Delerive G., *La céramique du Second Age du fer*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 175-180.
 Vermelding van ceramiek uit o.m. Kooigem en Kimmel.
155. Leman-Delerive G., *Les rites funéraires dans le Nord de la France*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 120-124.
 Tijdens de ijzertijd.
156. Pieters M., *Mere (Erpe-Mere, O.-Vl.) : onderzoek van een veldweg*. - Archeologie, (1990) 43.
157. Raveschot P., *Een eerste archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse gracht in Gent*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 4, 12-20.
 Gracht met vulling uit de 9de-12de eeuw.
158. Raveschot P., *Drongen, Bourgoyen-Valkenhuis*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 2, 55.
 Prehistorische oppervlaktevondsten.
159. Raveschot P., *De oudste middeleeuwse vondsten, Gent, Gouvernementstraat 30-32*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 4, 28-38.
 Vondsten uit de 9de-12de eeuw en wellicht ook ouder materiaal.

160. Rogge M. & Vermeulen F., *Kruishoutem (O.-Vl.) : Romeins en middeleeuws*. - Archeologie, (1990) 45-46.
161. Rogge M. & Van Doorselaer A., *Handgevoemd aarden vaatwerk uit de laat-Romeinse en volksverhuizingstijd in Scheldevallei en kustgebied*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 13-17.
162. Sarfatij H., *Dutch towns in the formative period (AD 1000-1400) : the archaeology of settlement and building*. - Medieval Archaeology in the Netherlands : studies presented to H.H. van Regteren Altena, Assen-Maastricht, 1990, 265-281, ill.
Aardenburg in het onderzoek betrokken.
- 162 bis. Termote J., *Archeologisch onderzoek in en om de Sint-Andreaskerk te Woumen (gem. Diksmuide)*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 18-30.
163. Termote J., *Un site fortifié de l'Age du Fer à Kooigem, commune de Courtrai (Flandre occidentale)*. - Les Celtes en France du Nord en en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 43-46.
164. Termote Johan en Goderis Jozef, *Romeinse waterput gevonden te Roeselare*. - R., 19 (1990) 259-267.
165. Thoen H., *Maldegem (O.-Vl.) : Romeinse versterking*. - Archeologie, (1990) 59-61.
166. Thoen H., *Protohistorische en Romeinse vondsten, Gent, Gouvernementstraat 30-32*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 4, 21-27.
167. Thoen Hugo, *De Romeinse Castorbreekers van Bredene*. - JHC., 1990, 85-99.
168. Van Acker R., *Groenhove (gem. Torhout) : gepolijste bijl.* - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 31-32.
169. Vandamme P., *Prehistorische vondsten in Esen (gem. Diksmuide)*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 3-12.
170. Vandenberghe S., *Omtrent de vondst van een zeldzame ornitomorfe aquamanile te Gistel (W.-Vl.)*. - Archaeologia Medievalis 13 (1990) 8.
171. Van Doorselaer A., *Le Mont Kemmel, une fortification celtique*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 39-42.
172. Van Heeringen R. M., *Archeologisch onderzoek in Zeeland (Nl.)*. - Archaeologia Medievalis, 13 (1990) 64-67.
Onder meer sporen van de ronde burcht te Oostburg.
173. Van Himpe L., *Er was een tijd van brons en een tijd van ijzer...* - V., 39 (1990) 21-24.
174. Vanthournout C., *Een Karolingsche sceatta gevonden te Werken (gem. Kortemark)*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 32.
175. Verhaeghe F., *Archeologische sleutels op "Middeleeuws" Vlaanderen*. - V., 39 (1990) 33-40.
176. Verhulst A. en Declercq G., *Proeve van historische interpretatie van de vroeg-middeleeuwse halfcirkelvormige gracht te Gent*. - Stadsarcheologie, 14 (1990) 4, 68-74.
177. Verhoeven A.A.A., *Ceramics and economics in the Low Countries AD 1000-1300*. - Medieval Archaeology in the Netherlands : studies presented to H.H. van Regteren Altena, Assen-Maastricht, 190, 265-281, ill.
178. Warmenbol E., *De bronstijd en -nijverheid in West-Vlaanderen : een status quaestionis*. - Westvlaamse Archaeologica, 6 (1990) 33-48.

Zie ook nrs. 27, 56, 60, 62, 63, 64, 186, 399, 424, 468, 481, 627, 647, 649, 727, 764, 767.

6. Numismatiek, Metrologie, Sigillografie, Heraldiek, Iconografie, Chronologie.

179. Dewitte A., *Een portret van Jacob de Joigny de Pamele ca. 1555*. - B., 90 (1990) 250-251, ill.
Identificatie van werk van P. Pourbus.
180. Dezutter W.P., *Vier glasschilderingen (ca. 1929) uit de voormalige apotheek van Paul Vande Vyvere (Brugge)*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve, Brugge, 1990, 87-95.
In het Museum voor Volkskunde te Brugge.
181. Lietard Edwin, *Oostendse numismatiek*. - Pl., 19 (1990) 15-16, 61-63, 86-87, 152-154, 238-241, 273-278, 317-318, 331-334.
182. Malden John, *Anselm Adornes and the Two Collars*. - The Double Tressure. Journal of the Heraldry Society of Scotland, 10 (1988) 6-12.
Betr. Schotse ridderorde toegekend aan Anselm Adornes.
183. Nuijtens Marcel, *Munten in vergelijking tot het pond paris of vlaams pond*. - TM., 30 (1990) 17-28.
184. Reynaert Freddy, *Een noodbiljet van Rumbeke 1914*. - R., 19 (1990) 122-133.
185. Salet Francis, *Emblématique et histoire de l'art*. - Revue de l'art, Paris, 87 (1990) 13-28, ill.
o.a. i.v.m. de hertogen van Bourgondië en Margareta van Vlaanderen.
186. Scheers S., *Le monnayage*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. Vleier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 144-152.
Vermelding van Gallische munten uit Etaples, Lédringhem, De Panne, Théroouanne en Watou.
187. Witthöft Harald, *Von der mittelalterlichen Handhabung des Gewichts in Nordeuropa - Brügge in Flandern*. - Friedland Kaus (ed.), Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, Köln/Wien 1990, 33-68, diagr.

Zie ook nrs. 12, 114, 712, 759, 760, 767, 802.

7. Genealogie, Biografie

7.1. Algemeen

188. Donche P., *Misdrijven en kwijtscheldingen in uw familiegeschiedenis*. - VS., 26 (1990) 607-610.
Over het belang van de registers van de Charters van de Audiëntie van de Rijkselse Rekenkamer voor de genealogie.
189. Nolf Monique, *1850-1950 : Un siècle d'anecdotes et de souvenirs des familles de Smet-Vercruyse, Kervyn de Meerendré-Janssens de Bisthoven et apparentées*. Petit Enghien, 1989, 258 blz. ill.

Zie ook nrs. 474, 718.

7.2. Bijzonder. Alfabetisch volgens de behandelde familienaam

190. De Bruyne Michiel, *Algar Jozef*. - NBW., 13 (1990) 19-22.
Leraar aan het Kleinseminarie te Roeselare (1819-1881).

191. Hostyn Norbert, *Anthone, Julien Alphonse (gezegd Jules)*. - NBW., 13 (1990) 45-47.
Beeldhouwer, geboren in Brugge (1819-1923).
192. Coussement Geert, *Achille Baert gesneuveld als frontsoldaat*. - JKVDP., 6 (1990) 44-45, ill.
Lichterveldenaar.
193. Hostyn Norbert, *Baes, Edgar Alfred*. - NBW., 13 (1990) 61-63.
Schilder, graficus en criticus, geboren in Oostende (1837-1909).
194. Hostyn Norbert, *Baes, Lionel*. - NBW., 13 (1990) 63-64.
Schilder, geboren in Oostende (1839-1913).
195. Top Stefaan, *Bakelandt, Louis*. - NBW., 13 (1990) 64-68.
Bendeleider, terechtgesteld in Brugge (1774-1803).
196. Demarest H., *Bartholomeus-Antoon Bauwens, toonaangevend in het "Gevecht der Nachtegalen"*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 59-70.
Brugse kerkmuziek, 19de eeuw.
197. Declercq Georges, *Bertulf*. - NBW., 13 (1990) 73-80.
Kanselier van Vlaanderen (+1127).
198. Debrock Walter, *Jacob Besage*. - Het Visserijblad 57 (1990) 1, 52-53, ill.
17de-eeuws Oostends kaper.
199. De Moor Geerttruida, *Bische(s) (Bijtse, Biche), Guillaume (Willem) (de)*. - NBW., 13 (1990) 82-86.
Gunsteling van Karel de Stoute (+ na 1497).
200. Schouteet A., *Lodewijk Blandein, schilder te Brugge van 1512 of 1513 tot 1566*. - HEM., 127 (1990) 91-103.
201. Schouteet Albert, *Blomme, Nikolaas*. - NBW., 13 (1990) 97-99.
Brugs schilder (+1635).
202. Balduck Elie E., *Roger -A. Bondeau : "geschiedenis en wetenschap"*. Torhout, Vereniging van Westvlaamse Schrijvers, 1990, 16 blz., ill. (VWS-Cahiers, 142)
203. Dewitte A., *In memoriam Jef Boudens, + 29 juli 1990*. - B., 90 (1990) 318.
204. Duyck René, *Frank Brangwyn en zijn peter*. - BS., 11 (1990) 1, 7, ill.
205. Van Martels Z.R.W.M., *Augerius Gislenius Busbequius : leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Suleyman de Grote : een biografische, literaire en historische studie met editie van onuitgegeven teksten*. [S.l., s.n.], [1989], XIX, 599 kol.
206. Bekaert Eric, *Pieter-Jan Buysens of de tribulaties van een Dentergemse veldwachter, 1815-1848*. - RT., 21 (1990) 2-24.
207. De Ridder-Symoens Hilde, *Chilius (Chylius, Gilius, Ghilius, Ghijl), Adriaan*. - NBW., 13 (1990) 168-170.
Maldegems humanist en schoolmeester (+1568).
208. Upton Joel M., *Petrus Christus. His place in Fifteenth-Century Flemish Painting*. - University Park-London, The Pennsylvania State University Press, 1990, 130 blz., ill.
209. Cobbe A., Houthaeve R. en Vercruyssen-Denys L., *Onze kwartierstaat : Camille Cools*. - VS., 26 (1990) 269-271.
210. IJsewijn J. m.m.v. Coppens C., Roegiers J., Vangoidsenhoven G., *De Craneveltkorrespondentie*. Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1990, 25 blz., ill.
Zie HEM., 127 (1990) 252-253.
211. Vandermeersch Peter, *Cruyck, (Cruuke, Cruckius, Crucque, Cruquius) Jacob Jacobus (van) (de)*. - NBW., 13 (1990) 177-180.
Humanist, filoloog en leraar in Brugge (+1584).

212. Van Acker Jan, *Godgaf (Dieudonné) Dalle : "er roert iets bachten de Kupe"*. Torhout, Vereniging van Westvlaamse Schrijvers, 1990, 16 blz., ill. (VWS-Cahiers, 143).
213. Ainsworth Maryan W., *Hans J. Van Miegroet, Gerard David, Antwerp, 1989*. - The Art Bulletin, 72 (1990) 649-654.
Recensie, zie Boekenschouw 1989, nr. 175.
214. Hendrix Guido, *Blende, Antoon de*. - NBW., 13 (1990) 86-93.
Brugs cisterciënzerabt en geschiedschrijver (1682-1744).
215. Hendrix Guido, *Blende (Blendez) Frans Willem (genaamd Bartholomeus) de*. - NBW., 13 (1990) 93-97.
Brugs jezuiët en missionaris (1675-1715).
216. Boudens Robert, *Brabandere, Pieter de*. - NBW., 13 (1990) 117-119.
Bisschop van Brugge (1835-1895).
217. Huyghebaert Jozef, *Busschere, Jan de*. - NBW., 13 (1990) 154-158.
Roeselaars marktzanger en liedjesdichter (1750-1826).
218. Debusseré J., *De familie de Busseré in West- en Oost-Vlaanderen*. - VS., 26 (1990) 369-386.
219. Vanbossele José, *Partizaan Georges Declercq (1909-1943)*. - Cur., 25 (1990) 2-5, ill.
Uit Bissegem.
220. Van Damme Katrien, *Deyster, Lodewijk de*. - NBW., 13 (1990) 221-224.
Brugs schilder en etsen (+1711).
221. Delaere Johan, *Lendeledenaar veroordeeld tot de brandstapel*. - L., nr. 11 (1990) 37-38.
De protestant Gilles de Graet in 1558.
222. Slosse Roger, *Verbannen naar het Duivelseiland : de verbijsterende levensgeschiedenis van de gebroeders Degrave*. Zedelgem : Uitgeverij Saga, 1991, 268 blz.
223. Tournoy G., *Jan de Hondt 1486-1571*. - LG., 32 (1990) 313-321.
224. De Laere R., *Leon De Koninck, een autodidact van formaat*. - HBBO., 21 (1990) 93-95.
225. De Leersnijder Emilienne, *De post en de postbodenfamilie De Leersnijder te Ruiselede*. - OR., 7 (1990) 155-175, ill.
226. Devliegheer L., *In memoriam pastoor J. De Meester*. - B., 90 (1990) 116-117, ill.
227. Lobbestaël Renaat, *De adellijke familie De Mol in de 16de en de 17de eeuw in Oostrozebeke*. - RT., 21 (1990) 183-189.
228. Ostyn Ronny, *De Tielse jaren van Jan De Mol (1613-1657)*. - RT., 21 (1990) 190-199.
Pastoor-deken.
229. Schouteet Albert, *Neve, Willem de*. - NBW., 13 (1990) 589-592.
Meester-drukker in Brugge (+1665).
230. De Bruyne Michiel, *Denys, Pieter Paul*. - NBW., 13 (1990) 208-218.
Vlaamsgezind letterkundige en onderwijzer in Roeselare en Komen (1849-1930).
231. De Laere R., *De waarheid over twee De Pauw's : de kunstschilders René en Jérôme*. - HBBO., 21 (1990) 78-83.
232. Vandromme Antoon, *Pieter Joseph De Ryckere, pottenbakken en rederijker*. - TM., 30 (1990) 11-16.
Izegem 16 maart 1734-Roeselare 3 juni 1802.
233. Martens Mina, *Des Marez Guillaume Napoléon, Henri, Léopold, historien, archiviste*,

- bibliothécaire et conservateur du Musée de la ville de Bruxelles, professeur à l'université libre de Bruxelles.* - NBN., Bruxelles, 1988, dl. 1, 72-77.
Geboren te Kortrijk.
234. Riessauw Anne Marie, *Devreese, Godfried.* - NBW., 13 (1990) 218-221.
Componist, violist en dirigent, geboren in Kortrijk (1893-1972).
235. Stosse Joost, *Bert Dewilde : "kunst en geschiedenis, volkskunde en humor".* Torhout, Vereniging van Westvlaamse Schrijvers, 1990, 16 blz., ill. (VWS-Cahiers, 145).
236. Debrock Walter, *Jacobus De Winter.* - Het Visserijblad 57 (1990) 8, 40-42, ill.
18de-eeuws Oostends kaper.
237. Bonaert Baron, *Les de Wulf aux quatre losanges.* - P., 55 (1990) 93-128, ill.
Westvlaamse familie.
238. De Hemptinne Thérèse, *Diederik van de Elzas.* - NBW., 13 (1990) 224-242.
Graaf van Vlaanderen (+1168).
239. Valcke L., *Om en rond Maria Doolaeghe, flamingante en dichteres uit de Westhoek.* - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 131-137.
240. Van Campenhout Frans, *Doussy, Gustave (Gustaaf, Gusten) Amand Léopold.* - NBW., 13 (1990) 251-256.
Kortrijks geneesheer, studentenleider, daensist, activist en democraat (1881-1948).
241. Hostyn Norbert, *Een kunstenaar aan zee : Eduard Dubar.* - Het Visserijblad, 57 (1990) 7, 48-49, ill.
242. Vandaele Freddy, *Kanunnik Adolf Duclos (1841-1925).* - BS., 11 (1990) 4, 3.
243. Van Biervliet A.-T., *Dom Amandus Dumon.* - Arsbroek, 7 (1990) 55-58.
Monnik van Steenbrugge, o.a. actief in de Vlaamse beweging.
244. Debrock Walter, *Laurens Ebledt.* - Het Visserijblad, 57 (1990) 4, 40-41, ill.
17de-eeuws Oostends kaper.
245. De Bruyne Michiel, *De prominente historicus Noël Favorel.* - R., 19 (1990) 73-75.
246. Verstraete Pieter Jan, *Flamen, Gustaaf Hendrik.* - NBW., 13 (1990) 273-276.
Westvlaams priester-onderwijzer en flamingant (1837-1920).
247. Debrock Walter, *Andreas Flanderin, van kaper tot Oost-Indiëvaarder.* - Het Visserijblad, 57 (1990) 6, 40-42, ill.
Afkomstig van Oostende.
248. Slosse Roger, *In memoriam Jozef Flipts.* - R., 19 (1990) 56-58.
Stadsbeiaardier St.-Michielskerk Roeselare.
249. Van Campenhout Frans, *Fonteyne, Florimond Alphonse.* - NBW., 13 (1990) 281-286.
Westvlaams priester, daensistisch politicus en journalist, volksvertegenwoordiger (1856-1923).
250. Trotin Jean, *Vie et oeuvre de Jean Froissart.* - Valentiana, nr. 4 (1989) 11-25.
251. Verstraete Pieter Jan, *Jozef Geldhof : "geschiedenis en humor".* Torhout, Vereniging van Westvlaamse Schrijvers, 1990, 16 blz., ill. (VWS-Cahiers, 140).
252. Schouteet Albert, *Gerards (Gheeraerts) Marcus.* - NBW., 13 (1990) 303-312.
Brugs schilder en etser (1521-ca.1600).
253. Muylaert W., *Caesar Gezelle (1875-1939) of "De centenaarslast van een grote naam".* - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 159-170.
254. Van Biervliet A., *Louise Lateur-Gezelle.* - Arsbroek, 7 (1990) 30-46, ill.
Moeder van Stijn Streuvels, zuster van Guido Gezelle.
255. Stoumon-Orgels Marianne, *Gillès, Daniël, pseudonyme de Gillès de Pélichy,*

- Daniël, Adriaan, Maria, Coleta, Ghisleen, avocat, écrivain. - NBN., Bruxelles, 1988, dl. 1, 102-109.
Geboren te Brugge.
256. Verhulst A., *M.K. Elisabeth Gottschalk (1912-1989)*. - ZT., 40 (1990) 31-21, ill.
Historisch-geografe die pionierswerk verrichtte op het vlak van de middeleeuwse historische geografie van Zeeuws-Vlaanderen en de Zwinstreek.
257. Vandewiele Leo J., *Ghyssaert, Joris Jozef Isidoor*. - NBW., 13 (1990) 314-317.
Westvlaams apotheker (1894-1973).
258. Vandermaesen Maurice, *Gualterotti, Conte*. - NBW., 13 (1990) 344-346.
Ontvanger van Vlaanderen, raadsheer van de graven van Vlaanderen (ca.1270-1339).
259. Huyghebaert Jozef, *Henckel, Frans Lodewijk (kloosternaam Norbertus)*. - NBW., 13 (1990) 389-396.
Priester, dichter en leraar, geboren in Veurne (1753-1835).
260. Poulain Norbert, *Henderick, Georges Joannes (Geo)*. - NBW., 13 (1990) 396-401.
Architect, landmeter, tekenaar en leraar, werkzaam o.a. in Brugge, Zeebrugge, Nieuwpoort (1879-1957).
261. Beschrijver D., *De kasteelheren van Beveren-IJzer*. - BdK., 32 (1990) 15-19, ill.
Geslacht Heve.
262. Vandromme Antoon, *Emiel Hoorne, een moderne graficus van eigen bodem*. - TM., 30 (1990) 29-41.
263. Bonaert Baron, *Une famille Iweins d'Ypres (souche des Iweins d'Eeckhoutte et des Iweins de Warrans)*. Compléments. - P., 55 (1990) 218-222, ill.
264. Debrock Walter, *Jan Jacobsen*. Het Visserijblad, 57 (1990) 3, 38-39, ill.
Oostends kaper (1580-1622).
265. De Bruyne Michiel, *Jacques Emile*. - NBW., 13 (1990) 435-442.
Schilder en activist, geboren in Moorslede (1874-1937).
266. Orcibal Jean, *Jansénius d'Ypres (1585-1638)*. Paris, Etudes Augustiniennes, 1989, 359 blz.
267. Boone Marc, *Lanchals Pieter*. - NBW., 13 (1990) 471-480.
Ridder en Bourgondisch topambtenaar, vermoedelijk in Brugge geboren ca.midden 15de eeuw-overleden in 1488.
268. De Laere R., *Leon-Fr. Lanckneus, eminent kunstschilder en pedagoog*. - HBBO., 21 (1990) 39-40, 46-48.
269. De Bruyne Michiel, *Poorters van Roeselare in 1789. II. De familie Lanssen*. - R., 19 (1990) 47-52.
270. Vanden Abeele Andries, *Lauwereyns de Roosendaele de Diepenhede, jonkheer Charles Pierre*. - NBW., 13 (1990) 480-483.
Schen van Brugge, typisch vertegenwoordiger van de ambtsadel (1724-1789).
271. Vanden Abeele Andries, *Lauwereyns de Roosendaele de Diepenhede, baron Jacques Ange*. - NBW., 13 (1990) 483-485.
Schen van het Brugse Vrije en geschiedkundige (1770-1830), monumentenzorger "avant la lettre".
272. De Meulemeester Jean Luc, *Doulx, Pieter le*. - NBW., 13 (1990) 248-251.
Brugs schilder en schrijver (1730-1807).
273. Trips Eduard, *Voorvader van een Brugse advokatenfamilie. David Maertens, Aartrijke 1791-Brugge 1871*. - BS., 11 (1990) 3, 7, ill.

274. Goddeeris J., *Désiré Mergaert, een vergeten portrettist*. - GiK., 28 (1990), 5, 2-39, ill.
Geboren te Kortemark op 21 augustus 1829; overleden te Brugge op 6 januari 1890.
275. Vanthournout Claudine, *Désiré Mergaert, retrospectieve*. Kortemark, Gemeentebestuur, 1990, 263 blz., ill.
Tentoonstellingscatalogus. Kortemark 8.12.1990-7.01.1991. 82 nummers.
D.M., Kortemark 1829-Brugge 1980.
Inzonderheid kundig portretschilder.
276. Libon Jacques, *Missiaen, Edgard, Grégoire, homme politique*. - NBN., Bruxelles, 1988, dl. 1, 270-271.
Geboren te Roeselare.
277. Van Campenhout Frans, *Moeyaert, Camille (Camiel) Louis Pieter*. - NBW., 13 (1990) 571-575.
Brugs drukker-uitgever en journalist, flamingant en daensistisch politicus (1868-1946).
278. Van Eenoo R., *Bij de wieg van het standbeeld van Jan Breydel en Pieter de Coninc*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve, Brugge, 1990, 219-234.
Met uitgave van brieven aan Oscar Roelandts (Avanti) i.v.m. Emile Moyson in Brugge.
279. Huisman G.C., *Boeken en brieven van Nicolaus Mulerius*. - Bibliotheek, Wetenschap en Cultuur. Opstellen aangeboden aan mr. W.R.H. Koops bij zijn afscheid als bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Groningen. Groningen, Universiteitsbibliotheek, 1990, 283-296.
Medicus en hoogleraar in Groningen, Brugge 1564-Groningen 1630.
280. Muyle Roger, *Uit het bewogen leven van Pietje Muyle*. - Graningate, 10 (1990) 73-77, 137-139.
281. Thomas Emile, *Naessens de Loncin, Victor, officier*. - NBN., Bruxelles, 1988, dl. 1, 285-286.
Geboren te Egem.
282. Huyghebaert Jozef, *Neyts (Cary, Neyts-Cary), Jacob Toussaint*. - NBW., 13 (1990) 592-598.
Vertaler van opera's en directeur van een reizend operagezelschap, geboren in Brugge (1727-1794).
283. Michiels G., *Jan Nollet, een Brugse troubadour genaamd "Kropsla"*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 153-158.
284. Ossieur Eddy, *Ossieur, Joseph Louis*. - NBW., 13 (1990) 604-607.
Roeselaars geneesheer (1819-1897).
285. A.B., *De families Paeldinc en Belle uit Ieper*. - B., 90 (1990) 103.
286. Hostyn Norbert, *Parmentier, Paul Eugène Maria*. - NBW., 13 (1990) 631-632.
Landschapsschilder, overleden te Knokke (1854-1902).
287. Pickery Karel, *Hendrik en Gustaaf Pickery, Brugse beeldhouwers. Boek 2*. Brugge, Walleyndruk, 1990, 64 blz., ill.
Onbekende werken. Vervolg op Boekenschouw 1982, nr. 571.
288. Meulemeester Jean Luc, *Pluvier, Arnout (de Jonge)*. - NBW., 13 (1990) 648-649.
Brugs beeldhouwer (17de eeuw).
289. De Laere R., *Leo(n)-Gustave Poppe, een Brugse tekenaar*. - HBBO., 21 (1990) 53-55, 63, 69-70.

290. Pyck Désiré, *Désiré Pyck uit Slijpe, 18 dagen opgesloten tijdens de eerste wereldoorlog*. - Graningate, 10 (1990) 70-73.
291. Bonaert Baron, *Fragments généalogiques Quaetjonck*. - P., 55 (1990) 401-439, ill.
Afkomstig van Veurne, Diksmuide, Ieper, Vlamertinge.
292. Desseyn Jef, *Grafdelver Pol Raecke. De man van de aarden deur*. - Graningate, 10 (1990) 128-134, ill.
293. De Laere R., *Louis Reckelbus, een man van aanzien, konservator van het stedelijk museum en waterverfschilder*. - HBBO., 21 (1990) 6-8, 15-16, 23-24, 31-32, 38-39.
294. Devadder Jan C.F.X., *Rijken (Rijcken, Ryken) Theodorus Jacobus (kloosternaam : Franciscus Xaverius)*. - NBW., 13 (1990) 680-689.
Stichter van de religieuze congregatie "Broeders Xaverianen", overleden te Brugge (1797-1871).
295. Hiernaux Luc, *Tussen stad en schilder : François Roffiaen (1820-1898) en Ieper, zijn geboorteplaats*. - IK., 26 (1990) 66-74, ill.
Vooral nauwkeurige landschappenschilder. Schonk van zijn doeken aan zijn geboortestad.
296. Bauwen Freddy, *Het geslacht Ryckaseys en Ieper (vervolg)*. IK., 26 (1990) 48-55.
Speelde 621 jaar lang een rol in de Ieperse samenleving. Vorige bijdrage, Boekenschouw 1989, nr. 231.
297. Sauvage Pierre, *Ryelandt, Daniel, Benoit, baron, pseudonyme : Memnon; avocat, chef de cabinet de plusieurs ministres, directeur de l'Agence Belga*. - NBN., 1988, dl. 1, 298-299.
Geboren te Brugge.
298. Rombauts Wouter, *Sabbe, Maurits Karel Maria Willem*. - NBW., 13 (1990) 719-730.
Letterkundige, hoogleraar en conservator, geboren in Brugge (1873-1938).
299. Dewaele J., *Marie Schellinck, officier van Napoleon I*. - JHKM., 14 (1990) 52-55.
300. De Brouwere J.G., ... *en hun kleindochter werd eredame*. - VS., 26 (1990) 361-365.
Over Marie Josephine Semein, eredame van keizerin Charlotte.
301. Goethals R.- de la Kethulle de Ryhove en Verheust Ernest, *Belangrijke Kortrijkse Figuur, Sir Edgar Sengier K.B.E. Kortrijk 1879-Cannes (Fr.) 1963*. - HGOK., 56 (1990) 195-233, ill.
Verdienstelijk ingenieur, invloed op de oorlogsgebeurtenissen 1940-45 als alleenverdelers van uranium van de Union Minière.
302. François Luc, *Serruys, Jean Baptiste*. - NBW., 13 (1990) 743-747.
Advocaat, parlementariër, burgemeester van Oostende en magistraat (1754-1833).
303. Van Acker J., *De Veurnse klokgieter Sesier-Seguier*. - B., 90 (1990) 453.
304. Hostyn Norbert, *Gustaaf Sorel, een schilder aan zee*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 1, 65-66.
Oostendenaar.
305. Verstraete Pieter Jan, *Odiel Spruytte : een priesterleven in dienst van het Vlaams nationalisme*. Antwerpen, De Nederlanden, 1990, 382 blz.
306. Mertens Jacques, *Simon Stevin : "wonder en is gheen wonder"*. Torhout, Vereniging van Westvlaamse Schrijvers, 1990, 16 blz., ill. (VWS-Cahiers, 144).
307. Degroote Koenraad, *De familie Storme in Wakken*. - RT., 21 (1990) 208-212.

308. Gelaude Frank, *Portret van een Ruiseleedse veldwachter : Emiel Tanghe*. - OR., 7 (1990) 75-79.
309. D'hont André, *Frans Tilley (1872-1919)*. - CII, 25 (1988) 13-18.
Architect.
310. Arickx V., *Jozef Fernand Toussaint (1807-1885). Een paar familiale nota's*. - B., 90 (1990) 360-361.
Politicus (Meulebeke 1807-Elsene 1886).
311. Schouteet A., *Twee documenten betreffende Perceval van Belleghem*. - B., 90 (1990) 424-426.
Bruggeling die te Leuven en Parijs studeerde en er nadien professor werd (16de eeuw).
312. Schouteet A., *Jan van Brabant, Brugse schilder uit de 16de eeuw*. - HEM., 127 (1990) 233-236.
313. Bonte Germain en De Keyser A., *Frederyck Vegilin van Claerberghen*. - RP., 32 (1990) 56-62, 63-65 ("naschrift" door de 2e auteur).
314. Hendrix Guido, *Damme, Egidius van*. - NBW., 13 (1990) 187-190.
Cisterciënzermonnik van de Duinenabdij (15de eeuw).
315. Huyghebaert Jozef, *Damme, Justin van*. - NBW., 13 (1990) 190-193.
Brugs dichter (1772-1843).
316. Bruggeman Albert, *Een figuur van bij ons. René Vandekerckhove*. - Derlike, 12 (1990) 84-88, ill.
317. Van Eenoo Romain, *Abeele Emile, van den*. - NBW., 13 (1990) 1-3.
Industrieel (1858-1923), initiatiefnemer van de vissershaven in Zeebrugge.
318. De Smet Antoine, (*Van de Deventer Jacques, médecin et cartographe*). - NBN., Bruxelles, 1988, dl. 1, 30-39.
319. Vanden Abeele A., *Een dubbel jaarschrift voor Anna Vandewalle 1786*. - B., 90 (1990) 86-87.
Anna Vandewalle woonde waarschijnlijk in Brugge.
320. Verstraete Pieter Jan, *Walle, Martha van de*. - NBW., 13 (1990) 871-876.
Jeugdleidster en uitgeefster, geboren in Izegem (1902-1980).
321. *Liber Amicorum André Vanhoutryve*. Brugge, Westvlaamse Gidsenkring, 1990, 260 blz., ill.
Met o.m. biografische artikels van K. De Clerck, P. Podevyn en E. Trips betr. deze Brugse historicus (°1920).
322. Vanden Abeele A., *Jean-Othon Van Huele, een revolutionaire ééndagsvlieg in Brugge*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 195-205.
323. De Lannoy Herwig, *Isacker Philippe Joseph Aimé van*. - NBW., 13 (1990) 427-434.
Vlaamsgezind katholiek politicus, geboren in Torhout (1884-1951).
324. Van den Heuvel J.M.C. en De Keyser René, *Quintinus van Oostkerke, een der oudste bekende pastoors van de Sint-Salvatorsparochie van Brugge (1332-1344)*. - RP., 32 (1990) 3-9 en 22-24 ("naschrift" door de 2e auteur).
325. Gerard Emmanuel, *Overbergh, Cyrille Justin Médard van*. - NBW., 13 (1990) 607-619.
Socioloog, hoger ambtenaar, senator en minister van Staat, geboren in Kortrijk (1866-1959).
326. Van Biervliet Lori, *Nieuw licht op Joseph B.B. van Praet, met aantekeningen over zijn relatie met J. Goethals-Vercruyse*. - B., 90 (1990) 262-271, ill.
327. Merlevede D., *Omwille van het vlas. De "Memories" van Constant Vansteenkiste*. Wevelgem, Culturele Raad, 1988, 142 blz., ill.
Constant Vansteenkiste (Wevelgem 1869-Ieper 1948), pionier van de industriële vlasbewerking in Vlaanderen).

328. Vromman F., *Pieter van Walleghem. Brugs beeldsnijder (Lichtervelde ca. 1695-Brugge 1776)*. - Liber Amicorum André Van Houtryve. Brugge, 1990, 235-250.
329. Arickx Valère, *De familie van Ferdinand Verbiest, s.j., missionaris, mandarijn en astronoom (1623-1688)*. - VS., 26 (1990) 185-221.
330. Arickx V., *Jan Baptist Verbiest en zijn duel met de Stad Kortrijk 1658-1659*. - LG., 32 (1990) 191-205.
331. Bonneure Fernand, *Vercammen, Jan (pseud. Werner van Waes)*. - NBW., 13 (1990) 810-816.
Pedagoog, inspecteur van het lager onderwijs en letterkundige, overleden te Brugge (1906-1984).
332. Debrock Walter, *Nicolas Vercruyse, konvooyer*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 5, 40-41, ill.
17de-eeuws Oostends kaper.
333. De Bruyne Michiel, *Poorters van Roeselare in 1789. III. De familie Vervaecke*. - R., 19 (1990) 65-72.
334. Empayatz Dionisia, *Juan Luis Vives : un intento de bibliografía*. Barcelona, Ediciones Singulares, 1989, 143 blz.
335. Dewitte A., *J.L. Vives en Brugge, 1512-1540*. - B., 90 (1990) 362-374, ill.
336. Dewitte Alfons, *Juan Luis Vives 1540-1990*. - BS., 11 (1990) 1, 3, ill.
337. Van Buren-Hagopian Anne, *Waucquelin, Jehan ou Waukelin, libraire, copiste et traducteur*. - NBN., Bruxelles, 1988, dl. 1, 365-367.
15de eeuw, geboren in Picardië.
338. Debrock Walter, *Joan Willemsen*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 7, 30-32, ill.
17de-eeuws Oostends kaper.

Zie ook nr. 278.

8. Volkskunde

339. A.B., *Recept tegen het speen*. - B., 90 (1990) 283.
340. Arickx V., *"Mirakels" bij de aanzet van de H.-Godelievedevotie te Pittem. 1677*. - B., 90 (1990) 91-95.
341. Aspeslagh Jenny, *Uit het sagenboek van het Oude Kamerlingsambacht (5) slot*. - Graningate, 10 (1990) 7-15, ill.
342. Braekman Willy L., *Hier heb ik wat nieuws in d'hand : markliederen, rolzangers en volkse poëzie van weleer*. Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1990, 639 blz., ill.
343. Braekman W.L., *Marklied op de walvis gestrand te Oostende (1827)*. - Volkskunde, 91 (1990) 80-83, ill.
344. Braet André, *Mirakels te Ruiselede ?* - OR., 7 (1990) 148-150.
345. Bruggeman Albert, *Fanfare De Eendracht*. - Derlike, 13 (1990) 3-11, 52-61, ill.
346. Callewaert Dirk, *Die Evangelien vanden spinrocke metter glosen bescreven ter eeren vanden vrouwen*. - Volkskunde, 91 (1990) 261-274.
Laatmiddeleeuws volksboek; rond 1480 bracht de Brugse drukker Colard Mansion een druk, waarin reeds o.a. "Les Evangiles des Quenoilles" voorkwamen.
347. Carlier W., *Merktekens, huismarken, sibbetekens en handmerken*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 37-46.
Vooral Brugse voorbeelden.
348. Cauwe R., *Over bidprentjes*. - 't Beertje 1991, Brugge 1990, 3-32, ill.

349. Debrabandere P., *O.-L.-Vrouwekapelletjes in Kortrijkse straten*. - LG., 32 (1990) 69-87.
350. Defraeye Hugo, *Het inhuldigen van een pastoor te Deerlijk en Sint-Lodewijk*. - Derlike, 12 (1990) 80-82, 89-93, 117-119 en 13 (1990) 16-22, 46-51, ill.
Vervolg op Boekenschouw 1990, nrs. 364-365.
351. De Jan Alfons, *De toveressen van de Toveresseknok*. - L., nr. 11 (1990) 39-40.
352. Demarest Hendrik, *De Graaf van Halfvasten van Oostkamp*. - 't Beertje 1991, Brugge 1990, 63-76, ill.
353. Demarest Hendrik, *Jubileumprent H. Bloed 1869 van Jakob Petyt*. - Volkskunde, 91 (1990) 34-50, ill.
354. Demarest Hendrik, *Onbekende Westvlaamse Sint-Joachimprent*. - Schr., 19 (1990) nr. 12, 5-12.
355. Demarest Hendrik, *Sint-Franciscus van Assisië, 'n buitenbeentje voor Jakob Petyt*. - Schr., 19 (1990), nr. 9, 6-11.
356. De Smet Erik, *Ziek zijn ! ... Beter worden ? Of de geneeskunde te Eeklo vóór 1600*. - HBM., 2 (1990) 64-81.
357. Dezutter Willy P., *Nieuwe afdelingen in het Stedelijk Museum voor Volkskunde*. - ML., 16 (1990) 10-13, ill.
In Brugge.
358. D'hont André, *Op biertocht doorheen Knokke toen en nu*. - CII., 24 (1987) 21-44, ill.
359. D'hont André, *Moeder Siska*. - CII., 26 (1989) 5-8, ill.
360. Giraldo W., *Kalender voor 1991*. - B., 90 (1990) 345-360.
361. Kerckhof Pieter, *Volkscultuur in het vlassersleven*. - 't Beertje 1991, Brugge 1990, 33-62, ill.
362. Keters Georges, *Na drie generaties Messiaen. Volkscafé "Verzekering tegen de Dorst" in Slijpe sluit zijn deuren*. - Graningate, 10 (1990) 3-7.
363. Klausing Jef, *Ach moeder ik bemin de zee*. - 't Beertje 1991, Brugge 1990, 77-86.
364. Klausing Jef, *Ach moeder ik bemin de zee*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 7, 42-43.
Vissersliederen.
365. Lams Lieven, *Het vagevuurkapelleke te Wingene*. - 't Beertje 1991, Brugge 1990, 87-95.
366. Lanszweert Willem, *En nu... allen naar Meetkerke*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 1, 57.
Scheepsmodellen en andere voorwerpen i.v.m. vissersvolksgelof in de kerk van Meetkerke.
367. Lanszweert Willem, *Vervolgens togen wij naar Brugge*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 2, 41-42.
Maritieme ex-voto's in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw-van-Blindekens en in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Potterie te Brugge.
368. Lanszweert Willem, *Ex-voto's en bedevaartplaatsen in het Nationaal Visserijmuseum*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 9, 35.
369. Larbouillat J., *Het kaatsspel in de Zwinstreek tijdens de 17de eeuw*. - RP., 32 (1990) 43-50.
370. Lowyck Antoon, *Sint-Maartensfontein in Wulverdinge (Frans-Vlaanderen)*. - 't Beertje 1991, Brugge 1990, 97-98, ill.
371. Moeyaert C., *Zuidvlaamse liederen uit de tijd van de Franse Revolutie en van Napoleon*. - B., 90 (1990) 399-413.
372. Rau Jaak A., *De Brugse renbaan (1893-1900), "Hippodrome brugeois"*. - BS., 11 (1990) 2, 11-13, ill.

373. Reynaert Ann, *De Beselaarse heksensagen. Het resultaat van volksgeloof en heksenwaan.* - GiK., 28 (1990) 1, 27-37, ill.
374. Schotte Bernard, *Volksgerichten tegen bordelen te Brugge, 1694-1765.* - BO., 30 (1990) 101-119.
375. Slosse Roger, *Wij in onze spreuken en gezegden.* - R., 19 (1990) 45-46, 82-83, 134-135, 193-194, 257-258.
376. Thery M., *Devotie en magie voor het bekomen van een gelukkige bevalling in het 17de-eeuwse bisdom Brugge.* - B., 90 (1990) 175-182.
377. Vanden Abeele A., *Sint-Maartensfeesten in de Sint-Elisabethschool in Brugge, 1778-1779-1780.* - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 149-163.
378. Vandenberghe Gabriël, *De molenaar van de Koutermolen vertelt...* - Crekel beke, 2 (1990), 9-21, ill.
Losse aantekeningen m.b.t. molens in Kortemark, Handzame, Werken, Zarren.
379. Van den Heuvel Jozef G.M., *Aspekten van volksdevotie tot het Heilig Bloed.* - Het Heilig Bloed te Brugge, 1990, 265-323.
380. Van Troostenberghe Carlo, *De oprichting van voetbalclub Gold-Star Middelkerke.* - Graningate, 10 (1990) 58-70, ill.
381. Weymeis Chris, *Onze-Lieve-Vrouw-van-Meetkerke.* - Schr., 20 (1990) 3, 6-12.
Over het gelijknamig beeld, in de gevel van de Rolweg nr. 58 te Brugge.
- Zie ook nrs. 13, 14, 23, 103, 185, 217, 235, 251, 280, 283, 292, 407, 412, 415, 435, 439, 446, 457, 472, 514, 519, 529, 545, 547, 550, 555, 578, 579, 683, 733.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen

382. Backhouse Marcel, *Documenten betreffende de geschiedenis van Vlaamse en Waalse vluchtelingen in Sandwich tijdens de tweede helft van de 16de eeuw.* - HKCG., 156 (1990) 133-162.
383. Boone Marc, *Diplomatie et violence d'Etat. La sentence rendue par les ambassadeurs et conseillers du roi de France, Charles VII, concernant le conflit entre Philippe le Bon, duc de Bourgogne, et Gand en 1452.* - HKCG., 156 (1990) 1-54.
384. Cordfunke E.H.P. en Hugenholtz F.W.N., *Gravin Petronella van Holland, ca. 1082-1144 : Holland in het begin van de 12e eeuw.* - Zutphen, De Walburg Pers, 1990, 120 blz., ill.
Aandacht voor haar bemoeienissen met het graafschap Vlaanderen.
385. Curveiller Elisabeth en Stéphane, *Aspects de la Flandre à travers le cartulaire de Watten XIe-XVIIe s.* Calais, imprimerie Martin-Central, 1989, 66 blz., ill.
386. De Buck Ronald, *Een gevelbeeld voor een legende : Liederick de Buck.* - GT., 19 (1990) 21-24.
De legende van de eerste "forestier" van Vlaanderen.
387. De Clerck Gustaaf, *Maatregelen ter beveiliging van onze gewesten in het begin van de 17de eeuw.* - BS., 11 (1990) 1, 11.

388. De Graaf R.P., *Het conflict Zeeland bewester Schelde van 1253-1323*. - ZT., 40 (1990) 106-115, ill.
Tussen de graven van Vlaanderen en deze van Holland over de Zeeuwse gebieden.
389. Derville Alain, *Les origines des libertés urbaines en Flandre*. - Les libertés urbaines (Actes du XVIe congrès des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur). Rouen, 1990, 193-215.
390. d'Udekem d'Acoz Jean, *Quelques aspects de la vie en Flandre au XVIIIe siècle*. [S.l.] : de auteur, 1989, 541 blz., ill.
391. Dunbabin Jean, *The reign of Arnulf II, count of Flanders, and its aftermath*. - Francia, 16 (1989), 1, 53-65.
392. Herregat Jacques, Becuwe Frank en Van Acker Jan (ed.), *Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle*. Veurne, De Rode bles, 1990, 207 blz., ill., pln., graf.
17 opstellen van diverse auteurs, opgenomen in deze Boekenschouw.
393. Friedland Klaus (ed.), *Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, 26.-29. Mai 1988. Referate und Diskussionen*. Köln/Wien, 1990, 152 blz., ill., krt., diagr. (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte herausgegeben vom Hansische Geschichtsverein, Neue Folge, Band XXXVI).
394. Huyse Luc, *Onverteerd verleden. Over de geschiedschrijving van collaboratie en repressie*. - OE., 33 (1990) 239-243.
395. (Jongkees A.G.), *Burgundica et Varia. Keuze uit de verspreide opstellen van prof. dr. A.G. Jongkees hem aangeboden ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag op 14 juli 1989 door de Kring van Groninger Mediaevisten "Amici"*. Hilversum, Verloren, 1990, 361 blz., (Middeleeuwse studieën en bronnen, 19).
Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode.
396. Koziol Geoffrey G., *Monks, Feuds and the Making of Peace in Eleventh-Century Flanders*. - Historical Reflections, 14 (1987) 531-549.
397. *Lexikon des Mittelalters*, dl. V, afl. 1-5 (Hiera-Mittel-Kietz, -siedlung). München/Zürich 1990. Met o.m. bijdragen over :
- Hoeke, kol. 63-64 (M. Ryckaert);
- Hondshoote, kol. 116 (A. Verhulst);
- Hulthemsche Handschrift, kol. 185-186 (J. Deschamps);
- Humanismus (Niederlande), kol. 201-202 (S. Dresden);
- Jakob van Maerlant, kol. 291-293 (W.P. Gerritsen);
- Intercursus, kol. 466 (W.P. Blockmans);
- Johanna von Flandern, kol. 526-527 (Th. de Hemptinne);
- Joos van Wassenhove, kol. 626 (Chr. Klemm);
- Isabella von Portugal, kol. 672 (H. Müller);
- Isenbrandt, Adriaen, kol. 673 (Chr. Klemm);
- Kanzlei, Kanzler (Niederlande), kol. 920-921 (Th. de Hemptinne);
- Karl der Kühne, kol. 989-991 (W.P. Blockmans);
- Karl der Gute, kol. 991-992 (M. Ryckaert).
398. Platelle H. en Clauzel D., *Histoire des provinces françaises du Nord, t. II Des principautés à l'empire de Charles Quint (900-1519)*. Dunkerque, Editions des beffrois, 1989, 279 blz., ill.
399. Pyck M. *Keltische wegen en Gallo-Romeinse aquaducten tussen Leie en Noordzee*. - JHKH., (1990) 34-122, ill.
400. Schneider Jean, *Yolande de Flandre 1326-1395*. - La femme au Moyen Age, Maubeuge, 1990, 353-363.
401. Stabel Peter, *Socio-cultural criteria in the research on urban hierarchies : the small towns of Flanders in the 14th to the 16th centuries*. - Growth and stagnation

- in the urban network of the Low Countries, uitg. H. Van der Wee, Leuven, 1990, 40-51.
402. Stabel Peter, *"De tering naar de nering"?* Urbanisatiegraad en openbare mid- delen. *De kleinere steden in Vlaanderen (14de-16de eeuw)*. - TGB., 44 (1990) 2, 53-64.
403. Stuy P., *Zeeuwisch-Vlaanderen. De geschiedenis van een grensgebied*. Zutphen, De Walburg Pers, 1990, 135 blz., ill.
404. Vandermaesen M., *Kortrijk in vuur en bloed. De gevangenneming van graaf Lodewijk II van Nevers omstreeks 17 juni 1325*. - LG., 32 (1990) 107-149.
405. Vandermaesen Maurice, *Toverij en politiek rond de troon van Lodewijk II van Nevers, graaf van Vlaanderen. Een merkwaardige aanklacht (1327-1331)*. - HMGOG., 44 (1990) 87-98.
- Optreden van Artaud Flote, abt van Vézelay en grafelijk raadsheer.
406. Vanneste O., *Verzamelde toespraken uitgesproken bij de opening van de jaarlijkse oktoberzitting van de Provinciale raad van West-Vlaanderen 1980-1989*. Brugge, WES, 1990, 513 blz.
- Zie ook nrs. 43, 44, 117, 146, 173, 175, 178, 182, 197, 199, 238, 249, 258, 267, 302, 323, 325, 564, 601, 805, 808, 839, 843.

2. Plaatselijke geschiedenis

Aalter

Zie nrs. 821, 842.

Aardenburg

Zie nrs. 162, 557.

Aartrijke

407. Pollet Jules, *De St.-Sebastiaansgilde te Aartrijke in 1668*. - Zilleghem, 11 (1990) 112-124.

Adinkerke

Zie nr. 84.

Ardooie

408. A.B., *Memorie ofte truergeval. Storm in 1800 en 1807*. - B., 90 (1990) 450.
Naar aantekeningen van landbouwer Pieter Jozef Van Rollegem uit Ardooie.

Assebroek

409. Bossuyt Jan J., *De aloude Heerlijkheid Zevecote. Proeve van een familiechroniek door zeven eeuwen heen*. - Arsbroek, 7 (1990) 59-65.
410. De Clerck Gustaaf, *Fragment uit de geschiedenis van de Gemene Weide - Assebroek*. - Arsbroek, 7 (1990) 66-67.
411. Kimpe Wilfried, *Een paalsteen opnieuw ontdekt*. - Arsbroek, 7 (1990) 21-25, ill.
Tussen Assebroek, St.-Kruis en Oedelem.

412. Kimpe W., *Het pestkapelletje te Assebroek*. - Arsbroek, 7 (1990) 26-29, ill.
413. Standaert Ronny (red.), *Assebroekenaren in Duitse gevangenschap*. - Arsbroek, 7 (1990) 68-73, ill.
Tweede Wereldoorlog.

Avelgem

414. Papin K., *Familiearchief uit Avelgem*. - VS., 26 (1990) 573-584.
Families Parmentier, Dumortier, Passchier en Verhaeghe.

Beernem

415. Roets E., *De herberg "De Groene Ridder" te Beernem*. - JBB., 23 (1990) 150-157.
Zie ook nr. 643.

Bellem

Zie nrs. 835, 842.

Beselare

Zie nr. 373.

Beveren-Leie

416. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Kroniek van duizend jaar "Bevernacum ecclesia"*. - JGOKW., 18 (1990) 125-190.
417. Debrouwere M. en Ducatteeuw E., *Van "Wastijn" naar "Ostijn" in Beveren*. - JGOKW., 18 (1990) 493-498.

Beveren-IJzer

418. Deschrijver D., *De heerlijkheid van de Rohardusbrug in Beveren-IJzer*. - BdK., 32 (1990) 149-155.
In Gijvelde Pons Rohardi. Rohardus : ooit bestaan ?
Zie ook nr. 261.

Bissegem

Zie ook nr. 219.

Bovekerke

Zie ook nr. 780.

Bredene

419. Dewulf Daniël, *De concessie van de aanleg van de vuurtorenwijk. Deel III en IV*. - JHC., 1990, 113-138.
Vervolg op Boekenschouw 1988, nr. 440.
420. Francier Jos., *De Concordia. Van familietehuis tot opvangstation*. - JHC., 1990, 138-149.
421. Vande Castele L., *Gebeurtenissen in de visserij gedurende 1945*. - JHC., 1990, 99-113.
Zie ook nrs. 84, 167, 661.

Brugge

422. Beernaert Brigitte, *De Steeghere in de steigers*. - Het Heilig Bloed te Brugge. Brugge, 1990, 189-199.
423. Bols Lucien, "*De Engel*" : een verdwenen windmolen op de Smedenvest. - BS., 11 (1990) 3, 4-5, ill.
424. Debels Jean-Pierre, *De pottenbakkers aan de Potterierei*. - Sint-Leocollege Brugge 1890-1990. [Brugge], 1990, 191-195, ill.
425. De Clerck Gustaaf, *Een staaltje van rolpatronen in een 17de-eeuws gezin*. - BS., 11 (1990) 4, 5.
In Brugge.
426. D'hondt J., *Chamberlain en Brugge, 1938*. - HEm., 127 (1990) 104-108.
Dankbrief van Chamberlain aan burgemeester V. Van Hoestenberghé voor steun aan akkoord van München, 29 sept. 1938.
427. Duyck René, *Het ambachtshuis van de Scheppers in Brugge*. - BS., 11 (1990) 1, 8-9, ill.
428. Everaert Danny, *Het Engels seminarie*. - Sint-Leocollege Brugge 1890-1990, Brugge, 1990, 209-213, ill.
429. Everaert Danny, *Van huizen en mensen langs de Potterierei*. - Sint-Leocollege Brugge 1890-1990, [Brugge], 1990, 215-227, ill.
430. *Het Heilig Bloed te Brugge*. Brugge, Jong Kristen Onthaal voor Toerisme, 1990, 327 blz., ill.
Verzamelbundel met diverse studies, opgenomen in deze Boekenschouw.
431. James A., *Brugse poorters. Opgetekend uit de stadsrekeningen, aangevuld uit de Poorter- en Ferieboeken en ingeleid. Deel 3 : 1479-1794*. Zedelgem, Uitgaven Flandria Nostra, 1990, 548 blz.
Vervolg op Boekenschouw over 1980, nr. 591.
432. Janssens de Bisthoven B., *H. Macarius*. - HEm., 127 (1990) 255 blz.
Restauratie wandnis en beeld te Brugge.
433. Le Loup W., *Relaties met prenten en tekeningen*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 111-121.
Betr. schilderijen, prenten en tekeningen in Brugge collecties.
434. Lobelle H., *Het Sint-Joosgodshuis : schenkingen vermeld in een 15de-eeuws register*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 123-134.
Schenkeningen van kunstvoorwerpen.
435. Meulemeester Jean Luc, *De H. Macarius en Brugge*. Brugge, Komitee Brugge-Mariastad, 1990, 40 blz., ill.
436. Meulemeester J.L., *In en rond de "Stuyvenbergstraat" in Brugge*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 142-152.
437. Paravicini Werner, *Lübeck und Brügge. Skizze einer Forschungsaufgabe*. - in : Friedland Klaus (ed.), *Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins*, Köln/Wien 1990, 103-120.
438. Rau Jaak A., *De Brugse bioskopen*. - BS., 11 (1990) 4, 12-14, ill.
439. Rau Jaak A., *De geheimen van de Garre van Conné ontsluitd ?* - BO., 30 (1990) 89-100, ill.
Volkse benaming van een straatje te Brugge.
440. Ryckaert M., *De sanering van de Boeveriewijk te Brugge (1874-1883)*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 175-184.
441. Swimberghé Piet, *Overzicht slopingen jongste vijf jaar*. - BS., 11 (1990) 2, 4-5.
In Brugge.
442. Termont Marc, *Het Carmersklooster van de Carmersstraat*. - Sint-Leocollege Brugge 1890-1990, [Brugge], 1990, 197-207.

443. Trips E., *Memorabilia uit Vanhoutryves studententijd*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 185-194.
 Het Koninklijk Atheneum van Brugge, 1932-1939, met bijzondere aandacht voor de Vlaamse beweging.
444. Van Damme Ludo, *Brugge als diamantcentrum tijdens de late middeleeuwen*. - BS., 11 (1990) 3, 8-9, ill.
445. Vanden Abeele Andries, *De Confrerie van het Heilig Bloed in de 18de eeuw*. - Het Heilig Bloed te Brugge, Brugge, 1990, 169-187.
446. Vanhoutryve André, *De Arme Claren Coletienen, een Brugs Clarissenklooster*. - BS., 11 (1990) 2, 14-16, ill.
447. Vanhoutryve André, *Het Brugse ambacht van de handschoenmakers of "meulemeerschers"*. - BS., 11 (1990) 3, 10-11, ill.
448. Vanhoutryve André, *Brugse Gedenksteden en Herdenkingsplaten. Historische analyse en retrospectieve*. Brugge, Grafisch Bedrijf Schoonbaert, 1990, 256 blz., ill. (Memorabilia III).
 Vervolg op Boekenschouw over 1989, nr. 356.
449. Vanhoutryve André, *Daveluy : "Litograaf des Konings"*. BS., 11 (1990) 1, 14-15, ill.
450. Verbruggen J.F., *Pieter de Coninc en zijn tijd - Het Brugge van poorters en ambachten*. - BS., 11 (1990) 4, 8-9, ill.
- Zie ook nrs. 40, 42, 46, 47, 48, 66, 130, 145, 182, 196, 200, 201, 210, 211, 214, 220, 224, 229, 231, 252, 255, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 277, 278, 283, 288, 289, 293, 297, 298, 312, 316, 318, 319, 322, 324, 328, 335, 336, 347, 367, 372, 374, 377, 379, 381, 482, 586, 591, 605, 617, 621, 646, 650, 651, 656, 657, 658, 665, 670, 671, 673, 681, 683, 689, 694, 695, 696, 698, 699, 700, 701, 702, 705, 706, 713, 718, 719, 723, 742, 748, 749, 750, 751, 752, 768, 769, 771, 772, 788, 794, 804, 808, 809, 813, 820.

Dadizele

Zie nr. 84.

Damme + Vivenkappelle

451. Bonte Germain, *Damme verzoent zich met Keulen (1249)*. - RP., 32 (1990) 51-52.
452. Bonte Germain, ... *en toch Hondesdamma*. - RP., 32 (1990) 75-78.
453. Boterberge Robert, *Vivenkappelle : parel van de neogotiek*. Vivenkappelle, Vereniging Kerkdorp Vivenkappelle, 1990, 38 blz., ill.
454. Coornaert Maurits, *De watermolen en de havenkille van Damme*. - RP., 32 (1990) 86-113.
- Zie ook nrs. 626, 732, 762, 820.

Deerlijk

455. Bulcaen Romain, *Sint-Lodewijk in de naoorlogse periode*. - Derlike, 13 (1990) 13-15, ill.
456. Benoit Filip, *Deerlijk op het einde van de 16de eeuw*. - Derlike, 13 (1990) 35-43, ill.
457. Bruggeman Albert, *Om en rond St.-Columba*. - Derlike, 13 (1990) 62-64, ill.
458. Bulcaen Romain en Defraeye Hugo, *St.-Lodewijk in de Tweede Wereldoorlog*. - Derlike, 12 (1990) 112-116, ill.
- Zie ook nrs. 317, 345, 350, 615, 711, 776.

Deinze

Zie nr. 4.

Dentergem

Zie nr. 206.

Desselgem

459. Debrouwere M. en Ducatteeuw M., *Van woonsteden en mensen in Desselgem. Herberg "De Sleutel" of "De Drie Sleutels"*. - JGOKW., 18 (1990) 265-294.

460. Debrouwere M. en Ducatteeuw M., *Van woonsteden en mensen in Desselgem. Het Goed ten Zilverberge*. - JGOKW., 18 (1990) 295-341.

Diksmuide

Zie nrs. 291, 567, 652.

Douai

Zie nr. 120.

Drongen

Zie nr. 158.

Duinkerke

Zie nrs. 587, 618.

Eeklo

461. Buyck Roger, Delcourt Ann, De Mits Eddy, De Smet Erik, Hamerlynck Willy, Heysse Paul, Notteboom Hugo, Pille Freddy, Spittaël Dirk, Stabel Peter, Stockman Luc, Vandaele Carlos, Van de Woestyne Paul, Van Hulle Marc, Van Hyfte Johan, Van Moerkerke Jan en Verschaffel Hilde, *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo, Uitgeverij Taptoe, 1990, 700 blz., ill.

462. Stockman Luc, *De stadskeure van Eeklo (1240-1290)*. - OH., 44 (1990) 3-5.

Zie ook nr. 356.

Egem

Zie nr. 281.

Eggewaartskapelle

Zie nr. 84.

Ename

Zie nr. 112.

Esen

Zie nr. 169.

Gent

Zie nrs. 148, 149, 150, 157, 159, 166, 176.

Gijzelbrechtegem

Zie nr. 84.

Gistel

Zie nrs. 170, 824.

Handzame

463. Lowie Michel, *Waar de molenwieken hebben gedraaid in Handzame*. - Crekelbeke, 2 (1990) 23-54, ill. krtn.

De 7 verdwenen molens.

Zie ook nrs. 378, 483.

Harelbeke

Zie nrs. 607, 794.

Hertsberge

464. Haelwijn Roger, *Hertsberge vroeger en nu (1970)*. - JBB., 23 (1990) 82-96.

Zie ook nr. 842.

Hoeke

Zie nr. 397.

Hondschoote

Zie nr. 397.

Houtave

Zie nr. 144.

Ichtegem

Zie nr. 113.

Ieper

465. Declercq Johan, *Nieuwe bevindingen omtrent het reliëfplan van Ieper*. - IK., 26 (1990) 38-45, ill.

Maquette te dateren 1684.

466. Declercq Johan, *De vestingstad Ieper : 300 jaar terug*. - IK., 26 (1990) 33-37, pln.

467. Mus O., *Mutaties in de samenstelling van de Ieperse magistraat in de 15de eeuw*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 77-92.

468. Termote J., *De Sint-Maartenskerk en de vroegste stadsontwikkeling van Ieper*. - De Sint-Maartenskerk te Ieper. Ieper, 1990, 81-94, pln.

Boekenschouw

Zie ook nrs. 49, 84, 263, 285, 291, 295, 296, 584, 653, 691, 715, 726, 766, 778, 786, 800, 801, 811, 812, 818, 822.

Ingelmunster

469. Blomme Bart, *60 jaar Davidsfonds Ingelmunster 1930-1990*. - DH., 11 (1990) 2, 1-69.
470. Goethals Gabriëlle, *Studie van de Poppkaart en -legger Ingelmunster*. [Dl. 2]. - DH., 11 (1990) 1, 14-54.
471. Huys Paul, *Geweld in het dorp (1620)*. - RT., 21 (1990) 35-38.

Manslag van Jan Gevaert op Philips van de Putte in Kruishoutem.

Zie ook nr. 72.

Ingooigem

Zie nr. 84.

Izegem

472. Nolf Bertrand, *De bosseniersgilde St.-Barbara in Izegem 1615-1990*. - TM., 30 (1990) 65-183; ook als aparte publicatie beschikbaar.
473. Vandromme Antoon, *De naaiking*. - TM., 30 (1990) 49-50.
"Naaiking voor de arme kerken", interbellum.
474. Vandromme Antoon, *Van Izegemse dokters en chirurgijnen*. - TM., 30 (1990) 43-48.
Zie ook nrs. 232, 633.

Jabbeke

475. Packo Luc, *Jabbeke 1914-1918*. Aartrijke, Emiel Decock, 1990, 144 blz., ill.
Zie ook nr. 138.

Kanegem

476. De Brabandere Rudi, *Het oud kasteel van Kanegem*. - RT., 21 (1990) 200-207.
Zie ook nr. 4.

Kaprijke

Zie nr. 614.

Keiem

477. L.V.A., *De Zandweg te Keiem, een private openbare weg*. - B., 90 (1990) 114-115.

Kemmel

Zie nr. 171.

Kluisbergen

Zie nr. 116.

Knesselare

Zie nrs. 523, 821, 848.

Knokke

478. Dusauchoit Renaat, *Postgeschiedenis en postmerken van Knokke*. - CII., 26 (1990) 20-47, ill.
479. Lannoy Danny, *Renovatie stedelijke muziekcademie : historiek*. - CII., 25 (1988) 42-54, ill.
480. Retsin Jozef, *De schoolbarak van de Oosthoek*. - CII., 26 (1989) 9-19, ill.
Zie ook nrs. 61, 309, 358, 359.

Koekelare

481. De Meulemeester J., *Het Mottekasteel - Onbekend monument*. - Coc., 5 (1990) 3-8, ill.
Zie ook nrs. 107, 127, 128, 129, 133, 644.

Komen

Zie nr. 690.

Kooigem

Zie nrs. 84, 163.

Koolkerke

482. Rau Jaak A., m.m.v. Barremaecker Ria, Buyls Robert en Maeyaert Albert, *Geschiedenis van de Brugse rand : Koolkerke, Sint-Jozef*. Brugge, Marc Van de Wiele, 1990, 104 blz., ill.

Koolskamp

Zie nr. 662.

Kortemark

483. Werbrouck Marcel, *De Bescheewege-Molen*. Crekel beke, 2 (1990) 55-59, ill.
Bescheewegedijk, op de grens Handzame-Kortemark.
484. Werbrouck Marcel, *Van molens en molenaarsgeslachten : acht eeuwen molengeschiedenis te Kortemark*. - Crekel beke, 2 (1990) 61-126, ill., krtn.
Zie ook nr. 378.

Kortrijk

485. Maddens Niklaas (red.), m.m.v. Van Doorselaer André, Viérin Jacques, Warlop Ernest, Maddens Niklaas en Vancolen Paul, *De geschiedenis van Kortrijk*. Tielt, Lannoo, 1990, 544 blz., ill.
486. Thurman P., *Het kerende tij. Kortrijk in de 16de eeuw*. - LG., 32 (1990) 301-313.
487. Van Houtte J., *Kortrijk : achthonderd jaar stadsgeschiedenis*. - West-Vlaanderen werkt, 32 (1990) 114-118.
488. Verbeke G., *Kortrijk en de revolutie van 1789*. - LG., 32 (1990) 275-286.
489. Warlop E., *Kortrijk 800*. - LG., 32 (1990) 101-107.
Zie ook nrs. 84, 121, 122, 223, 234, 240, 330, 349, 404, 589, 597, 598, 603, 609, 704, 755, 838, 840, 845, 847.

Kruishoutem

Zie nr. 160.

Ledegem

Zie nr. 714.

Leisele

Zie nr. 119.

Lendeledede

490. Delaere Johan, *Kroniek van de 19de eeuw. Dl. 1 : de periode 1800-1850.* - L., nr. 11 (1990) 2-21.

491. Delaere Johan, *De Rode-Sporenhoeve.* - L., nr. 11 (1990) 26-32.

492. Vandewalle Roger, *Verdwenen en nog bestaande herbergen te Lendeledede. Deel 2.* - L., nr.11 (1990) 33-36.

493. Vandewalle Roger, *De zangvereniging "Deugd en Vreugd" in de volksmond "de choeurs"* (vervolg). - L., nr. 11 (1990) 22-25.

Zie ook nrs. 221, 351.

Lichtervelde

494. Coussemment Geert, *Verordeningen tijdens de Eerste Wereldoorlog.* - JKVDP., 6 (1990) 19-30, ill.

Te Lichtervelde.

495. Pattyn Sylveer, *Hoe voor mij de Grote Wereldoorlog begon.* - JKVDP., 6 (1990) 5-18, ill.

Oorlogsherinneringen van een Lichterveldenaar (1914-18).

Zie ook nrs. 192, 612, 703, 709, 733, 816.

Lo

496. Becuwe Frank en Dewilde Marc, *Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van de Sint-Pietersabdij van Lo.* - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 27-35, ill., pln.

497. Boury Filip, *Lo bij zijn overstap naar de 21ste eeuw.* - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 57-62, ill.

De samengevoegde gemeenten Lo, Noordschote, Pollinkhove, Reninge : statische gegevens.

498. Dalle Godgaf, *De bevolking van Lo, 1797-1856.* - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 45-50, ill., tab.

499. Lesage Xavier, *De rapporten van de "Commissaires du Directoire exécutif" van het kanton Lo, 1796-1800.* - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 37-43, ill., krt.

500. Termote Johan en Van Acker Jan, *Het landschap rond Lo en het ontstaan van de stad.* - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 11-20, ill., krtn.

501. [Van Acker Jan e.a.], *Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989.* z.p.n.n. (Lo, Toeristische Dienst), 1990, 63 blz., ill., krtn. Ook in TGB., 44 (1990), afl. 3.

Opstellen onder naam van de auteur(s) in deze Boekenschouw vermeld.

502. Van Acker Jan, *1089 : "In parochia lo..."*. - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 8-10, ill.
Met afgedrukt grafelijk charter 1089.
503. Van Acker Jan, *Lo in de Late Middeleeuwen*. - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 21-26, ill.
504. Vandewalle Paul, *Boeren te Lo. Enkele aspecten uit het agrarisch verleden van een polderparochie*. - Lo, Parel van de Westhoek 1089-1989, Lo, 1990, 51-56, ill., krt., graf.

Loppem

Zie nr. 770.

Maldegem

Zie nrs. 165, 207, 821.

Markegem

505. Hollevoet F., *Gerardus Van Doorselaer, pastor-rector in Markegem (1697-1721) of de gesel van de abt.* - JGOKW., 18 (1990) 67-124.

Meetkerke

Zie nrs. 144, 366.

Menen

506. Decraene R., *300 jaar vestingen. Wat er aan de eerste-steenlegging voorafging*. - JHKM., 14 (1990) 45-52.
507. Decraene Roger, *De Menense Broederschool in de laatste dagen van de tweede wereldoorlog (september 1944)*. - JHKM., 14 (1990) 7-12, ill.
508. Desmet Walter, *Menen in Wereldoorlog I : een gesprek met Marcella George*. - W., 14 (1990) 1, 33-36, ill.
509. Desmet W., *Menen in wereldoorlog I : een getuigenis van Jeanne Verhaeghe*. - JHKM., 14 (1990) 38-41.
510. Dewaele J., *'t Zijn droeve tijden als de oorlog woedt... Menen in de tweede wereldoorlog (1940-45)*. - JHKM., 14 (1990) 41-47.
511. Loosveld L., *Menen in gedichten van Guido Gezelle*. - JHKM., 14 (1990) 57-61.
512. Pille R., *Een Sporenslag in zakformaat te Menen in 1832*. - JHKM., 14 (1990) 31-35.
513. Pyncket M., *Briefhoofden uit de Franse periode (1794-1815)*. - JHKM., 14 (1990) 33-38, ill.
514. Pyncket M., *Kerkhoven en begraafplaatsen in Menen*. - JHKM., 14 (1990) 5-23, ill.
515. Vanmarcke A., *Hoe de Meense Arke verdween*. - JHKM., 14 (1990) 55-57.
516. Vindevoghel Ph., *400 jaar geleden kende Menen donkere tijden*. - JHKM., 14 (1990) 41-45.

Zie ook nrs. 65, 84, 758, 833.

Mere

Zie nrs. 123, 156.

Boekenschouw

Merkem

Zie nr. 823.

Middelkerke

517. Rotsaert Freddy, *De Heilige Willibrord, Patroon van Middelkerke*. - Graningate, 10 (1990) 139-159, ill.

Zie ook nrs. 279, 280, 380, 774, 828, 831.

Moeskroen

Zie nr. 720.

Neerwaasten

518. Van Marcke G., *Rester 25 ans curé de paroisse laïsse des traces*. (Neerwaasten), 1990, 107 blz., ill.

Pastoor van Neerwaasten 1964-1988.

Nieuwpoort

519. Beun J., *Leven en werken in een steenfabriek te Nieuwpoort !* - BdK., 32 (1990) 175-179, ill.

520. Beun J., *De loodsdiensten te Nieuwpoort*. - MV., 13 (1990) 1139-1144.

521. Beun J., *Nieuwpoort als ... diamantcentrum* - BdK., 32 (1990) 63-67, foto.

Zie ook nrs. 619, 796.

Noordschote

Zie nr. 497.

Oedelem

522. Kervyn Albert, *Beverhoutsveld-Verdeeling in der minne, 1896, verslag*. - JBB., 23 (1990) 126-142.

523. Ryserhove Alfons, *Het Knesselaarse te Oedelem*. - JBB., 23 (1990) 18-65.

524. Ryserhove Alfons, *Vijftig jaar geleden werden wij door de Duitsers bezet*. - JBB., 23 (1990) 9-18.

525. Verstraete Daniël, *Pastoorswedde te Oedelem in 1775*. - JBB., 23 (1990) 157-159.

Zie ook nr. 411, 777.

Oeselgem

526. Bossu Jozef, *Herstellingen van Oeselgems kerk na de oorlog 1914-1918*. - RT., 21 (1990) 162-179.

Zie ook nr. 73.

Oostburg

Zie nr. 172.

Oostende

527. *Catalogus : Tentoonstelling Oostende vrijhaven : opgang en verval (1769-1794)*. Oostende, 1989, 20 blz.

Zie ook nrs. 181, 198, 236, 244, 247, 264, 302, 332, 338, 343, 631, 639, 734.

Oostkamp

Zie nrs. 352, 522.

Oostkerke

528. De Keyser René, *Verwarring tussen de heren van Oostkerke-bij-Damme en de heren van Oisquerq-bij-Tubeke*. - RP., 32 (1990) 22-24.

Zie ook nrs. 136, 324.

Oostkerke (Diksmuide)

Zie nr. 832.

Oostrozebeke

Zie nr. 227.

Oudenburg

Zie nrs. 47, 137, 139, 747, 767, 795.

Outrijve

Zie nr. 151.

Pittem

529. Arickx V., *Een Pittemse 107-jarige in Middelkerke + 1726*. - B., 90 (1990) 117.

Zie ook nr. 340.

Poeke

Zie nr. 674.

Pollinkhove

Zie nr. 497.

Poperinge

530. Decrock André, *Geschiedkundige schets van de Onze-Lieve-Vrouwekerk*. - AdS., 20 (1990) 34-38.

In Poperinge. Chronologische opsomming.

531. Denys Fransz, *Hector Lebbe en de "Hoge Reke"*. - AdS., 20 (1990) 5-11, ill., tab.

Tuinwijkbouw in Poperinge, 1920-1921.

532. Papin Kristof, *Poperinge op het einde van de 13de eeuw en de stichting van de St.-Janskerk*. - AdS., 20 (1990) 68-79, ill., pln.

533. Papin Kristof, *De 17de-eeuwse contra-reformatie en de St.-Janskerk*. - AdS., 20 (1990) 80-88, ill.

534. Papin K., *Het Stadsarchief van Poperinge*. - VS., 26 (1990) 321-324.

535. Schoonaert G., *De pastoors van de Onze-Lieve-Vrouweparochie*. - AdS., 20 (1990) 54-64, foto.

Poperinge. Vanaf 1483.

Boekenschouw

536. Vandenberghe Henri, *Rond het kerkhof van de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Poperinge*. - AdS., 20 (1990) 39-53, pln.

Ligging en verkoop van het in 1784 op bevel van Keizer Jozef II afgeschafte kerkhof.

Zie ook nrs. 51, 697, 782.

Reninge

Zie nr. 497.

Rijsel

Zie nr. 616.

Roesbrugge

537. Blondeau Roger A., *De meidagen van 1940 te Roesbrugge*. - IJzb., 20 (1990) 595-598, 607-617, ill.

Alleen de blz. 607-617 handelen over de oorlogsgebeurtenissen in Roesbrugge; 595-598 behelzen een algemene historische inleiding tot W.O.II.

538. Hosten Joris L., *De parochie Haringe in de Franse Revolutie*. IJzb., 20 (1990) 647-648, 660-661, 676-677, 694-695.

539. Van Buggenhout J., *Geschiedenis van onze parochies. Roesbrugge-Haringe*. - BdK., 32 (1990) 29-33, ill.

Roeselare

540. Aerbeydt G., *De burgraven van Roeselare in de 16e eeuw*. - VS., 26 (1990) 273-281.

541. De Bruyne Michiel, *Handel en wandel ongestoord in de Mandelstad in 1789*. - R., 19 (1990) 173-185.

542. De Bruyne Michiel, *Roeselare tijdens de tweede wereldoorlog*. - R., 19 (1990) 111-120.

543. Desmet Gerard, *De tram te Roeselare. Een eeuweling zonder eeuwfeest*. - R., 19 (1990) 84-92.

544. Devriese L., *Een sfeerbeeld van het station Roeselare in de tweede wereldoorlog*. R., 19 (1990) 21-34.

545. Deweerdt Antoon, *Herbergen te Roeselare in de vorige eeuw*. - R., 19 (1990) 9-20, 76-81, 140-151, 195-203, 252-256, 283-291.

546. Hoornaert Geert, *Querens ofte handtmeulens in de 18de eeuw*. - R., 19 (1990) 292-297.

547. Hoornaert Geert, *Te Roeselare was het ketsverbod ook van toepassing*. - R., 19 (1990) 99-101.

548. Huyghebaert J., *Gezelle, Cowper en de Vanmonsteranen, Roeselare 1853*. - B., 90 (1990) 183-185.

Over de plannen van gemeenteraadslid Hendrik Boutens nopens de aanleg van een stadspark in Roeselare waarbij hij teksten van Gezelle en Cowper gebruikt om zijn betoog kracht bij te zetten.

549. *Roeselare tijdens de tweede wereldoorlog*. - R., 19 (1990) 205-228, 235-251.

Behandelt de verkiezingen van de jaren 1930 !

Zonder auteursnaam.

Zie ook nrs. 32, 133, 134, 135, 164, 190, 232, 248, 269, 276, 284, 333, 375, 588, 594, 630, 686, 757, 787, 844, 853.

Roksem

Zie nrs. 133, 140, 141.

Ronse

Zie nrs. 114, 115, 133.

Ruddervoorde

Zie nrs. 142, 612.

Ruiselede

550. Depredomme Jozef, *De "inhaling van Pastoor Vandemoortele in 1953.* - OR., 7 (1990) 3-7, ill.
551. Gelaude Frank en Van Wonterghem Etienne, *Ruiseleedse kroniek van het jaar 1802.* - OR., 7 (1990) 81-87.
552. Gelaude Frank en Van Wonterghem Etienne, *Ruiseleedse kroniek van het jaar 1803.* - OR., 7 (1990) 121-126.
553. Muys Clara, *Een hoeve nader bekeken : Vossenholle.* - OR., 7 (1990) 107-120, ill.
554. Stock Robert, *Er was 's een sociaal verhaal uit de vorige eeuw.* - OR., 7 (1990) 179-197, ill.
555. Vandeweghe Dries, *De Geesten van de Oude Wal.* OR., 7 (1990) 93-96.
Zie ook nrs. 225, 308, 344.

Rumbeke

Zie nrs. 184, 790.

Sint-Denijs

Zie nr. 84.

Sint-Eloois-Vijve

Zie nr. 692.

Sint-Jan (Ieper)

Zie nr. 126.

Sint-Joris-ten-Distel

Zie nr. 101.

Sint-Kruis (Brugge)

556. Verbeke Martin, *Bijdrage tot de geschiedenis van Veltem.* - Arsbroek, 7 (1990) 5-20, ill.

In Sint-Kruis.

Zie nrs. 16, 132, 411.

Sint-Michiels

Zie nr. 124.

Sint-Winoksbergen

Zie nr. 660.

Slijpe

Zie nrs. 147, 290, 362.

Sluis

557. Van Vooren G.A.C., *De gemeenten Sluis en Aardenburg toen en nu*. Hulst, Van Geyt Productions, 1990, 93 blz., ill.

Staden

558. Vanheule Michiel, *De Meidagen 1940*. - GS., 20 (1990) 555-586, ill.
Staden centraal gesteld in de oorlogsvoering. Personalialia.

Stuivekenskerke

Zie nr. 84.

Tielt

559. Hollevoet Frans, *Priesters slaags in de Tieltse kerk (1541)*. - RT., 21 (1990) 25-29.

560. Verbrugge Julien, *Tielt, textielstad. (Deel 2 : twintigste eeuw)*. - RT., 21 (1990) 42-160.

Zie ook nrs. 73, 228.

Torhout

Zie nrs. 168, 837, 846.

Ursel

Zie nr. 110.

Veurne

561. Becuwe F., *De Capucijnen en de brand in het Veurnse Smissestraatje in 1657. Een bijdrage tot de grondinname- en bouwgeschiedenis van het Veurnse capucijnenstift*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 9-20.

562. Cloet M., *Kerkelijke infrastructuur en godsdienstig leven te Veurne in 1768-1769*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 21-30.

563. Coulier E., *Veurne in toeristische gidsen uit de 19de en de 20ste eeuw*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 31-46.

564. Pauwels W., *De Belgische Omwenteling te Veurne*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 93-102.

565. Timperman Maurits, *Pottenbakkerijen tussen Pottenmarktstraat en Vuldergracht in Veurne, voornamelijk in de 17de en 18de eeuw*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 119-130.

566. Van Acker J., *Evolutie en terminologie van de Veurkse magistraten in het Ancien Régime*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 139-148.
567. Van Eenoo R., *De inbreng van de "historici gandavenses" in verband met de geschiedenis van Veurne en Diksmuide*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 191-199.
- Zie ook nrs. 102, 291, 303, 604, 635, 764, 765, 778, 792.

Veurne-Ambacht

Zie nr. 664.

Vichte

Zie nr. 84.

Vladslo

Zie nr. 84.

Vlamertinge

Zie nr. 291.

Vlissegem

Zie nr. 144.

Waardamme

Zie nr. 842.

Waarmaarde

Zie nr. 825.

Waasten

Zie nr. 810.

Wakken

568. Haerens Denis, *De moord op Joannes Harens*. RT., 21 (1990) 180-182.
In Wakken, 25-26 november 1877.

Zie ook nrs. 307, 675.

Waregem

569. Algoet G., *Hoeveel inwoners telde Waregem in 1826, 1827, 1828 ?* - JGOKW., 18 (1990) 491-492.

Werken

570. Vansteenkiste Eddy, *De molens van Werken*. - Crekel beke, 2 (1990) 127-137, ill.

Geschiedkundig overzicht.

Boekenschouw

571. Verhaeghe J., *Wezerijakten van de parochie Werken (1601-1699)*. - VS., 26 (1990) 479-491.

Zie ook nrs. 174, 378.

Westende

572. Constandt Marc, *De bijdrage van Nicolaas Lembrée in de ontplooiing van Westende-Bad in 1914*. - Graningate, 10 (1990) 45-58, ill.

Zie ook nr. 739.

Westkerke

Zie nr. 143.

Westvleteren

573. A.B., *Nieuwe klok in Westvleteren 1611*. - B., 90 (1990) 457.

574. V(an) A(cker) L., *De klokken van Westvleteren in de Franse tijd*. - B., 90 (1990) 428.

Zie ook nr. 815.

Wingene

575. Lams Guido en Vandewiele André, *Wingene en Zwevezele door de jaren heen*. Roeselare, Creatief, 1990, 164 blz., ill. (Een verleden voor mensen van heden).

Zie ook nrs. 4, 365.

Wijtschate

576. Beun Johan, *Wijtschate in 1569. Historische gegevens uit het kohier van de 100ste penning*. - IK., 26 (1990) 75-103, tab.

1570 n.s. A.R.A. Brussel, Raad van State en Audiëntie, 618/30.

Woesten

Zie nr. 84.

Wulverdinge

Zie nr. 370.

Zande

Zie nr. 780.

Zarren

577. Vanoverschelde Sylveer, *De molens van Zarren*. Crekel beke, 2 (1990) 141-172, ill., krtn.

Geschiedkundig overzicht.

Zie ook nr. 378.

Zedelgem

578. Deceuninck V., *De gilde van Sint-Sebastiaan binnen de parochie van Zedelgem*. - Zilleghem, 11 (1990) 20-31.

579. Pollet Jules, *De "capelle van Sint-Laureins" te Zedelgem*. - Zilleghem, 11 (1990) 3-19.
 580. Pollet Jules, *Hulp- en Voedingscomiteit te Zedelghem (1914-1918)*. - Zilleghem, 11 (1990) 128-149.
 581. Pollet Jules, *Zedelgemse soldaten tijdens het eerste oorlogsjaar 1914-1918*. - Zilleghem, 11 (1990) 43-61.
 Zie ook nr. 84.

Zerkegem

Zie nr. 138.

Zonnebeke

582. Deseyne André, *Zonnebeke*. - GiK., 28 (1990) 1, 3-26, krtn.,ill.
 Zie ook nrs. 125, 133, 648.

Zuienkerke

Zie nr. 613.

Zwevegem

583. Santens F. en Castelain R., *De heerlijkheid en de heren van Hemsrode, 1283-1990*. - JGOKW., 18 (1990) 191-251.

Zwevezele

Zie nr. 4, 575, 612.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en instellingen

584. A.B., *Bigamist op het schavot, 1566*. - B., 90 (1990) 95.
 585. A.B., *Renten en tienden op Palmzondag*. - B., 90 (1990) 276.
 586. Bauwens A., *De magistraat van het Brugse Vrije en de benoeming van nieuwe schepenen in 1580*. - B., 90 (1990) 390-398.
 587. Curveiller Elisabeth en Stéphane, *Deux comptes de bailliage de Dunkerque de la fin du XIVe siècle*. - RSDHA., nr. 24 (1990) 5-16.
 588. De Bruyne Michiel, *De Roeselaarse belastingen in 1789*. - R., 1990 (1990) 152-159.
 589. Decuypere P., *De Kortrijkse Stadsgevangenis in de Leiestraat. XIVde-begin XIXde eeuw*. - LG., 32 (1990) 3-59.
 590. Delmaire R., *La Gaule du Nord et son organisation politique à travers les textes antiques*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C., Brussel, 1990, 18-22.
 591. Delos F., *Het sluitingsuur voor herbergen in 19de-eeuws Brugge : duidelijke reglementering, onduidelijke toepassing*. - B., 90 (1990) 277-283.
 592. Godding Ph., *La pratique testamentaire en Flandre au 13e siècle*. - TRG., 58 (1990) 281-300.

593. Hellinx Jan, *Historische grenspalen in de Westhoek*. - AdS., 20 (1990) 102-108, ill.
Oostenrijks-Franse grenswijzigingen (1769/1779-1780) - Nederlands-Franse (1819).
594. Hoornaert G., *De Roeselaarse wetskroezen in de 16de eeuw, ook een appeltje voor de dorst...?* - B., 90 (1990) 104-109.
595. Jacob Robert, *Les époux, le seigneur et la cité. Coutumes et pratique matrimoniales des bourgeois et paysans du Nord de la France au Moyen Age*. Brussel, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 1990, 467 blz.
596. Maes David, *De bende Van Hoe en Verstuylt*. - GT., 19 (1990) 5-11, ill.
Vervolg van Boekenschouw 1989 (HEM. 1990) nr. 528.
597. Michiels M., *Het familiaal vermogensrecht van de stad Kortrijk in de 15de eeuw*. - LG., 32 (1990) 159-175.
598. Monballyu J., *Costumen van de stad en van de Kasselrij Kortrijk, II : Turben afgenomen door de Kortrijkse Schepenbank*. Brussel, Ministerie van Justitie, 1989, XX en 213 blz. (Verzamelingen der oude costumen van België : Costumen van het Land en Graafschap Vlaanderen : kwartier Gent, XII).
599. Monballyu J., *Strafbare poging bij Damhouder en Wielant en in de 15de- en 16de-eeuwse Vlaamse rechtspraktijk*. - TRG., 58 (1990) 301-317.
600. Moorman van Kappen O., *De rechtskracht van de ordonnantie op de stijl van procederen in criminele zaken van 9 juli 1570 in de Oostenrijkse Nederlanden*. - TRG., 58 (1990) 327-343.
601. Pauwels Wilfried, *De verdachten van september '44*. Antwerpen, De Nederlanden, 1990, 206 blz. + 34 blz., ill.
Een rechtskundige en politieke benadering van de repressie en epuratie volgend op W.O.II.
602. Sommé M., *Règlements, délits et organisation des ventes dans la forêt de Nieppe (début XIVE-début XVE s.)*. - RN., 72 (1990) 511-530.
603. Stabel P., *Bestuur en openbare financiën in Kortrijk in de late Middeleeuwen en de vroege moderne tijd (14de-16de eeuw)*. - LG., 32 (1990) 149-159.
604. Van Acker L., *Kosten van een gewonnen proces, Veurne 1704-1706*. - B., 90 (1990) 88-90.
605. V(an) A(cker) L., *Op het schavot met geselroeden tentoongesteld*. - B., 90 (1990) 199.
Straf als gevolg van overspel of publieke ontucht te Brugge in de 18de eeuw.
606. Van Peteghem P.P.J.L., *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555). Een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën*. Nijmegen, 1990 (Rechtshistorische Reeks van het Gerard Noodt Instituut, nr. 15).
607. Vermeulen Marianne, *De lenen van het grafelijk leenhof van Harelbeke (1266-1514). Feodaal overzicht*. Leuven, 138 blz., krtn. (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, nr. 96).
- Zie ook nrs. 6, 43, 61, 195, 197, 199, 222, 258, 374, 394, 402, 406, 409, 410, 411, 445, 462, 467, 471, 477, 499, 502, 547, 566, 583, 588, 606, 617, 662, 663, 720, 721, 755, 776, 786, 797.

2. Economische en sociale geschiedenis. Historische demografie

608. A.B., *Kostprijzen van een vat wijn, 1704*. - B., 90 (1990) 118.
Notitie van de priorin van de witte zusters van Veurne.

609. Belaen J., *De nering van Sint-Catharina in Kortrijk en de ondergang van het korporatief regime 1700-1795*. - LG., 32 (1990) 219-231.
610. Beun J., *Vlaamse zeevissers in Belgisch Kongo*. - MV., 13 (1990) 1237-1240.
611. Blockmans Wim, *Handelstechniken in Flandern und Brabant im Vergleich mit denjenigen der Hanse, 14.-15. Jahrhundert*. - in : Friedland Klaus (ed.), *Brügge-Colloquium des Hansische Geschichtsvereins, Köln/Wien 1990*, 25-32.
612. Bossu Peter, *Een medisch rapport uit 1841 over de gezondheidstoestand van de bevolking van het heideveld tussen de gemeenten Zwevezele, Ruddervoorde en Lichtervelde*. - JKVDP., 6 (1990) 46-52, ill.
613. Boterberge R., *Rundveepest te Zuienkerke in de 18de en de 19de eeuw*. - B., 90 (1990) 429-434.
614. Buyck Roger, *Leven en dood te Kaprijke tijdens de 17de en 18de eeuw : een demografische verkenning*. - AM., 41 (1990) 5-34.
615. Cauwe Roger, *Onwettige huwelijken te Deerlijk*. - Derlike, 12 (1990) 108-110.
616. Clauzel D. en Calonne S., *Artisanat rural et marché urbain : la draperie à Lille et dans ses campagnes à la fin du Moyen Age*. - RN., 72 (1990) 531-574.
617. Coornaert Maurits, *De staat van goed van Jan Teel, kanunnik van het Sint-Donaaskapittel*. - BO., 30 (1990) 57-74.
618. Curveiller St., *Le problème de l'eau dans le bailliage de Dunkerque au Moyen Age*. - RN., 72 (1990) 497-510.
619. Debrock Walter, *Kapers van Nieuwpoort (1688-1697)*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 9, 42-43; 10, 27-28; 11, 47-48; 12, 36-37, ill.
620. Delmaire B., *Un recueil inédit de baux à ferme de l'abbaye d'Anchin du milieu du XIIIe siècle*. - RN., 72 (1990) 443-470.
621. Delos F., *Alcoholisme in de tweede helft van de 19de eeuw. Het jeneververbruik in de Brugse herbergen*. - HEm., 127 (1990) 57-77.
622. Delsalle P., *De Tourcoing à Roubaix (13e-16e s.), note sur le décalage de l'essor industriel textile*. - RN., 72 (1990) 593-600.
623. Denewet Lieven, *Over de oorsprong van onze windmolens : de huidige stand van zaken*. - Crekel beke, 2 (1990) 3-8.
624. Derville A., *Moulins, cultures industrielles et marchands dans les campagnes artésiennes et flamandes*. - RN., 72 (1990) 575-592.
625. Donche P., *Leeftijd, herkomst en afstamming van een compagnie huurlingen in de kasselrij Ieper*. - VS., 26 (1990) 327-332, 397-404.
Lijst van 1637 en 1625.
626. Fossion Brigitte, *Een voorbeeld van stedelijk verval : het stadje Monnikerede (1393-1482)*. - TGB., 44 (1990) 1, 43-60.
627. Gautier A., *Hommes et vimaux pendant l'Age du Fer*. - Les Celtes en France du Nord et en Belgique, VIe-Ier siècle avant J.-C. Brussel, 1990, 195-210.
628. Greilsammer Myriam, *L'envers du tableau : mariage et maternité en Flandre médiévale*. Paris, Armand Colin, 1990, 368 blz., ill.
Betreft de geschiedenis van de vrouw in de steden Brugge, Gent, Brussel en Mechelen tijdens de middeleeuwen.
629. Greilsammer Myriam, *Le mariage en pays flamand. Un "fait social total"*. - Marriage and Social Mobility in the late Middle Ages, Gent, 1989, 69-98.
De gecorrigeerde versie (losse katern in de bundel) vervangt de in de bundel afgedrukte versie.
630. Hoornaert Geert, *Snuif- en tabakmolens ook te Roeselare in de 18de eeuw*. - R., 19 (1990) 137-139.
631. Hostyn Norbert, *De oesterputten te Oostende in de 19de eeuw*. - Het Visserijblad, 57 (1990) 12, 52-53, ill.
632. Hovart P., *Visserijbeheer in de Belgische kustwateren in de periode 1850-1880*.

- De Knecht-Van Eekelen A. en Vanpaemel G. (red.), *Met zicht op zee : zee-wetenschappelijk onderzoek in de Lage Landen na 1800*, Amsterdam, 1990, 102-110.
633. Lagrou Aurel, *Welstand in het 18de-eeuwse Izegem* (deel 1). - TM., 30 (1990) 3-10.
Staat van goed van Therese Bernarde Lust, overleden op 5 juli 1726.
634. Lermyte J.-M., *Het kind in de 17e en 18e eeuw*. - VS., 26 (1990) 19-40.
635. L.R.P.A., *Raming van een brouwte Veurne 1703*. - B., 90 (1990) 224.
Bij de witte zusters te Veurne.
636. Mertens J., *Weerbare mannen en bevolking : het Brugse Vrije ca. 1640*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 69-76.
637. Muylaert Willy, *Guido Gezelle, Pastor Pype en de Oostendse visserij*. - Het Visserijblad, 57 (1990), 1, 28-29, ill.
638. Nyberg Tore, *Skandinavisches in den spätmittelalterlichen Niederlanden*. - in : Friedland Klaus (ed.), *Brügge-Colloquium des Hansische Geschichtsvereins, Köln/Wien, 1990*, 131-146.
639. Parmentier Jan, *De Oostendse Guineavaarders, 1718-1720*. - HEM., 127 (1990) 165-197.
640. Platelle Henri, *L'épouse gardienne aimante de la vie et de l'âme de son mari : quelques exemples du Haut Moyen Age*. - *La femme au Moyen Age*, Maubeuge, 1990, 171-185.
Vooral gebaseerd op het evangeliarium van Saint-Michel (11de eeuw), bewaard te Rijsel, Facultés catholiques.
641. Prevenier W., *Marriage and Social Mobility in the late Middle Ages. Mariage et mobilité sociale au bas moyen-âge. Handelingen van het colloquium gehouden te Gent op 18 april 1988*, Gent, Afdeling Geschiedenis R.U.G., 1989, 111 blz. (*Studia Historica Gandensia*, 274).
Hoofdzakelijk in Vlaanderen.
642. Rouche M. en Heuclin J. (red.), *La femme au Moyen Age. Actes du colloque de Maubeuge, octobre 1988*, Maubeuge, Publication de la Ville, diffusion Jean Touzot, 1990, 463 blz.
Veelal Vlaamse bronnen.
643. Ryserhove Alfons, *Het notitieboekje van de Dismeeester te Beernem over 1782-1783*. - JBB., 23 (1990) 65-82.
644. Seys Raf, *De Koekelaarse Fransmans*. - Coc., 5 (1990) 72-78, ill.
Seizoenarbeiders in de bieten aan de Marne.
645. Sivéry G., *Le Moyen Age a-t-il connu des communautés rurales silencieuses et soumises ?* - RN., 72 (1990) 621-630.
646. Sprandel Rolf, *Die strukturellen Merkmale der Hansischen Handelsstellung in Brügge*. - in : Friedland Klaus (ed.), *Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, Köln/Wien 1990*, 69-81.
647. Termote J., *De bewoningsgeschiedenis van de Noordelijke Westhoek in de Vroege en Volle Middeleeuwen (5de-12de eeuw)*. - *Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990*, 103-118.
648. Theuninck A., *De Westhoekmolen, een achtkantige bovenkruier te Zonnebeke. Zonnebeke, De Zonnebeekse Heemvrienden, z.j. (1990), 279 blz., ill., krtn.*
Met zeer veel gegevens over molens buiten Zonnebeke.
649. Thoen H., *La production du sel à l'époque celtique*. - *Les Celtes en France du Nord et en Belgique. VIe-Ier siècle avant J.-C.* Brussel, 1990, 182-190.
Vermelding van de sites De Panne, Veurne, Airon Saint-Vaast, La Calotterie, Etaples, Camiers, Zuydcoote en Bray-dunes.

650. V(an) A(cker) L., *Brugse deelname aan de expositie van Parijs in 1806*. - B., 90 (1990) 111-112.
651. V(an) A(cker) L., *Brugse miljonairs in 1796*. - B., 90 (1990) 423.
652. V(an) A(cker) L., *De hoedenfabriek van Diksmuide*. - B., 90 (1990) 330.
653. V(an) A(cker) L., *Hongersnood te Ieper in 1587*. - B., 90 (1990) 103.
654. Van Acker L., *Het legendarische verhaal over de oorsprong van het Vlaamse schapenras*. - B., 90 (1990) 233-249.
655. Vandenbroeke Chr., *Arbeidsprestaties en seizoenschommelingen : enkele aanvullende beschouwingen*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 165-170.
656. Vandewalle André, *De ambachten betrokken bij de wijnhandel in de late middeleeuwen. Een voorbeeld : Brugge*. - Van Rank tot Drank, catalogus tentoonstelling ASLK, Brussel, 1990, 192-198, ill.
657. Vandewalle André, *Hafen und Hafenarbeit im Spätmittelalterlichen Brügge*. - Friedland Klaus (ed.), Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, Köln/Wien 1990, 13-24, ill.
658. Vandewalle André, *Het natiehuis van de Portugezen te Brugge op het einde van de 15de eeuw*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 171-180, ill.
659. Vandewalle P., *De bevolking van de Kasselrij Sint-Winoksbergen (1688-1716)*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 181-190.
660. Vandewalle P., *Enkele demografische gegevens aangaande de stad Sint-Winoksbergen, voornamelijk in de 16de tot de 18de eeuw*. - HEM., 127 (1990) 41-55.
661. Van Walleghem Honoré, *De sprotfabrieken of Sardineries van Bredene*. - JHC., 1990, 37-85.
662. Vervenne A., *Milieu problemen te Koolskamp in 1750*. - B., 90 (1990) 448.
Verordening i.v.m. verdelgen van schadelijke insecten.
663. Wyffels C., *Hanzen in westelijk Vlaanderen*. - FN., (15) 1990, 170-185.
664. Zoete A., *De haardtelling van 1469 in Veurne Ambacht*. - HKCG., 156 (1990) 55-132.
- Zie ook nrs. 6, 8, 67, 68, 112, 177, 183, 195, 240, 249, 258, 270, 278, 298, 300, 302, 318, 327, 336, 374, 382, 393, 401, 402, 406, 420, 422, 424, 425, 427, 431, 437, 444, 445, 447, 450, 451, 463, 467, 468, 471, 483, 484, 497, 498, 504, 509, 510, 514, 516, 519, 520, 521, 531, 541, 554, 560, 569, 570, 572, 576, 577, 580, 587, 589, 591, 602, 676, 745, 759, 772, 822, 839.

3. Literatuurgeschiedenis

665. Bonneure F., *De "Cercle Littéraire Excelsior" en het sonnet van Mallarmé*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 29-36.
Brugse literaire kring.
666. Carlier Marc, *Arnoud Van Geluwe en Rumbeeksche Avondstonden (1856/1858) : twee nieuwe, merkwaardige brieven van Angelus August Angillis aan Ferdinand Snellaert*. - KVA., (1990) 124-133.
667. Coppens Chr., *Meelezen over de schouder van Kanunnik De Hondt*. - LG., 32 (1990) 321-327.
668. Couttenier P., *Gezelle gedrukt*. - B., 90 (1990) 325-328.
Over Gezelles bibliotheek, aanwezig in de Brugse Centrale Openbare Bibliotheek.

669. De Bruyne M., "Aalbrecht Rodenbach". Een boek van Pieter Denys dat nooit verscheen (1888). - B., 90 (1990) 62-80.
670. De Mulder L., *Een drukke periode te Brugge, 1924-1930 : Guido Gezelle ter ere.* - Liber Amicorum André Vanhoutryve, Brugge, 1990, 71-85.
De Gezellegedenkdag in 1924, het Gezellemuseum, het Gezellekwartier en oprichting en inhuldiging van Gezelles standbeeld in 1930.
671. Derolez Albert en Geirnaert Noël, *Was Jacob Adorne schenker of gebruiker van boeken in de bibliotheek van de Jeruzalemkapel te Brugge ?* - B., 90 (1990) 331-337.
Commentaar op Boekenschouw 1989, nr. 600.
672. Dion M.P. (ed.), *La cantilène de sainte Eulalie (Actes du colloque de Valenciennes du 21 mars 1989)*. Valenciennes, 1990, 100 blz.
Deze cantilene, bewaard in een 9de-eeuws handschrift van de abdij van Saint-Amand is het oudste gedicht in het Frans. Hetzelfde handschrift bevat nog de *Rithmus teutonicus*, één van de oudste teksten in een Germaanse taal, zie ook nr. 106.
673. Geirnaert Dirk, *Een Brugse bruiloft met Everaert ?* - Jaarboek van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Retorica "De Fontaine" te Gent, 37-38 (1987-1988) 9-47.
674. Himpe Koen, *18e-eeuwse kulturele hoogkonjunktuur in het kasteeldomein van Poeke.* - LW., 13 (1990) 9-21.
675. Huyghebaert J., *Uit Wakkens literaire glorie-tijd.* - B., 90 (1990) 418-423.
676. Jeannin Pierre, *Der Livre des Métiers : das älteste vielsprachige Kaufmannslexikon.* - Friedland Klaus (ed.), Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, Köln/Wien 1990, 121-130.
677. Lagrain R., *De nieuwe Guido Gezelle.* - Cur., 25 (1990) 113-115.
Feestrede bij de inwijding van een nieuw borstbeeld.
678. Lievens Robrecht, *Hu Lovic, hemelse conighinne.* - OGE., 64 (1990) 1-17.
Lofdicht op Maria, gepubliceerd op basis van twee Brugse hss. (Brussel, K.B. 18270, ca. 1410-1415, en Londen, B.L., Add. 39638, ca. 1445).
679. Menke Hubertus, "Het Soete Land Waes". *Flandern als sprachliche und literarische Mittlerlandschaft.* - Friedland Klaus (ed.), Brügge-Colloquium des Hansischen Geschichtsvereins, Köln/Wien, 1990, 83-102, diagr.
680. Nachtergaele V., *La Légende d'Ulenspiegel van Charles de Coster : Hoe een fratsenmaker uitgroeide tot een vrijheidsheld.* - Onze Alma Mater, 44 (1990) 309-327.
681. Tournoy G. en Wittouck H., *Een meertalig Brugs vastenavondspel uit de zestiende eeuw.* - KVA., (1988) 313-394.
682. V(an) A(cker) L., *Westvlaamse intekenaars op een biografisch woordenboek.* - B., 90 (1990) 341.
683. Van den Abeele A., *Op het naamfeest van Marie De Gruyter ca. 1775.* - B., 90 (1990) 158-159.
Vermoedelijk een soort bewaakster of studiemeesteres van de Brugse Sint-Elisabethschool.
684. Van Iseghem J., *Gezelle en het provincialisme : een aanval of een uitval ?* - B., 90 (1990) 133-157.
685. Van Iseghem J., *Een kroniek over Guido Gezelle ?* - HKZNM., 44 (1990) 171-185.

687. Van Renynghe de Voxvrie G., *Een honderdjarig gelegenheidsdichtwerk van Guido Gezelle*. - B., 90 (1990) 375-378, ill.
Het betreft een gedicht voor de kleinzoon van Baron Guido van Zuylen van Nyevelt, Gezelles peter.
688. Van 't Spijker Ienje, *Als door een speciaal stempel. Traditie en vernieuwing in heiligenlevens uit Noordwest-Frankrijk (1050-1150)*. Hilversum, Verloren, 1990, 190 blz. (Middelleeuwse Studies en Bronnen XXII).
Noordwest-Frankrijk, incl. Vlaanderen, o.m. werk van Hariulf.
689. Verschaffel Tom, *Un guide de lecture historique au dix-huitième siècle. Charles-François Custis (1704-1752) et sa bibliothèque idéale*. - Lias, 17 (1990) 109-119.
C.-F. Custis, jurist en schepen van de stad Brugge, stelde ten behoeve van zijn zoon een lijst van 200 boeken op, die samen zijn "ideale historische bibliotheek" vormden.
- Zie ook nrs. 7, 22, 47, 106, 190, 195, 205, 207, 210, 211, 214, 223, 230, 239, 250, 251, 253, 254, 255, 259, 282, 297, 315, 316, 319, 326, 331, 334, 335, 336, 337, 341, 342, 511, 548, 783, 784, 791, 799, 808, 852.

4. Geschiedenis van het onderwijs

690. [Bouckhuys M.], *Le livre du cinquantième anniversaire 1939(1940-1989) 1990 (du Collège Saint-Henri de Comines, Komen, 1990, 95 blz., ill.*
691. Carton Yves, *150 jaar Heilige Familie Ieper. De geschiedenis van 1840 tot 1990*. Ieper, Heilige Familie, 1990, 117 blz., ill.
Onderwijsinstelling.
692. Delmotte M., *Om de ziel van het kind. De schoolstrijd in het liberale Sint-Eloois-Vijve (1878-1895) en de klerikale Gaverstreke (1878-1884)*. - JGOKW., 18 (1990) 343-489.
693. Demerre G., *Een eeuw zusterscongregaties in het lager onderwijs binnen de IJzerbocht*. - Bdk., 32 (1990) 93-104, krt., tab.
694. Rotsaert K., *Institution for English Deaf and Dumb Boys at Bruges. Een voorbarige prospectus*. - B., 90 (1990) 296-303, ill.
695. Rotsaert Koen, *Mgr. J. Faict en de Rijksnormaalschool te Brugge*. - BO., 30 (1990) 227-238.
696. Rotsaert Koen, *St. Vincent's Orphanage te Brugge*. - BO., 30 (1990) 123-144.
697. Schoonaert G., *Onderwijsstructuren te Poperinge in de 16de eeuw. Katholieke restauratie (1584) en catechisatie van de Jezuïeten in de Sint-Janskerk (ca. 1590-?).* - AdS., 20 (1990) 13-23, ill.
698. Termont Marc (red.), *Sint-Leocollege Brugge 1890-1990*. Brugge, Sint-Leocollege, 1990, 360 blz., ill.
Met bijdragen van Jean-Pierre Debels, Robert Deslypere, Fernand Etienne, Daniël Everaert, Gilbert Lambrecht, Marc Termont, Roger Vandewalle en Dany Vermote.
699. Trips Edouard, *Het Gemeentelijk Atheneum van Brugge, 1830-1850*. - BO., 30 (1990) 203-226.
700. Trips E., *Het middelbaar onderwijs te Brugge in de Hollandse tijd, 1816-1830*. - B., 90 (1990) 200-224.
701. Trips Edouard, *J. Sabbe en A. Nelis, twee welsprekende strijdmakers in Brugge*. - BS., 11 (1990) 1, 12-13, ill.
Uit de geschiedenis van het Koninklijk Atheneum.
702. Vanden Berghe Hilde, *De onderwijspolitiek tijdens de 19de eeuw en het stedelijk onderwijs te Brugge*. - BO., 30 (1990) 239-249.

703. Vandewalle Georges, *Geschiedenis van het onderwijs, verwijzend naar Lichtervelde in de negentiende eeuw*. - JKVDP., 6 (1990) 56-92, ill.
704. Verhaeghe Dominique, *Schoolstrijd in het lager onderwijs te Kortrijk (1879-1884)*. - GiK., 28 (1990) 4, 3-15.
705. Vervenne A., *De "Area" te Brugge : van zondagsschool tot beroepsschool, 19de-20ste eeuw*. - HEM., 127 (1990) 217-231.
- Zie ook nrs. 190, 207, 211, 230, 246, 259, 260, 279, 294, 298, 311, 331, 377, 443, 480, 676, 686, 786, 819.

5. Kunstgeschiedenis en monumenten

706. Arnould Alain, *De glasramen van de Heilig-Bloedkapel*. - Het Heilig Bloed te Brugge, Brugge, 1990, 91-112, ill.
707. Baillot F., Brottier E., Laugie C., Host P., Sutter E., *Beffrois et carillons. Région Nord/Pas-de-Calais*. Lille, ASSECARM (2 rue des Buisses, 59800 Lille), 1988, 179 blz., ill.
708. (Beernaert K.), *Drie historische Dumery-portretten aangekocht*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea Brugge, 10 (1990) nr. 1, ill.
709. Beeusaert Guy, *Honderd jaar kapel familie Lievens*. - JKVDP., 6 (1990) 110-114, ill.
710. Bermejo Elisa, *Influencia de Van Eyck en la pintura espanola*. - Archivo Espanol de Arte, 63 (1990) 555-569, ill.
711. Bruggeman Albert, *De landelijke kapel aan de Hoekstraat 12*. - Derlike, 13 (1990) 94-96, ill.
- In Deerlijk.
712. Campbell Lorne, *Renaissance Portraits. European Portrait-Painting in the 14th, 15th and 16th Centuries*. New Haven - London, Yale University Press, 1990, 290 blz., ill.
713. Castermans Colette, *De Brugse schilder Lanceloot Blondeel (1498-1561) en het schilderij van de HH. Cosmas en Damianus*. - GiK., 28 (1990) 2, 2-40, ill.
714. Cokelaere Greta, *Beknopte geschiedenis van de kerk van Ledegem*. - GiK., 28 (1990) 4, 16-24, ill.
715. Constandt H.J., *De collegiale en kathedrale kerk Sint-Martinus, verminking, verwoesting en verrijzenis*. - De Sint-Maartenskerk te Leper. Leper, 1990, 27-80, ill. pln.
- Bouwkundig doorgelicht.
716. Coutant Y., *Molens erven en restaureren in Frans-Vlaanderen*. - FN., 15 (1990) 201-217.
717. Culot Paul, *Quatres siècles de reliure en Belgique 1500-1900*. Brussel, Eric Speeckaert, 1989, 315 blz., ill.
- Nr. 3 : band van Brugse binder Pauwel van Vardebeke, 1521-1555.
718. De Laere Robert, *Brugse beeldende kunstenaars omstreeks de eeuwwisseling, 1870-1920 : I. Brugge*. Brugs Ommeland, 1990, 218 blz., ill.
719. Delepierre A.-M. en Huys M., *Heesters of huizekens van plaisance te Brugge*. - M&L., 9 (1990) 2, 55-62.
720. Depauw Claude, *Het stadhuis van Moeskroen*. - TGB., 44 (1990) 1, 3-22.
721. De Ridder Juliaan H.A., *Gerechtigheidsstafereken voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw*. Brussel, Paleis der Academiën, 1989, 182 blz., pl. (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor

Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, jg. 51, nr. 45).

Vooraf Vlaamse voorbeelden; zie HEM. 127 (1990) 240-242.

722. Devliegher Luc, *Altaren voor de abdij van Voormezele (17de-18de eeuw)*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 59-67.
723. Devliegher L., *Oude glasramen in Brugge*. - B., 90 (1990) 96-103, ill.
724. (De Vos D.), *Schenking Arthur Vandekerckhove : de originele "Genesis" van Roger Raveel en Hugo Claus in het Groeningemuseum*. - Informatiebulletin Stedelijke Musea Brugge, 10 (1990) nr. 4, ill.
725. Devyt C., *De Westvlaamse molens in 1990*. - B., 90 (1990) 457-458.
726. Dewilde Jan, *Louis Roelandt en het neogotische orgel in de Sint-Maartenskerk*. - De Sint-Maartenskerk te Ieper. Ieper, 1990, 189-204, ill.
727. Dewilde M. en De Meulemeester J., *Van abtswoning tot monnikenverblijf. Een bouwhistorische en archeologische benadering van de prelatuur van de Onze-Lieve-Vrouw ten Duinenabdij te Koksijde*. - Getuigen in polderklei. Huldeboek dr. hist. Godgaf Dalle. Veurne, 1990, 47-48.
728. Ducheyne Frederika, *De Prijz Delacenserie*. - BO., 30 (1990) 175-182, ill.
729. Fogelmark Staffan, *Flemish and related panel-stamped bindings : evidence and principles*. New York, Bibliographical Society of America, 1990, 252 blz., ill.
Baanbrekend werk dat een volledig nieuw inzicht biedt in de techniek van de paneelstempels. Het werk van Brugse binders (15de-16de eeuw) komt aan bod.
730. Gibson Walter S., *Mirror of the Earth : The World Landscape in Sixteenth-Century Flemish Painting*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1989, 156 blz., ill.
731. Goedde Lawrence Otto, *Tempest and Shipwreck in Dutch and Flemish Art : Convention, Rhetoric, and Interpretation*. University Park, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1989, 260 blz., ill.
732. Goossens M., *De Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte en Heilige Philippuskerk te Vivenkapelle: de volmaakte neogotische dorpskerk*. - M&L., 9 (1990) 5, 38-51.
733. Haeghebaert Luc, *Aspecten uit de muziekgeschiedenis van Lichtervelde : 1. De Société Philharmonique van Lichtervelde (1806-1836)*. - JKVDP., 6 (1990) 93-109, ill.
734. Hostyn Norbert, *Architecten en architectuur te Oostende tijdens het interbellum*. - Pl., 19 (1990) 127-128.
735. Hull Vido Joyce, *Devotional Aspects of Hans Memling's paintings*. - Southeastern College Art Conference Review, 11 (1990) 207-213.
736. Ionesco Teodor, *Le portrait de Jan van Eyck (?) à Bucarest*. - BTOK., 59 (1990) 5-11, ill.
Gevolgd door een aanvulling : Veronee-Verhaegen N., *Note sur "l'homme au chaperon bleu" de Bucarest*. - BTOK., 59 (1990) 12.
737. Ishikawa Chiyo, *Rogier van der Weyden's Saint Luke Drawing the Virgin Reexamined*. - Journal of the Museum of Fine Arts, Boston, 2 (1990) 49-64, ill.
o.a. over het exemplaar in het Brugse Groeningemuseum.
738. Jansen D., *Jan van Eycks Selbstbildnis der "Mann mit dem roten Turban" und der sogenannte "Tymotheos" der Londener National Gallery*. - Pantheon, 47 (1989) 36-48, ill.
739. Keters Georges, *Monument verdwijnt in Westende. Lac aux Dames maakt plaats voor een appartementscomplex*. - Gratingate, 10 (1990) 25-31, ill.
740. Krebber G.B., Kottling G., *Jean Bellegambe en zijn Mystiek Bad voor Anchin*. - Oud Holland, 104 (1990) 123-139, ill.

741. Lee E.W., Crary J., Butler W.M., *Seurat at Gravelines : The Last Landscapes*. Bloomington, Indiana University Press, 1990, 80 blz., ill.
742. Levine D., *The Bruges Master of the St. Ursula legend reconsidered*. Ann Arbor, U.M.I., 1989, VIII-289 blz.
743. Martens Didier, *Une Crucifixion flamande et sa descendance au XVIe siècle. Lecture d'une séquence de copies*. - Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen, 1990, 237-270, ill.
werk van G. David, J. Gossaert, A. Isenbrant, H. Memling, enz.
744. Mees Marc, "Op dat een yegelic weten mach wat hy daar af coept". *Tinmerken in de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik tijdens het Ancien Régime*. - Van Vlierden C. en Smeyers M. (uitg.), *Merken opmerken. Merken en meestertekens op kunstwerken in de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik. Typologie en methode*, Leuven, 1990, 85-112, ill.
o.a. in Vlaanderen.
745. Mertens Jacques, *Fragment van een vijftiende-eeuwse rekening van de Duinenabdij (1462-1463)*. - HKCG., 156 (1990), 285-309.
746. Meulemeester Jean Luc, *De almuts van kanunnik Joris van der Paele*. - BO., 30 (1990) 183-189, ill.
747. Meulemeester Jean Luc, *Het beeldje van O.-L.-Vrouw-van-Foy in Oudenburg*. - BO., 30 (1990) 251-260, ill.
748. Meulemeester J.L., *Het doksaal van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge*. - HEM., 127 (1990) 199-216.
749. Meulemeester J.L., *Enkele zilveren kunstwerken uit de Brugse Sint-Donaaskathedraal*. - V., 39 (1990) 336-338.
750. Meulemeester J.L., *Het herschilderen van de Brugse stadhuisgevel rond 1750*. - B., 90 (1990) 416-417.
751. Meulemeester J.L., *Iets over de consecratie en de bouw van de kloosterkerk van de Jezuiten in Brugge*. - B., 90 (1990) 272-273.
752. Meulemeester Jean Luc, *Uit het zeventiende- en achttiende-eeuwse kunstpatrimonium van de Brugse H.-Bloedkapel*. - Het Heilig Bloed te Brugge, Brugge, 1990, 113-178.
753. Niveau Anne-Marie, *Le château d'Avelin du XVIe siècle à nos jours*, Lille, C.R.D.P., 1990, 82 blz., ill.
Avelin : kasselrij Rijsel.
754. Périer-D'Ieteren Catheline, *Un tableau inédit d'Adriaen Isenbrant : une Vierge et l'Enfant trônant, et la copie interprétative*. - BTOK., 58 (1989) 5-21, ill.
755. Piessevaux-Herbert Bénédicte, *De schouw in de raadzaal van het stadhuis van Kortrijk (ca. 1525). Een ikonografische studie*. - HGOK., 56 (1990) 5-158, ill.
756. Plateaux Alain, *Les églises de la Pévèle française. Histoire et architecture du IXe au XXe siècle*. Liège, édition Pierre Mardaga, 1990, 521 blz., ill.
"La Pévèle", graafschap in de karolingische tijd, later deel van Vlaanderen. Zeer nuttig en handzaam werk.
757. Potvlieghe Gh. en Roose P., *Romantische orgelbouw te Roeselare : J. Ph. Forrest en C.L. Demazière*. - Orgelkunst, 13 (1990) 51-61, 71-73, 120-122.
758. Pynket M., Yperman J. & Despriet Ph., *De vestingen in Park Ter Walle worden gerestaureerd*. - JHKM., 14 (1990) 61-74, ill.
759. Rooch A., *Stifterbilder in Flandern und Brabant. Stadtbürgerliche Selbstdarstellung in der sakralen Malerei des 15. Jahrhunderts*. Essen, 1988, 379 blz., ill. (Kunstgeschichte und Theorie, 9).
760. Schwarzmann Peter, *La ville de Stein am Rhein à l'arrière-plan dans "La vierge au chancelier Rolin de Van Eyck ?"* - Gazette des Beaux-Arts, Paris, 115 (1990) 104-108, ill.

761. Smeyers Maurits en Cardon Hubert, *Merktetekens in de Brugse miniatuurkunst*. - Van Vlierden C. en Smeyers M. (uitg.), *Merken opmerken. Merken en meester-tetekens op kunstwerken in de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik*. Typologie en methode, Leuven, 1990, 45-70, ill.
762. Stroobants J., *De Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte en Heilige Philippuskerk te Vivenkapelle. Een kroniek van verwarming en verlichting*. - M&L., 9 (1990) 5, 52-56.
763. Tempère D., *Duitse bunkers aan de Belgische kust*. - M&L., 9 (1990) 4, 8-20.
764. Termote Johan, *De torenaanzet van de Sint-Walburgakerk in Veurne*. - GiK., 28 (1990) 3, 13-32, krtn., ill.
765. Van Acker Jan, *De benedenzaal van het Spaans Paviljoen in Veurne*. - GiK., 28 (1990) 3, 3-12.
766. Van Acker L., *De mislukte bouw van de Nieuwerck te Ieper, 1620-1622*. - B., 90 (1990) 293-295.
767. Van Belle R., *De grafplaat van Antheunis de Gryse (+1503) uit de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Oudenburg*. - HEM., 127 (1990) 79-90.
768. Van Biervliet Lori en Devliegher Luc, *Brugge huldigt James Weale (1926-1927) : bisnummer en Vlaamse kwestie, het aandeel van Michiel English*. - B., 90 (1990) 435-448, ill.
769. Van Cleven Jean, *De H.-Bloedkapel. Een proeve van interieurgeschiedenis (1800-1945)*. - Het Heilig Bloed te Brugge, 1990, 200-264.
770. Vandenberghé Stéphane, *De steengoedverzameling van het kasteel te Loppem*. - BO., 30 (1990) 1/2, 1-56, ill.
771. Vandenberghé S., *Een zeldzaam Delfts snavelkannetje met Brugs zilveren deksel voor Abt Bernard Campmans (1623-1642)*. - Liber Amicorum André Vanhoutryve. Brugge, 1990, 207-218.
772. Vandevyvere E., *Het waterhuis aan de Buiten Boeverievest te Brugge*. - B., 90 (1990) 186-199, ill.
773. Van Sasse van Ysselt Dorine, *Johannes Stradanus : de decoratie voor intochten en uitvaarten aan het hof van de Medici te Florence*. - Oud Holland 104 (1990) 149-179, ill.
- Stradanus (°Brugge, ca. 1555 in Florence).
774. Van Troostenberghé Carlo, *Kerkhoven te Middelkerke*. - Graningate, 10 (1990) 121-128, ill.
775. Verloof D., Wouters J., Neirinck-De Schaepdryver M., *Behandeling van een beschilderd paneel in leder uit het Museum der Potterie te Brugge*. - Bulletin Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, 22 (1988/89) 161-167, ill.
776. Vermeulen Marianne, *De molens te Brande en te Zande en de heerlijkheid Buusvelt en Winghene*. - Derlike, 12 (1990) 67-78, ill.
777. Verstraete Daniël, *De kerk van Oedelem begin 17de eeuw*. - JBB., 23 (1990) 96-99.
778. Volders K., *Koperen balusters door D. Fiefvet in 1619-20 te Ieper gegoten voor het oude Landhuis te Veurne*. - Antiek, 25 (1990-91) 439-442.
779. Wilson Jean C., *Workshop patterns and the production of paintings in sixteenth-century Bruges*. - The Burlington Magazine, 132 (1990) 523-527, ill.
- o.a. over Brugse ateliers.
- Zie ook nrs. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 45, 48, 50, 54, 61, 124, 132, 136, 162bis, 172, 179, 180, 185, 191, 193, 194, 196, 200, 201, 203, 204, 208, 213, 220, 224, 231, 233, 235, 241, 248, 252, 260, 262, 265, 268, 271, 274, 275, 286, 287, 288, 289, 293, 295, 303, 304, 312, 328, 349, 365, 422, 423, 427, 432, 433, 434, 441, 448, 449, 453, 479, 481, 496, 506, 514, 515, 526, 553, 561, 565, 589, 593, 788, 802.

6. Geschiedenis van de drukkunst, de pers en de communicatiemedia

780. Blontrock B., *Postgeschiedenis van Zande en Bovekerke*. - Coc., 5 (1990) 118-129, ill.
781. Coppens Chr., *Anatomie van een reddingsoperatie*. - LG., 32 (1990) 327-335.
Betr. de boeken van Jan de Hondt.
782. Devloo L., *Het Poperinghenaartje*. - B., 90 (1990) 304-318.
Frontblaadje.
783. Devyt C., *1890-1990. 100 jaar Biekorf*. - B., 90 (1990) 5-9.
784. Devyt C., *De stichter en de eerste drukker van Biekorf. Een gemiste kans voor Desclée de Brouwer*. - B., 90 (1990) 27-48, ill.
785. Dewitte A., *Biekorf 100*. - B., 90 (1990) 121-124.
786. Duverger E., *Een geschil tussen Philips de Lobel, boekdrukker te Ieper, en Jan en Jacques van Meurs, boekdrukkers te Antwerpen, over de levering van schoolboeken voor het college van de Jezuïeten te Ieper*. - B., 90 (1990) 81-85.
787. Hoornaert Geert, *Het Roeselaarse stadsbestuur "abonneerde" zich reeds in 1640 op de wekelijkse kranten*. - R., 19 (1990) 268-271.
788. Rau Jaak A., *Bartholomeus Fabronius en de lithografie in het midden van de 19de eeuw*. - BO., 30 (1990) 145-174, ill.
789. Rau Jaak A., *Een populair verzamelobjekt : de prentbriefkaart*. - BS., 11 (1990) 3, 14-15, ill.
790. Swaenepoel Johan, *Roger Moore in het Sterrebos*. - R., 19 (1990) 304-306.
Filmopname Rumbekke 1975.
791. Van Iseghem Johan, *Bij één eeuw Biekorf*. - B., 90 (1990) 13-26.
Zie ook nrs. 217, 225, 229, 277, 297, 320, 346, 353, 354, 355, 438, 449, 478, 513, 563, 667, 670, 717, 729, 813.

7. Kerkgeschiedenis

792. A.B., *Recreatie in een nonnenklooster in 1707*. - B., 90 (1990) 61.
Betreffende het klooster der witte nonnen te Veurne.
793. Ansar Patrick, *L'abbaye de Marquette et l'ordre cistercien*. Marcq-en-Baroeul, Direction des affaires culturelles, 1990, 28 blz.
794. Aubert R. m.m.v. Hendrickx J.P., *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques XIII : Haegy-Herlemundis*, Parijs, Letouzey et Ané, 1990, 1518 kol.
o.a. Haerne, Désiré de (E. Lamberts), Haneron, Anthonius (J. IJsewijn), Hardouin, bisschop van Noyon-Doornik (J. Pycke), Harelbeke (R. Aubert), Hariulf (R. Aubert), Haspeslagh, Lodewijk Judocus, Westvlaams stevenist (A. Minke), Hautscilt, Lubrecht, abt van de Eekhoutabdij (B.-M. Toch), Heidilon, bisschop van Noyon-Doornik (J. Pycke), Hélié, Vlaams bisschop van Ribe (Denemarken) (R. Aubert), Hemelsdaele (R. Aubert), Hennin, Antoine de, bisschop van Ieper (R. Aubert), Henri de Vroede, Vlaams kartuizer (J. De Grauwe), Henri de Gand, Vlaams theoloog (R. Macken).
795. Baelde M. & Coeman Jo, *De "regel van Sint-Augustinus" voor de zuster van het Sint-Jansgasthuis te Oudenburg*. - B., 90 (1990) 252-261.
796. Baetens Jozef, *Minderbroederskloosters in de Zuidelijke Nederlanden, Kloosterlexicon, 50. Nieuwpoort*. - F., 45 (1990) 111-143.

797. Bauwens A., *Een rekening van de kamer van het geestelijk goed, 1581-1582*. - B., 90 (1990) 160-167.
Van Brugge en het Vrije.
798. Becuwe Fr., *Het dubbelklooster Sint-Niklaas te Veurne*. - BdK., 32 (1990) 2-6.
Eind 11de-begin 12de eeuw. Reguliere kanunniken in 1135 (?)
aangesloten bij de Orde van Prémontré. Van bij de stichting een
dubbelklooster met vrouwelijke conversen.
799. Bonny Johan, *Cisterciënzerauteurs van de Duinenabdij*. - Bernardus en de
cisterciënzerfamilie in België 1090-1990. Leuven, 1990, 361-378.
800. Carnier M. *Het parochiewezen te Ieper tot 1300*. - De Sint-Maartenskerk
te Ieper. Ieper, 1990, 99-108.
801. De Lille Karel-M., *De wijding van de kathedraal in 1930*. - De Sint-
Maartenskerk te Ieper. Ieper, 1990, 225-232, ill.
802. Duvosquel J.-M., Misonne D., Lefèvre J.-B., Bolly J.-J., *Monastères bénédictins
et cisterciens dans les albums de Croy (1596-1611)*. - RB., 100 (1990) 7-438,
ktrn., ill. diagr.
Ook als afzonderlijke publicatie verschenen.
803. Herpelinck Roos, *De Ieperse bisschoppen in de 18de eeuw en hun pastoraal
beleid*. - De Sint-Maartenskerk te Ieper. Ieper, 1990 151-171, ill.
804. Hoste A., *Bernardus van Clairvaux te Brugge*. - B., 90 (1990) 225.
805. Hoste A., *Bernardus van Clairvaux in Vlaanderen*. - Liber Amicorum André
Vanhoutryve. Brugge, 1990, 105-110.
806. Houthaeye Robert, *De gekruisigde kerk van Oekraïne en het offer van de Vlaamse
missionarissen*. Izegem, Hohepied, 1990, 352 blz., ill.
Het werk en de betekenis van de (West-)Vlaamse priesters en
zusters in de opbouw van de katholieke kerk in Oekraïne tijdens
de 20ste eeuw.
807. Houwen G., *De bisschopsbenoemingen te Ieper onder Lodewijk XIV (1678-
1713)*. - De Sint-Maartenskerk te Ieper. Ieper, 1990, 123-149, ill.
808. Huyghebaert Nikolaas, *Iperius en de translatie van het Heilig Bloed naar Brugge*.
- Het Heilig Bloed te Brugge, Brugge, 1990, 19-78.
Nederlandse vertaling door Mieke De Jonghe van een Frans arti-
kel verschenen in HEm. 100 (1963) 110-187, met een woord
vooraf door E. Dekkers.
809. Janssens de Bithoven B., *De Conceptionisten te Brugge, 1637-1832*. - HEm., 127
(1990) 17-40.
810. Leeuwerck Marcel, *Likwidatie van een abdij, karwei voor een Poperingenaar*.
- AdS., 20 (1990) 118-119, ill.
Einde 18de eeuw. Waasten. Prelaat Benoit Maerten.
811. Masure Daniël en De Lille Karel M. (red.), *De Sint-Maartenskerk te Ieper*.
Ieper, Werkgroep "60 jaar kerkwijding", 1990, 240 blz., ill. pln.
Een bundel studies, ook afzonderlijk in deze Boekenschouw op-
genomen.
812. Masure D., *Proosten, Bisschoppen en Dekens van de St.-Maartenskerk*. - De Sint-
Maartenskerk te Ieper. Ieper, 1990, 95-98.
Persoonslijsten.
813. Meulemeester J.-L., *Geen Jezüetinnen te Brugge 1631*. - B., 90 (1990) 157.
Drukwerk van W. de Neve.
814. Montulet-Henneau Marie-Elisabeth, *Cisterciennes flamandes et wallonnes*. - B-
ernardus en de cisterciënzerfamilie in België 1090-1990. Leuven, 1990, 261-
270.

815. Morel Etienne, *Geschiedenis van het klooster Sint-Sixtus (vervolg)*. - IK., 26 (1990) 56-60.
De opheffing van het Brigittijnenklooster in Westvleteren, 1783. Lijst van de overleden kloosterlingen, aanvang 1626.
Vorige bijdrage : Boekenschouw 1989, nr. 712.
816. Popelier Rudy, *Lichterveldenaars tot de orde geroepen*. - JKVDP., 6 (1990) 38-43, ill.
Verordening anno 1777 aangaande het verzuimen van de zondagsplicht.
817. Postma F., *Nieuw licht op een oude zaak : de oprichting van de nieuwe bisdommen in 1559*. - TG., 103 (1990) 10-27.
818. Preneel L., *Kathedraal en parochie in de Franse tijd (1792-1804)*. - De Sint-Maartenskathedraal te Ieper. Ieper, 1990, 173-188.
819. Priem Kurt, *De opleiding van de Brugse clerus in 1790*. - Communio. Internationaal Katholiek Tijdschrift, 15 (1990) 312-318.
820. Schouteet A., *De broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Hulsterlo, 14de-16de eeuw. Archief en ledenlijst*. - HEM., 127 (1990) 109-144.
Te Sint-Katelijne buiten Damme.
821. Stevens Willy, *Renten die de proosdij van Maldegem bezat te Knesselare en te Aalter*. - LW., 13 (1990) 22-50.
822. Trio Paul, *Ieperse begrafenisrituelen uit eind XV-begin XVIde eeuw*. - De Sint-Maartenskathedraal te Ieper. Ieper, 1990, 10-121, ill.
823. Van Acker L., *De gereformeerde abdis van Merkem*. - B., 90 (1990) 379-389.
824. Van Buijtenen M.P. en De Meijer A.K., *Herfsttij over Oostbroeks abdij. Politiek rond abtsbenoeming uit de nadagen gespiegeld aan het begin*. Zeist, Kerckebosch BV., 1990, 144 blz., ill.
Betr. de abdij Oostbroek en haar relaties met de Sint-Godelieveabdij van Gistel.
825. Witdouck R., *Heeft het wat te maken met de Waterhoek ?* - B., 90 (1990) 115-116.
Uit het Liber Memorialis van pastoor Bossuyt van Waarmaarde (1854-1864).
- Zie ook nrs. 8, 21, 22, 30, 34, 44, 45, 47, 51, 52, 53, 54, 112, 121, 125, 147, 214, 215, 216, 221, 223, 226, 228, 242, 243, 246, 249, 251, 253, 259, 266, 294, 305, 309, 315, 324, 329, 340, 348, 350, 353, 396, 405, 416, 428, 435, 445, 446, 473, 502, 505, 517, 518, 525, 530, 532, 533, 535, 536, 538, 539, 550, 559, 561, 562, 579, 617, 620, 688, 693, 695, 709, 722, 727, 735, 745, 751, 771, 827.

8. Geschiedenis van de Vlaamse beweging

826. Vallaeys Willy, *De Groot-Nederlandse beweging rond Jean-Marie Gantois*. - WT., 49 (1990) 46-60.
827. Vanlandschoot R., *Dom Modest Van Assche. Kersten en Vlaming*. - WT., 49 (1990) 103-120.
N.a.v. Smits A., *Dom Modest Van Assche, Kersten en Vlaming* (1986). Zie Boekenschouw 1986, nr. 336.
- Zie ook nrs. 99, 230, 239, 240, 242, 246, 249, 257, 265, 277, 278, 284, 298, 305, 320, 323, 394, 443, 469, 512, 601, 666, 669, 701, 768, 783, 784, 791.

9. Militaire geschiedenis

828. Asseloos André, *Vier neergeschoten vliegtuigen tijdens WO 2*. - Graningate, 10 (1990) 31-39, ill.
829. Baccarne Robert en Steen Jan, *Van Rousselare tot Langemarck 1914*. z.u.z.j. (Poelkapelle, bij de auteurs, 1989), 271 blz., ill. krtn.
Oorlogsvoering oktober 1914.
830. Bijmens Bert, *Wijnandus Augustinus Bijmens, soldaat tijdens de oorlog 1914-18*. (Gellik 11.10.1889-De Panne 27.4.1969). - Bdk., 32 (1990) 44-60.
Zijn persoonlijke chronologische oorlogs aantekeningen.
831. Constandt Marc, *Een Canadese reportage over de nadagen van de Tweede Wereldoorlog*. - Graningate, 10 (1990) 86-120.
832. Declerck H., *1940-45 "Oorlogsbelevissen van Raoul Hollevoet"*. - Bdk., 32 (1990) 76-92, ill., 138-147.
Uit Oostkerke (Diksmuide).
833. Decraene Roger, *De belegering van Menen in 1794. Bedenkingen omtrent het verslag van Samyn*. - W., 14 (1990) 1, 21-33, ill.
834. Degrande V., *Emile Sys en de grote oorlog (VI)*. - Arsbroek, 7 (1990) 74-78.
Vervolg op Boekenschouw 1989, nr. 729.
835. De Reuck Dirk, *Bellem en omgeving tijdens de Devolutie-oorlog (1667-1668)*. - AM., 41 (1990) 87-103.
Over de Franse contributie ten zuiden van de Brugsevaart.
836. De Reuck Dirk, *Champagne en zwijneveles. Hollandse afpersing tijdens het Anjouans bewind (1700-1706)*. - LW., 13 (1990) 3-7.
Over de Hollandse contributie ten noorden van de Brugsevaart.
837. Descheemaeker R., *De vlucht naar Frankrijk*. - JHKH., (1990) 1-24.
Getuigenis van eigen belevissen.
838. Devos Adrien, *Mei 1940, een periode uit het verleden*. - Cur., 25 (1990) 73-81, 100-104, 116-120, 135-138, 156-158, 179-183, ill.
Persoonlijk relaas van een Kortrijkzaan.
839. Guillemyen Els, *De Vrijbuiters : XVIe-eeuwse guerillastrijders, voorposten in de Tachtigjarige Oorlog. De Kasselrij Kortrijk in 1584-1593*. Aartrijke, Emiel Decock, 1990, 159 blz., ill. + 12 kaarten.
840. Guillemyen E., *Kortrijk, centrum van verweer tegen vrijbuitersakties*. - LG., 32 (1990) 175-191.
841. Huyghebaert J., *De gulden sporen van Henri Pirenne*. - B., 90 (1990) 284-292.
Betr. Guldensporenslag 1302.
842. Moelaert Roger, *Kroniek van de operaties van de tweede infanteriedivisie van 23 tot 28 mei 1940*. - AM., 41 (1990) 111-186.
De beschrijving van de opeenvolgende frontlijnen in de streek van Bellem, Sint-Maria-Aalter, Hertsberge en Waardamme.
843. Pauwels W., *Het verzet in West-Vlaanderen na de bevrijding. Een document*. - HEM., 127 (1990) 5-16.
Bespreeking en uitgave van rapport over de toestand van de verzetsgroeperingen in West-Vlaanderen, ca. 7 sept. 1944-8 dec. 1944.
844. Slosse Roger, *50 jaren zijn voorbij*. - R., 19 (1990) 160-165.
Oorlogsherinneringen van de auteur.
845. Stevens L., *Kortrijk tijdens de Spaanse Successieoorlog*. - LG., 32 (1990) 205-219.
846. Vanderhaeghe S., *Mei 1940. Een brandweerman schrijft*. - JHKH., (1990) 27-32.

Getuigenis van eigen belevenissen.

847. Vanhoutte C., *Kortrijk tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog 1740-1750. Een onderzoek naar de militaire overlast.* - LG., 32 (1990) 231-251.
848. Verstraete Daniël, *Franse aanval op Knesselare in 1659.* - JBB., 23 (1990) 142-150.
849. Wauters C., *Bijdragen tot de geschiedenis van Wereldoorlog II. Herinneringen uit de 18-daagse veldtocht van mei 1940.* - JGOKW., 18 (1990) 45-67.
850. Wauters C., *Bijdragen tot de geschiedenis van Wereldoorlog II. De VI-bommen in het Caelemontdomein te Ruien.* - JGOKW., 18 (1990) 29-44.
- Zie ook nrs. 111, 165, 171, 198, 219, 236, 247, 264, 281, 290, 301, 338, 404, 413, 458, 465, 466, 472, 475, 494, 495, 506, 507, 508, 509, 510, 524, 537, 542, 558, 581, 625, 763.

10. Geschiedenis van de wetenschappen

851. Aubry M., *Le centre d'histoire de la région du Nord et de l'Europe du Nord-Ouest.* - FN., 15 (1990) 98-110.
852. Braeckman W.L., *Fragmenten van Johan Ypermans "De Medicina".* - KVA., (1990) 22-35.

Inleiding op en teksteditie van 2 fragmenten (Gent, RA., Kerkarchief Machelen, 500).

853. De Bruyne M., *In het voetspoor van Clio : historische schets van het Geschieden Oudheidkundig Genootschap van Roeselare en Ommeland.* Roeselare, 1989, 47 blz., ill.
854. Declair W., Podoor N. en Vanpaemel G., *Twee eeuwen mariene biologie in België.* - De Knecht-van Eekelen A. en Vanpaemel G. (red.), *Met zicht op zee : zee-wetenschappelijk onderzoek in de Lage Landen na 1800.* Amsterdam, 1990, 66-82, ill.

Aandacht voor de Oostendse geneesheer Louis Verhaeghe (1811-1870), het eerste maritieme laboratorium (Oostende, 19de eeuw) en het onderzoek van Gustave Gilson in de Noordzee.

- Zie ook nrs. 20, 202, 205, 210, 242, 243, 244, 245, 256, 257, 279, 306, 313, 329, 334, 336, 339, 356, 474, 567, 689, 799.

Lijst van afkortingen en gedepouilleerde tijdschriften

- A. = Augustiniana, Heverlee.
AB. = Analecta Bollandiana, Brussel.
ABB. = Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel.
AdS. = Aan de Schreve, Poperinge.
AESC. = Annales, Economies-Sociétés-Civilisations, Parijs.
AM. = Appeltjes van het Meetjesland, Eeklo.
Archaeologia Mediaevalis, Brussel.
Archeologie, Brussel.
Arsbroek, Assebroek
The Art Bulletin = The Art Bulletin. A quarterly published by the College Art Association of America, New York.
B. = Biekorf, Brugge.
't Beertje, volkskundige almanak, Brugge.

- BG. = Bijdragen tot de Geschiedenis, inzonderheid van het hertogdom Brabant, Antwerpen.
 BGTWO. = Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, Brussel.
 BGWZ. = Bijdragen tot de Geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen, Aardenburg.
 BIHBR. = Bulletin van het Belgisch Historisch Instituut te Rome.
 BdK. = Bachten de Kupe, Westende.
 BMGN. = Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 's-Gravenhage.
 BO. = Brugs Ommeland, Sint-Andries (Brugge).
 BROB. = Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
 BS. = Brugge die Scone, Brugge.
 BSAM. = Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie, Saint-Omer.
 BTFG. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, Brussel.
 BTMG. = Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, Brussel.
 BTNG. = Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Gent.
 BTNZ. = Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde, Brussel.
 BTOK. = Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, Brussel.
 The Burlington Magazine, Londen.
 C. = Cîteaux. Commentarii cistenciense, Cîteaux.
 CarB. = Carolus Bonus, Torhout.
 CB. = Cahiers Bruxellois, Brussel.
 CBG. = Collationes, Brugge.
 CCM. = Cahiers de civilisation médiévale, Poitiers.
 CII. = Cnoc is ier, Knokke.
 Coc. = Coclariensia. Driemaandelijks tijdschrift van de gemeentelijke kring voor heemkunde van Groot-Koekelare : Koekelare, De Mokker, Zande en Bovekerke.
 Crekel beke = Jaarboek Crekel beke, Kortemark.
 Cur. = Curtrike, Kortrijk.
 Derlike = Derlike, Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkring Dorp en Toren. Deerlijk.
 DH. = Den Hert, Ingelmunster.
 DJ. = Ledenblad. Heemkundige Kring David Jonckheere, Aartrijke.
 De Duinen = De Duinen. Bulletin van het wetenschappelijk en cultureel centrum van de Duinenabdij, Koksijde.
 EHR. = The Economic History Review, Londen.
 Ern. = Ernigahem. Geschied-, heem- en familiekundige kring, Eernegem.
 F. = Franciscana, Sint-Truiden.
 FN. = De Franse Nederlanden. Jaarboek uitgegeven door de stichting Ons Erfdeel, Rekkem.
 Francia = Francia-Forschungen zur westeuropaischen Geschichte, Parijs.
 Gazette des Beaux-Arts, Parijs.
 GB. = Gentse bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, Gent.
 GiK. = De Gidsenkring, Brugge.
 GK. = Gezellekroniek, Antwerpen.
 GP. = De Gulden Passer, Antwerpen.
 Gr. = Graningate, Middelkerke.
 GS. = Het Gebied van Staden, Staden.
 GT. = Ghentsche Tydinghen, Gent.
 GZ. = Gezelliana, Antwerpen.
 HBBO. = Heemkundige Bijdragen voor Brugge en Ommeland, Sint-Andries.

- HBM. = Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland, Eeklo.
Heemschut = Heemschut, Amsterdam.
Helinium = Helinium, Wetteren.
HEm. = Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge.
HG. = Hansische Geschichtsblätter, Keulen.
HGOK. = Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk.
HKCG. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel.
HKCUOW. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van oude wetten en verordeningen van België, Brussel.
HKZNM. = Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis, Brussel.
HMGOG. = Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.
IJzb. = De IJzerbode, Roesbrugge-Haringe.
IK. = Iepers Kwartier, Ieper.
Informatiebulletin Stedelijke Musea, Brugge.
Jaarboek van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Brussel.
Jaarboek van de Stedelijke Musea, Brugge.
JBB. = Jaarboek van de Heemkundige Kring "Bos en Beverveld" Oedelem.
JGOKW. = Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige kring "De Gaverstreke", Waregem.
JHC. = Jaarboek Heemkring Ter Cuere, Bredene.
JHKH. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Houtland, Torhout.
JHKS. = Jaarboek van de Heemkundige Kring "Het Scheldeveld", Sint-Martens-Latem.
JKVDP. = Jaarboek van de Heemkundige Kring Karel Van de Poele, Lichterveld.
Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, New York.
JMH. = Journal of Medieval History, Amsterdam.
KB. = Kontaktblad Gidsenbond Brugge en West-Vlaanderen, Brugge.
KVA. = Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor taal- en letterkunde, Gent.
LA. = Het Land van Aalst, Aalst.
LB. = Het Land van Beveren, Beveren-Waas.
LG. = De Leiegouw, Kortrijk.
Lias = Lias, Sources and documents relating to the early modern history of ideas, Amsterdam.
LvdW. = Land van de Woestijne, Aalter.
MA. = Le Moyen Age, Brussel.
MD. = Mandeldal, Roeselare.
MGN. = De middelaar tussen de genealogische navorsers, Brussel.
Millennium, Nijmegen.
ML. = Museumleven, Brugge.
M&L. = Monumenten & Landschappen, Brussel.
Molenecho's = Molenecho's. Tweemaandelijks orgaan van "Molenzorg" v.z.w. tot behoud van onze molens, Zulte.
MV. = Mededelingenblad van de Vrienden van het Nationale Visserijmuseum van Oostduinkerke.
N. = Naamkunde. Mededelingen van het Instituut voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde en nederzettingsgeschiedenis te Amsterdam.
NBN. = Nouvelle Biographie Nationale, Brussel.

- NBW. = Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel.
NRA. = Nieuwe Rumbeekse Avondstonden, Rumbeke.
O. = Ostendiana, Oostende.
OE. = Ons Erfdeel, Rekkem.
OGE. = Ons Geestelijk Erf, Antwerpen.
OH. = Ons Heem, Sint-Martens-Latem.
OM. = Ons Molenheem, Nieuwkerken.
Orgelkunst, Grimbergen.
OR. = Oud Ruysselede, Ruiselede.
Oud Holland = Oud Holland. Uitgave van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, 's-Gravenhage.
OZ. : Oostvlaamse Zanten, Gent.
P. = Le Parchemin, Brussel.
Pl. = De Plate, Oostende.
Quaerendo, Amsterdam.
R. = Rollariensia, Roeselare.
RB. = Revue Bénédictine, Maredsous.
RH. = Revue historique, Parijs.
RHE. = Revue d'histoire ecclésiastique, Leuven.
Rijmtijd, Schoten.
RN. = Revue du Nord, Rijsel.
RP. = Rond de Poldertorens, Oostkerke.
RSDHA. = Revue de la Société dunkerquoise d'histoire et d'archéologie, Duinkerke (voorheen : les Amis du Vieux Dunkerque).
RT. = De Roede van Tielt, Tielt.
S. = Scriptorium, Brussel.
Schr. = Het Schrijverke. Orgaan van de Culturele Kring Saint-Anna, Brugge.
SE. = Sacris Erudiri, Steenbrugge.
SpH. = Spiegel Historiaal, Bussum.
TG. = Tijdschrift voor Geschiedenis, Leiden.
TGB. = Tijdschrift (driemaandelijks) van het Gemeentekrediet van België, Brussel.
TM. = Ten Mandere, Izegem.
TRG. = Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis, Groningen.
TSG. = Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam.
TT. = Taal en Tongval, Sint-Amandsberg.
V. = Vlaanderen, Tielt.
Vers. = Verschaeviana, Steenbrugge.
Viator, Los Angeles.
Het Visserijblad, Oostende.
VK. = Volkskunde, Antwerpen.
VS. = Vlaamse Stam, Antwerpen.
W. = 't Wingheroen, Menen.
WH. = Westhoek. Genealogische Jaarboek, Dikkebus.
WT. = Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de Vlaamse Beweging, Gent.
Westvlaamse Archaeologica, Brugge.
ZT. = Zeeuws Tijdschrift, Middelburg.

Register op de auteursnamen

- A.B., (Zie ook Van Acker L.) 285, 339,
408, 573, 584, 585, 608, 792
Adriaens-Pannier Anne, 2, 3
Aerbeydt G., 540
Ainsworth Maryan W., 213
Algoet G., 569
Ansar Patrick, 793
Arickx Valère, 4, 310, 329, 330, 340, 529
Arndt Karl, 5
Arnould Alain, 42, 706
Arren R., 107, 129
Art J., 38
Aspesslagh Jenny, 341
Asseloos André, 828
Aubert R., 794
Aubry M., 851
Augustijn Beatrijs, 6
Baccarne Robert, 829
Backhouse Marcel, 382
Baelde M., 795
Baetens Jozef, 796
Baetens R., 71
Baillot F., 707
Balduck Elie-E., 55, 202
Barremaecker Ria, 482
Bauwen Freddy, 296
Bauwens A., 586, 797
Becuwe Frank, 496, 561, 798
Beernaert Brigitte, 422
Beernaert K., 708
Beusaert Guy, 709
Bekaert Eric, 206
Belaen J., 609
Benoit Filip, 456
Bermejo Elisa, 710
Beun Johan, 519, 520, 521, 576, 610
Bijnens Bert, 830
Blockmans Wim, 397, 611
Blomme Bart, 469
Blondeau Roger A., 537
Blondeel Werner, 72
Blontrock B., 780
Boets J., 7
Bolly J.-J., 802
Bols Lucien, 423
Bonaert Baron, 237, 263, 291
Bonneure Fernand, 331, 665
Bonny Johan, 799
Bonte Germain, 314, 451, 452
Boone Marc, 267, 383
Bossu Jozef, 73, 526
Bossu Peter, 612
Bossuyt Jan J., 409
Boterberge Robert, 453, 613
Boucher S., 108
Bouckhuys M., 690
Boudens Robert, 216
Bourgeois J., 56, 109, 110, 123
Boury Filip, 57, 497
Bovesse J., 38
Braekman Willy L., 342, 343, 852
Braet André, 344
Brottier E., 707
Bruggeman Albert, 317, 345, 457, 711
Bulcaen Romain, 455, 458
Butler W.M., 741
Buyck Roger, 461, 614
Buyls Robert, 482
Cahen-Delhay A., 111
Callebaut D., 112
Callewaert Dirk, 346
Calonne S., 616
Campbell Lorne, 712
Cardon Hubert, 761
Carlier Marc, 666
Carlier W., 347
Carnier M., 800
Carton Yves, 691
Casier L., 19
Castelain R., 583
Castermans Colette, 713
Cauchies J.-M., 38
Cauwe Roger, 348, 615
Claes Lieve, 8
Clauzel D., 398, 616
Cloet M., 33, 562
Cnudde Chr., 115
Cobbe A., 209
Coeman Jo, 795
Cokelaere Greta, 714
Comblen-Sonkes M., 9
Constandt H.J., 715
Constandt Marc, 572, 831
Coornaert Maurits, 454, 617
Coppens Chr., 210, 667, 781
Cordfunke E.H.P., 384
Coulter E., 563
Coussement Geert, 192, 494
Coutant Y., 716
Couttenier P., 7, 668

- Craeye S., 19
 Crary J., 741
 Crombé Ph., 113, 114, 115, 116
 Culot Paul, 717
 Curveiller Elisabeth, 385, 587
 Curveiller Stéphane, 385, 587, 618
 Dalle Godgaf, 498
 Debels Jean-Pierre, 424, 698
 De Boe G., 117
 Debrabandere Frans, 74, 75, 76, 77, 78,
 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85
 Debrabandere P., 10, 349
 De Brabandere Rudi, 476
 Debrock Walter, 198, 236, 244, 247, 264,
 332, 338, 619
 De Brouwere J.G., 300
 Debrouwere M., 416, 417, 459, 460
 De Bruyne Michiel, 190, 230, 245, 265,
 269, 333, 541, 542, 588, 669, 853
 De Buck Ronald, 386
 De Busschere K., 86, 87
 Debusseré J., 218
 Deceuninck V., 578
 Decler Kris, 58
 Decler W., 854
 De Clerck Gustaaf, 387, 410, 425
 De Clerck K., 321
 Declerck H., 832
 Declercq Georges, 176, 197
 Declercq Johan, 465, 466
 Decraene Roger, 506, 507, 833
 Decrock André, 530
 Decuyper P., 589
 Defraeye Hugo, 350
 De Graaf R.P., 388
 De Grauwe J., 794
 Degrande V., 834
 Degroote Koenraad, 130, 307
 De Hemptinne Thérèse, 43, 44, 238, 397
 De Jan Alfons, 351
 De Jonghe Mieke, 808
 De Keyser A., 313
 De Keyser René, 324, 528
 Dekkers E., 808
 Delaere Johan, 221, 490, 491
 De Laere Robert, 224, 231, 268, 289,
 293, 718
 De Langhe J.E., 88, 89, 90, 91
 De Lannoy Herwig, 323
 Delcourt Ann, 461
 De Leersnijder Emilienne, 225
 Delepierre A.-M., 719
 De Lille Karel M., 801, 811
 Delmaire B., 620
 Delmaire R., 118, 590
 Delmotte M., 692
 Delos F., 291, 621
 Delsalle P., 622
 Delva A., 19
 Demarest Hendrik, 196, 352, 353, 354,
 355
 De Meersman A., 92
 De Meijer A.K., 824
 Demerre G., 693
 De Meulemeester J., 119, 481, 727
 De Meulenaere Fabrice, 93
 De Mey Lieve, 43
 De Mits Eddy, 461
 Demolon P., 120
 De Moor Geertruida, 199
 De Mulder L., 670
 Denewet Lieven, 623
 Denys Fransz, 531
 Depauw Claude, 720
 Depredomme Jozef, 550
 De Reuck Dirk, 835, 836
 De Ridder-Symoens Hilde, 207
 De Ridder Juliaan H.A., 721
 Derolez Albert, 671
 Derous M., 19
 Derville Alain, 59, 389, 624
 Deschamps J., 397
 Descheemaeker R., 837
 De Schietere de Lophem, 19
 Deschrijver D., 261, 418
 De Schryver Antoine, 45
 Deseyne André, 582
 Deslypere Robert, 698
 De Smet Antoine, 313
 De Smet Erik, 356, 461
 Desmet Gerard, 543
 Desmet Walter, 508, 509
 Despriet Ph., 121, 122, 758
 Desseyn Jef, 292
 De Swaef W., 123
 Devadder Jan C.F.X., 294
 Deveugle J., 94
 Devliegher Luc, 19, 95, 124, 226, 722,
 723, 768
 Devloo L., 96, 782
 De Vos Achiël, 97
 Devos Adrien, 838
 De Vos Dirk, 11, 724
 Devriese L., 544

- Devyt C., 725, 783, 784
Dewaele J., 299, 510
Deweerdt Antoon, 545
De Wever B., 38
Dewilde Jan, 12, 726
Dewilde Marc, 107, 125, 126, 127, 128,
129, 496, 727
Dewitte Alfons, 179, 203, 335, 336, 785
De Witte H., 130, 131
Dewulf Daniël, 419
Dezutter Willy P., 13, 14, 15, 180, 357
D'haen Chr., 7
D'hondt Jan, 16, 426
D'hont André, 309, 358, 359
Dion M.P., 672
Dogaer G., 17
Donche P., 188, 625
Doperé F., 132
Dreesen J.B.V., 98
Dresden S., 397
Ducatteuw E., 416, 417, 459, 460
Ducheyne Frederika, 728
D'Udekem d'Acoz Jean, 390
Dumortier C., 17, 18
Dunbabin Jean, 391
Dusauchoit Renaat, 478
Duverger E., 786
Dvosquel J.-M., 802
Duyck René, 204, 427
Dykmans Marc, 45
Empayatz Dionisia, 334
Ervynck A., 127, 133
Etienne Fernand, 698
Everaert Danny, 428, 429, 698
Fogelmark Staffan, 729
Folie J., 17, 18
Fossion Brigitte, 626
Franchoo A., 15
Francier Jos., 420
François Luc, 38, 302
Friedland Klaus, 393
Gaus H., 38
Gautier A., 627
Geirnaert Dirk, 46, 673
Geirnaert Noël, 15, 16, 19, 38, 47
Gelaude Frank, 308, 551, 552
Genicot Léopold, 20
Gerard Emmanuel, 325
Gerritsen W.P., 397
Gibson Walter S., 730
Giraldo W., 360
Gistelincx F., 34
Glorieux-De Gand Thérèse, 21
Goddeeris J., 274
Godding Ph., 592
Goderis Jozef, 134, 135, 164
Goedde Lauwrende Otto, 732
Goethals Gabriëlle, 470
Goethals - de la Kethulle de Ryhove R.,
301
Goossens M., 732
Greilsammer Myriam, 628, 629
Guillemyn Els, 839, 840
Haeghebaert Luc, 733
Haelewyn Roger, 464
Haerens Denis, 568
Haesenne-Peremans N., 38
Hamerlynck Willy, 461
Hélin E., 38
Hellinx Jan, 593
Hendrickx Frans, 22
Hendrickx J.P., 794
Hendrix Guido, 214, 215, 315
Herpelinck Roos, 803
Herregat Jacques, 392
Heuclin J., 642
Heus J., 107, 127, 128, 129
Heysse Paul, 461
Hiernaux Luc, 295
Hillewaert B., 136
Himpe Koen, 674
Hollevoet Frans, 505, 559
Hollevoet Yann, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145
Hoornaert Geert, 546, 547, 594, 630, 787
Host P., 707
Hoste A., 804, 805
Hosten Joris L., 538
Hostyn Norbert, 191, 193, 194, 241, 286,
304, 631, 734
Houthaeye Robert, 806
Houwen G., 19, 807
Hovart P., 632
Hugenholtz F.W.N., 384
Huisman G.C., 279
Hull Vido Joyce, 735
Huyghe D., 146
Huyghebaert Jozef, 217, 259, 316, 548,
675, 841
Huyghebaert Nikolaas, 808
Huys M., 719
Huys Paul, 471
Huyse Luc, 394
Ijsewijn J., 210, 794

- Ionesco Teodor, 736
 Ishikawa Chiyo, 737
 Jacob Robert, 595
 Jamees A., 431
 Jansen D., 738
 Janssens R., 38
 Janssens de Bisthoven B., 809
 Jansseune G., 147
 Jeannin Pierre, 676
 Jongkees A.G., 395
 Joris P., 18
 Kerckhof Pieter, 361
 Kervyn Albert, 522
 Keters Georges, 362, 739
 Kimpe Wilfried, 411, 412
 Klausning Jef, 363, 364
 Klemm Chr., 397
 Koch A.C.F., 148
 Kottling G., 740
 Koziol Geoffrey G., 396
 Krebbeer G.B., 740
 Kwanten Godfried, 8
 L.R.P.A., 635
 Lagrain R., 677
 Lagrou Aurel, 633
 Laleman M.C., 131, 149, 150
 Lamberigts M., 34
 Lamberts E., 794
 Lambrecht Gilbert, 698
 Lams Guido, 575
 Lams Lieven, 365
 Langohr R., 60
 Lannoy Danny, 61, 479
 Lanszweert Willem, 366, 367, 368
 Larbouillat J., 369
 Laugie C., 707
 Laureyssens W., 24
 Lauwers P., 151
 Lee E.W., 741
 Leeuwerck Marcel, 810
 Lefèvre J.-B., 802
 Legrand C., 25
 Le Loup W., 26, 433
 Leman P., 152, 153
 Leman-Delerville Germaine, 27, 62, 63,
 154, 155
 Lermyte J.-M., 19, 634
 Lesage Xavier, 499
 Leuxe F., 17, 18
 Levine D., 742
 Libon Jacques, 276
 Lietard Edwin, 181
 Lievens Robrecht, 678
 Lis C., 38
 Lobbestael Renaat, 227
 Lobelle H., 434
 Loosveld L., 511
 Lowie Michel, 463
 Lowyck Antoon, 370
 Macken R., 794
 Maddens Niklaas, 485
 Maes David, 596
 Maeyaert Albert, 482
 Malden John, 182,
 Marechal D., 19
 Maréchal Els, 28
 Maréchal G., 38
 Maréchal J., 48
 Martens Didier, 743
 Martens Mina, 234
 Masure Daniël, 49, 811, 812
 Mees Marc, 744
 Méjanès J.-F., 25
 Menke Hubertus, 679
 Merlevede D., 327
 Mertens Jacques, 306, 636, 745
 Meulemeester Jean Luc, 272, 288, 435,
 436, 746, 747, 748, 749, 750, 751,
 752, 813
 Meyers W., 38
 Michiels G., 283
 Michiels M., 597
 Minke A., 794
 Misonne D., 802
 Moelaert Roger, 842
 Moeyaert C., 99, 371
 Monballyu J., 598, 599
 Montulet-Henneau Marie-Elisabeth, 814
 Moorman van Kappen O., 600
 Morel Etienne, 815
 Müller H., 397
 Munaut A.-V., 64
 Mus O., 467
 Muylaert Willy, 19, 253, 637
 Muyle Roger, 100, 280
 Muys Clara, 553
 Naber A., 50
 Nachtergaele V., 680
 Neirinck-De Schaepe dryver M., 775
 Niveau Anne-Marie, 753
 Nolf Bertrand, 472
 Nolf Monique, 189
 Notteboom Hugo, 461
 Nuijttens Marcel, 183

- Nyberg Tore, 638
Oost T., 131
Orcibal Jean, 266
Ossieur Eddy, 284
Ostyn Ronny, 228
Packo Luc, 475
Papin Kristof, 51, 414, 532, 533, 534
Paravicini Werner, 437
Parmentier Jan, 639
Pattin A., 52
Pattyn Sylveer, 495
Pauwels A.G., 29
Pauwels Wilfried, 564, 601, 843
Périer-D'eteren Catheline, 754
Petit R., 38
Pickery Karel, 287
Piessevaux-Herbert Bénédicte, 755
Pieters M., 156
Pille Freddy, 461
Pille R., 512
Plateaux Alain, 756
Platelle Henri, 19, 398, 640
Podevyn P., 321
Podoor N., 854
Pollet Jules, 407, 579, 580, 581
Popelier Rudy, 816
Postma F., 817
Potvlieghe Gh., 757
Poulain Norbert, 260
Preneel L., 818
Prevenier W., 38, 641
Priem Kurt, 819
Pyck Désiré, 290
Pyck M., 399
Pycke J., 794
Pyncket Marc, 65, 513, 514, 758
Rau Jaak A., 15, 372, 438, 439, 482, 788, 789
Raveschot P., 150, 157, 158, 159
Retsin Jozef, 480
Reynaert Ann, 373
Reynaert Freddy, 184
Riessauw Anne Marie, 233
Roegiers J., 210
Roets E., 415
Rogge M., 160, 161
Rombaut Hans, 6
Rombauts Wouter, 298
Rommelaere J., 110
Rooch A., 759
Roose P., 757
Rotsaert Freddy, 517
Rotsaert Koen, 694, 695, 696
Rouche M., 642
Ruyschaert Josée, 45
Ryckaert Marc, 15, 19, 33, 66, 397, 440
Ryserhove Alfons, 101, 523, 524, 643
Sabbe M., 34
Salet Francis, 185
Santens F., 583
Sarfatij H., 162
Sauvage Pierre, 297
Scheers S., 186
Schneider Jean, 400
Schoonaert G., 535, 697
Schotte Bernard, 374
Schouteet Albert, 200, 201, 229, 252, 311, 312, 820
Schwarzmann Peter, 760
Semey J., 110
Serck L., 17, 18
Seys Raf, 644
Simeray Françoise, 53
Sivéry G., 645
Six J., 19
Slosse Roger, 222, 248, 375, 844
Smeyers Maurits, 54, 761
Sommé M., 602
Spittael Dirk, 461
Sprandel Rolf, 646
Stabel Peter, 401, 402, 461, 603
Standaert Ronny, 413
Starcky E., 25, 35
Steen Jan, 829
Stevens L., 845
Stevens Willy, 821
Stock Robert, 554
Stockman Luc, 19, 461, 462
Stoumon-Orgels Marianne, 255
Stroobants J., 762
Strosse Joost, 235
Strubbe Jan, 67
Stuy P., 403
Sutter E., 707
Swaenepoel Johan, 790
Swimberghe Piet, 441
Szmodyis-Eszlári E., 36
Taeldeman Johan, 97
Tahon-Vanroose Monique, 37
Tempère D., 763
Termont Marc, 442, 698
Termote Johan, 162bis, 163, 164, 468, 500, 647, 764
Therry M., 367

- Theuninck A., 648
 Thoen Erik, 68
 Thoen Hugo, 117, 165, 166, 167, 649
 Thomas Emile, 281
 Thurman P., 486
 Timperman Maurits, 565
 Toch B.M., 794
 Top Stefaan, 195
 Tournoy G., 223, 681
 Triaille-Closset C., 38
 Trio Paul, 822
 Trips Eduard, 273, 321, 443, 699, 700, 701
 Trotin Jean, 250
 Ubregts W., 132
 Upton Joel M., 208
 Urbach S., 36
 Valcke L., 19, 239
 Vallacy Willy, 826
 Van Acker Jan, 102, 212, 303, 500, 501, 502, 503, 566, 765
 Van Acker L. (zie ook A.B.), 574, 604, 605, 650, 651, 652, 653, 654, 682, 766, 823
 Van Acker R., 168
 Van Belle R., 767
 Van Biervliet A.-T., 243, 254
 Van Biervliet Lori, 326, 768
 Vanbossele José, 219
 Van Buggenhout J., 539
 Van Buijtenen M.P., 824
 Van Buren-Hagopian Anne, 327
 Van Campenhout Frans, 240, 249, 277
 Van Cleven Jean, 769
 Vancolen Paul, 485
 Vancraeynest Dirk, 69
 Vandaele Carlos, 461
 Vandaele Freddy, 242
 Van Damme Katrien, 220
 Van Damme Ludo, 19, 444
 Vandamme P., 196
 Vande Castele L., 421
 Vanden Abeele Andries, 270, 271, 319, 322, 377, 445, 683
 Vandenabeele J.-Cl., 116
 Vandenbergh Gabriël, 378
 Vanden Berghe Hilde, 702
 Vandenbergh Henri, 536
 Vandenbergh Stéphan, 39, 170, 770, 771
 Vandenbroeke Chr., 19, 655
 Vanderhaeghe S., 846
 Vanden Heuvel Jozef G.M., 379
 Vandermaesen Maurice, 6, 19, 258, 404, 405
 Vandermeersch Peter, 211
 Van Derveeghe D., 38
 Vandevivere I., 9
 Vandevyvere E., 772
 Vandewalle André, 15, 19, 656, 657, 658
 Vandewalle F., 107, 127, 128, 129
 Vandewalle Georges, 703
 Vandewalle Paul, 504, 659, 660
 Vandewalle Roger, 492, 493, 698
 Vandeweghe Dries, 555
 Vandewiele André, 575
 Vandewiele Leo J., 257
 Vande Woestyne Paul, 461
 Van Doorselaer André, 161, 171, 485
 Vandromme Antoon, 232, 262, 473, 474
 Van Eenoo Romain, 38, 278, 318, 567
 Vangoidsenhoven G., 210
 Van Heeringen R. M., 172
 Vanheule Michiel, 558
 Van Himpe L., 173
 Vanhoutryve André, 40, 446, 447, 448, 449
 Vanhoutte C., 847
 Van Houtte J., 487
 Van Hulle Marc, 461
 Vanhuysse A., 103, 104, 105
 Van Hyfte Johan, 461
 Van Iseghem J., 684, 685, 686, 791
 Vanlandschoot R., 827
 Vanmarcke A., 515
 Van Marcke G., 518
 Van Martels Z.R.W.M., 205
 Van Moerkerke Jan, 461
 Vanneste O., 406
 Vanoverschelde Sylveer, 577
 Vanpaemel G., 854
 Van Peteghem P.P.J.L., 606
 Van Reninghe de Voxvrie G., 687
 Van Sasse van Ysselt Dorine, 773
 Vansteenkiste Eddy, 570
 Van 't Spijker Ienje, 688
 Vanthemsche G., 38
 Vanthournout Claudine, 174, 175
 Van Troostenberghe Carlo, 380, 774
 Van Vooren G.A.C., 557
 Van Wallegem Honoré, 661
 Van Wouterghem Etienne, 551, 552
 Verbeke G., 488
 Verbeke Martin, 556

Boekenschouw

- Verbrugge Julien, 560
Verbruggen J.F., 450
Vercruysse-Denys L., 209
Verhaeghe Dominique, 704
Verhaeghe F., 175
Verhaeghe J., 571
Verheust Ernest, 301
Verheye Staf, 70
Verhoeven A.A.A., 177
Verhoogen Jos, 8
Verhulst Adriaan, 43, 176, 256, 397
Verloo D., 775
Vermeulen F., 160
Vermeulen Marianne, 607, 776
Vermeulen U., 38
Vermote Danny, 698
Veronee-Verhaegen N., 736
Verschaffel Hilde, 461
Verschaffel Tom, 689
Verstraete Daniël, 525, 777, 848
Verstraete Pieter Jan, 246, 251, 305, 320
Vervenne A., 662, 705
Viérin Jacques, 485
Vindevoghel Ph., 516
Volders K., 778
Vrielinck S., 38
Vromman F., 328
Warlop Ernest, 485, 489
Warmenbol E., 178
Wauters C., 849, 850
Welke Dieter, 106
Werbrouck Marcel, 483, 484
Weymeis Chris, 381
Wilson Jean C., 779
Witdouce R., 825
Witthöft Harald, 187
Wittouck H., 681
Wouters J., 775
Wyffels C., 663
Yperman J., 758
Zoete A., 664

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

Cloet M., Bergstraat 111, 3200 Kessel-Lo (Leuven)
Dalle G., Boulognestraat 8, app. 3, 8670 Koksijde
Degryse R., Hof ter Schrieklaan 33, 2600 Berchem-Antwerpen
Delaey B., Wantestraat 95, 8310 Brugge
D'hondt J., Speelpleinlaan 68, 8310 Brugge
Geirnaert N., Lindenstraat 11, 8020 Oostkamp
Janssens de Bisthoven A., St.-Jorisstraat 12, 8000 Brugge
Janssens de Bisthoven B., Nieuwe Gentweg 51, 8000 Brugge
Mertens J., p/a Rijksarchief, Geraard de Duivelstraat 1, 9000 Gent
Priem K., p/a Leo XIII-Seminarie, Tiensestraat 112, 3000 Leuven
Ryckaert M., Henleykaai 42, 9000 Gent
Schoutet A (†), E. de Neckerestraat, bus 10, 8000 Brugge
Valcke L., Bossuytlaan 59, 8310 Brugge
Van Biervliet L., St.-Annarei 11, 8000 Brugge
Vandenberghe S., Maria van Bourgondiëlaan 32, 8000 Brugge
Vandewalle A., Ter Zwanekerke 60, 8200 Brugge
Verhulst A., p/a R.U. Gent, Blandijnberg 2, 9000 Gent

REDACTIONEEL

3-4

BIJDRAGEN

-
- R. DEGRYSE, *De oudste houten kranen in de Vlaamse en andere havens (13de-16de eeuw) - (eerste deel)* 5-46
- A. VERHULST, *Woesten : een dorpsstichting van Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen (1161)* 47-62
- J. MERTENS, *Mann, de "Academie" en zijn "Tables des poids et mesures"* 63-73
- A. SCHOUTEET, *Jan van Eecke en de schilderkunst in Brugge in de eerste helft van de 16de eeuw* 74-95
- R. DEGRYSE, *De oudste houten kranen in de Vlaamse en andere havens (13de-16de eeuw) - (deel 2)* 153-187
- D. DALLE, *De Nieuwpoortse vloot in 1778-1783* 189-212
- A. VERHULST, *De Brugse Burg : archeologische gegevens en historische bronnen. Naar aanleiding van het boek "De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern"* 213-223

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

-
- A. SCHOUTEET, *De oprichting van een sacramentshuisje in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge in 1607* 97-101
- A. SCHOUTEET, *De Brugse schilder Laurens Rave uit de 16de eeuw* 103-108
- B. JANSSENS DE BISTHOVEN, *Luimige aanstelling van dignitarissen in een seminarieclub te Brugge, 1838* 109-112
- J. D'HONDT, *De eerste 1 mei-viering te Brugge, van een mislukte poging in 1891 tot de eerste optocht in 1898* 113-120
- A. SCHOUTEET, *Documenten betreffende de Brugse schilder Ambrosius Benson* 225-231
- L. DEVLIEGHER, *Oude gevelankers te Nieuwpoort in de 17de en 18de eeuw* 233-242

BOEKBESPREKINGEN

R. VANLANDSCHOOT e.a., <i>Oorlogsgedenkschriften Cyriel Verschaeve 1944-1946</i> (L. Valcke)	121-123
A. VANHOUTRYVE, <i>Brugse gedenkstenen</i> (A. Janssens de Bisthoven)	123-125
A. DE SCHRYVER e.a., <i>Le Pontifical de Ferry de Clugny</i> (N. Geirnaert)	126-127
K. PARMENTIER, <i>Priesters en gelovigen</i> (K. Priem)	243-244
C. VAN DE STEENE, <i>Satan en zijn trawanten</i> (K. Priem)	244-246
E. THOEN, <i>Landbouweconomie en bevolking</i> (J. Mertens)	246-248
<i>Het H. Bloed te Brugge</i> (L. Devliegher)	248-249
D. WOLFTHAL, <i>The beginnings of Netherlandish canvas-painting</i> (L. Devliegher)	250-251
	129-152
KRONIEK	253-266

BOEKENSCHOUW	267-332
---------------------	---------

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

Zetel en correspondentieadres : Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.

Redactieadres : Ter Zwanekerke 60, 8200 St.-Michiels

Postrekening : 000-0107939-75 Genootschap voor Geschiedenis, Brugge.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden. Het tijdschrift in zijn huidige vorm is de voortzetting van :

- Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale : I (1839) - IV (1842).
- Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : V (1843) - LIV (1904).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : LV (1905) - LXXVI (1933).
- Annales de la société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre. / Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks tijdschrift voor de studie van geschiedenis en oudheden van Vlaanderen : LXXVII (1934) - CXV (1978).

Verder worden door het Genootschap ook afzonderlijke studies uitgegeven, nu o.m. in een nieuwe reeks «Vlaamse Historische Studies». Hierin worden teksten van hoog wetenschappelijk gehalte, over onderwerpen die een brede belangstelling wekken, voorgesteld in een eigentijdse stijl en vorm.

Het lidmaatschap van het Genootschap kost jaarlijks 600 F. Dit geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en op deelname aan de activiteiten van het Genootschap. Bovendien bekomt elk lid een korting van 20 % op de prijs van de jaargangen van het tijdschrift die vóór zijn toetreding zijn verschenen, en op alle afzonderlijke uitgaven. Lid worden kan (met opgave van naam, adres en beroep) door overschrijving van de lidmaatschapsbijdrage op de bovenvermelde postrekening.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Valcke (secretaris-penningmeester), A. Vandewalle (redactiesecretaris), M. Cloet, D. Dalle, L. Devliegher, A. Janssens de Bisthoven, J. Mertens, J. Monballyu, O. Mus, M. Ryckaert, A. Van den Abeele, C. Vandenbroeke en R. Van Eenoo.

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, (vanaf 1929 ; ontbreken : 1939, 1-2 ; 1963, 1-3 ; 1975, 1-2 ; 1976, 1-4 ; 1977, 1-2), per jaargang 600 fr.
- L. Gilliodts-van Severen, *Mémoriaux de Bruges*. Dl. II, in 8°, 327 blz. 500 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male*, Brugge, 1960, in 8°, 225 blz. + 6 pl. 500 fr.
- A. Van Walleghem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918*. Uitgegeven door J. Geldhof. Tweede en derde deel, in 8°, 256, 213 blz., ill ; samen 500 fr.
- J. Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*. Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI - 242 blz., 5 pl. 500 fr.
- L. Devliegheer, *Oorlogsdagboeken uit de streek tussen IJzer en Leie*. Brugge, 1972. 1972, in 8°, 247 blz. + 20 pl. 500 fr.
- J. Geldhof, *Het Handboek van P. Vandendorpe, pastoor van Nieuwkerke, (1730-1806)*. Brugge, 1974, in 8°, 310 blz. 500 fr.
- A. Schouteet, *Stadsarchief van Brugge, Regesten op de oorkonden*. 1089-1300, 1973, in 8°, 217 blz. (400 fr.). Tweede deel, 1301-1339, Brugge, 1978, in 8°, 362 blz. (600 fr.). Derde deel, 1340-1384, Brugge, 1979, in 8°, 352 blz. (600 fr.). Vierde deel, 1385-1420, Brugge, 1982, in 8°, 325 blz., (700 fr.). Samen 2.300 fr.
- J. Geldhof, *Oorlogsdagboeken over Ieper (1914-1915)*. Tweede deel. Brugge, 1977, in 8°, 472 blz. 700 fr.
- G. Gyselen en J. Hindryckx, *Veurne tijdens de wereldoorlog 1914-1918. Dagboek van Gesquiere*. Brugge, 1979, in 8°, 432 blz., ill. 700 fr.
- E. Dhanens, *De iconografie der Van Eycks*. Brugge, 1982, 88 blz., ill. (VHS1) 290 fr.
- A. Delva, *Vrouwengeneeskunde in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen*, Brugge, 1983, 240 blz., ill. (VHS2) 550 fr.
- J. Marechal, *Europese aanwezigheid te Brugge. De vreemde kolonies, 14de - 19de eeuw*. Brugge, 1985, 284 blz., ill. (VHS3) 980 fr.
- K. Geerts, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*, Brugge, 1987, 200 blz., ill. (VHS4) 650 fr.
- D. Vanysacker, *Hekserij in Brugge. De magische leefwereld van een stadsbevolking, 16de-17de eeuw*, Brugge, 1988, 204 blz., ill. (VHS5) 795 fr.
- K. Rotsaert, *Het daensisme in West-Vlaanderen*, Brugge, 1989, 254 blz., ill. (VHS6) 950 fr.
- S. Vrielinck en R. Van Eenoo, *IJveren voor Geschiedenis. 150 jaar Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*, Brugge, 1989, 182 blz. 850 fr.